I. SIMIONESCU
PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAŞI

OAMENI ALEŞI

II.

ROMÂNII

EDITURA „CARTEA ROMANEASCĂ"

19.501

Preţul Lei 80.—

Cunoștințe folositoare

e singura bibliotecă științifică ce apare la noi sub directa supraveghere a

D-lui I. SIMIONESCU

Profesor la Universitatea din Iași

Prin varietatea conținutului ei, prin specialiștii care scriu, prin tratarea pe înțelesul tuturor a problemelor diferite, prin ieftinătatea ei (fiecare broșură cu figuri, **Lei 5**), formează un neprețuit sprijin pentru cei cari doresc să-și întregească cultura.

Nu se adresează numai elevilor de școli, ci în ea găsesc întotdeauna ceva nou și studențimea universitară ori absolvenții școlilor normale, ba chiar și cei cu o cultură mai ridicată,

E o adevărată **enciclopedie științifică și geografică**, care poate să steie cu cinste, alăturea de cele străine, în biblioteca oricărui cărturar.

A apărut până acum peste 120 de broșuri. Catalogul se poate cere dela editura:

„CARTEA ROMANEASCA”

BULEVARDUL ACADEMIEI, 3. — BUCUREȘTI

I. SIMIONESCU
PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAŞI

OAMENI ALEȘI

II

ROMÂNII

BUCUREŞTI
EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ" S. A.

19501. — 926

PREFAȚA

Când s'a tipărit volumul întai din Oamenii aleşi, *ajuns în scurt timp la a treia ediție, am făgăduit că voi face să apară și al doilea, cu exemple luate de la noi.*

Au trecut de atunci vre-o 4 ani, vreme cam lungă, pentru că am întâmpinat mai multe greutăți, de cât mi-aș fi închipuit.

Asupra oamenilor noștri din trecut, au apărut prea puține studii întregitoare, sub formă de monografii. S'a scris mult despre ei, dar tot resleț, în lucrări anevoie de găsit sau în reviste, multe, cu o viață efemeră. Au mai venit în acest răstimp și alte preocupări, care au întârziat împlinirea făgăduelii dată.

In sfârșit m'am ținut de cuvânt. Cum? Vor hotărî cetitorii.

Țin totuși să mărturisesc că și acest volum, ca și cel dintâi, tot pentru tineretul şcolăresc *l'am alcătuit. De vor găsi în el vre-un folos, cetindu-l și cei mai în vârstă, mulțumirea mea va fi deplină. N'am urmărit altăceva de cât să amintesc și eu, ca și alții de altfel, vorba cronicarului: „Sunt oameni și în Moldova!“.*

Sub text n'am înșirat note. M'am ferit să dau lucrării aparența unui studiu, ceia ce trece de competența mea. O presint, cel mult, ca o carte de propagandă a culturii naționale. Nu e fără cusururi, recunosc. In schimb autorii, a căror lucrări mi-au folosit mai îndeosebi, sunt pomeniți fie care la locul potrivit, după citate luate din scrierile lor.

In privința tratării materiei, am urmat programa stabilită în volumul întâi. Nu am avut în vedere numai producțiunea; am insistat mai ales asupra însușirilor sufletești, influențabile educativ. Cartea am scris'o în acest sens și nici de cum în cel informativ ori de critică.

Restrângerea în privința celor pomeniți, a fost condiționată în primul rând de sfera cunoștințelor mele ori putința

de documentare; în mai slabă măsură a intervenit și scumpetea tiparului.

Totuşi am credinţa că volumul umple un gol în educaţia tineretului nostru, mai ales acum, când s'au dărâmat zidurile dintre noi și abia prindem a ne cunoaște unii pe alții.

Din acest punct de vedere trebue judecată cartea.

Iaşi, Mai 1926. I. SIMIONESCU

INTRODUCERE

Lucrurile între muritori nu atâta se isprăvesc ce li pofteşte voia cât se lucrează ce li dă mâna şi vremea.

D. CANTEMIR

Puține popoare au trăit o viață mai jalnică, decât poporul românesc. Dacă ar fi să se concretizeze neamul întreg prin o singură ființă, descrierea trecutului ei ar fi mai sguduitoare de cât cea mai crâncenă tragedie a lui Shakespeare.

Istoria poporului nostru, în decursul de veacuri, nu cuprinde prea multe pagini neîntrerupte de senin și liniște. Clipele de răgaz sunt împotmolite în perioade de atâta sbucium, în cât în adevăr te minunezi, cu cronicarul, cum de a mai putut să rămâie „ființă viețuitoare“ în țară. Vremurile de bejenie, de foc și sânge, n'au ținut, ca pe aiurea, cât prăpădul unui puhoiu de munte. Din potrivă. Abeà se ițea soarele prin spărtura norilor, răspândind lumina și căldura atât de mult dorită și iarăși cerul se învolbura, furtunile se deslănțuiau mai vijelioase, ca pe vremea de apoi.

Inconjurați din toate părțile de pofte dușmănoase, de altfel ca și azi, hărțuiți și amenințați într'una, nici chiar în apropierea zilelor de acum nu eram în totul stăpâni la noi în casă, pentru orânduirea unei tihnite și gospodăroase așezări.

Poporul s'a închistat în arhaica lui lume de gândire și acțiune. Pe deasupra capetelor plecate — spre păstrarea vieții —, peste trupurile încovoiate în truda grea a lucrului pământului, de și rodul nu erà al celor ce munceau, se rostogoleà năvala celor ce n'aveau milă nici măcar cât pentru suferința ori cărei vietăți. „Doar ochii le voi lăsà să plângă“ este expresiunea celei mai sălbatece cruzimi,

dar şi cea mai groaznică dovadă a martirajului îndelungat al unui popor, aşezat în vraiştea neogoiatelor mişcări pustietoare de oameni.

Mâni frământate de desnădejde se îndreptau în toate direcţiile, după scăpare. Priviri înecate în lăcrămi se roteau în toate părţile, după o rază de susţinere. De nicăeri nu venea nici un ajutor. Fiecare îşi căută de interesele proprii, lăsând un popor cu multă omenie, să se svârcolească în chinuri mai rele de cât acele ce se zugrăveau pe păreţii locaşurilor de rugăciune.

„Neamurile toate s'au cunoscut între sine..... limbele toate s'au îmbrăţişat.... Numai pe tine, ţară de jertfă, pământ de sânge şi de durere, nu te cunosc... Mare ţ'a fost fala... dar amară îţi este răstignirea... Doamne, depărtează păharul".

In asemenea condiţiuni însuşi titanica resignare şi menţinere a etnicităţii, este dovada unei energii colective, semnul existenţei şi al energiilor individuale de samă. Faptul că poporul a supraveţuit infernului în care s'a chinuit veacuri întregi, este indicarea eroismului tăcut, adesea mai intens, spre norocul vremii când va fi cu putinţă manifestarea lui reală pe toate terenurile.

Cu atât mai uriaşi ne apar, trebue să ne apară, resleţele personalităţi, presărate în drumul trecutului şi care, într'un fel ori altul, au răsbit furtunile, spre a arăta existenţa aleselor însuşiri păstrate sub carapaca ocrotitoare unde se menţine, curat, sufletul etnic.

In activitatea lor, uneori meteorică, nu e important *cât* au produs, dar *ce* au săvârşit în mediul şi împrejurările în cari au trăit. Comparaţia lor cu eroii omenirii, e nedrept să fie dusă până acolo în cât să cântărim, abstract, opera lor, ca extensiune de influenţă. Comparaţia e drept să fie făcută în raport cu existenţa însuşirilor fireşti, în sine, care condiţionează manifestaţiunea energiei.

Nu trebue să ne punem întrebarea dacă neamul nostru a dat oameni aleşi, asemenea celor răsăriţi la popoare cu o evoluţie îndelungată, mai puţin chinuită decât a noastră.

Raţional e să cercetăm dacă în manifestaţiunile celor mulţi—puţini, câţi îi numărăm, prindem însuşirile inerente noţiunii de ales ori erou.

Condiţiunile externe fiinţii omeneşti sunt hotărâtoare în intensitatea şi amploarea actelor ei, ca şi ale unui popor.

E legea generală biologică, din care nu se poate să se descătușeze omul, oricâtă independență ar voi să aibă.

Un stejar crescut în voie, cu rădăcinele adânc resfirate în pământ prielnic, fără stânjănirea vecinului ori a atmosferii, poate ajunge la desăvârşita creștere, expresiunea tăriei și a mândriei, legată de acest copac. Acelaş stejar, aşezat în aspra bătălie a crivățului, în arşiţa marginei de stepă, va rămâneà un ciritel pipernicit, deşì strădania lui de a învinge se prinde din încordarea ramurilor, sucite și noduroase.

Aşà e și cu omul.

Dovada cea mai grăitoare se poate lua tocmai de la noi. Dacă Milescu, cu darurile lui fireşti și cu pregătirea ce a avut'o, ar fi rămas în Moldova, în mediul strâmt al intrigilor, în nesiguranța liniștei şi a stabilității ce domneà atunci la noi, ar fi ajuns cel mult un cronicar mai isteț sau un traducător de cărți bisericeşti, cum a şi început. Energia lui s'ar fi fărămițat în iscodiri mărunte, căci vremurile erau potrivnice pentru fapte mai mari; priceperea lui s'ar fi irosit ca și apa fluviilor din ţinuturi uscate, suptă de năsip. Neastâmpărul lăuntric, ca și împrejurările, l'au mutat într'un mediu cu largă putință de activitate. Acelaş Milescu, cu nume șters în lista cronicarilor de demult, ocupând un locuşor neînsemnat în înşirarea sarbădă din manualele didactice, a fost aşezat de străini — deci fără exagerarea patriotismului — printre marii exploratori cu loc de frunte în evoluția geografică universală şi ca unul din percursorii, se spune chiar îndrumator, marilor literați ruşi, a căror opere le admirăm.

Fărămițarea energiei reale, singura de ţinut în samă, e o caracterizare a evoluției civilisațiunii noastre. Ceia ce aiurea, canalizat, îndrumat pe calea specializărilor, ar fi dus la crearea de opere trainice, la noi s'a risipit în cheltueli diverse, *cerute* de stadiul înfiripării statului abea închegat. E jertfirea personalității, pe altarul binelui obștesc, o față proprie a eroismului. Un Haret, cu o teză de doctorat de care se vorbește și azi, ar fi fost de sigur pomenit cu aceaşi cinste ca și Faye ori Loewy, dacă ar fi fost lăsat să-şi continuie munca specialisată, în condițiunile acestora. Ne ar fi crescut inima de mândrie, găsindu-l citat în vre-un Larousse oare care.

Dar mai intervin și alți factori pentru a evidenția energia unui om ales, a-l face cunoscut peste granițele restrânse ale

unui popor, așezându-l deci în scaun mai înălțat, spre a fi văzut mai mare, chiar de proprii lui frați.

E limba, ca și relațiunile politice ori economice dintre state; e interesul fiecăruia de a face cunoscr forțele naționale. E acelaș țăsut des de relațiuni între popoare, ca și între indivizi.

Să presupunem ca Eminescu, netrecut încă în antologiile universale, deși ar ocupa un loc de cinste, n'ar fi scris în limba românească, cetită de un pumn de oameni chiar în propria țară. N'ar fi pus alăturea de Heine, Lenau, ca adâncimi de gândiri și ciselare de versuri?

Condițiunile mediului și ale împrejurărilor sociale, adună diferite grade de aureole asupra faptelor și activității celor care au acelaș țesut sufletesc.

Mai vine la rând și interesul deosebit pus aiurea de cei care țin la evidențiarea energiilor neamului lor. In Muzeele din Viena, München, Dresda ori Berlin sunt tablouri numai cu apoteozarea lui A. Hofer, datorite lui Defregger. In „Intoarcerea biruitorului" e bucuria sgomotoasă a poporului: în fund, în perspectiva uliței strâmte, se zăresc și vârfurile acoperite cu zăpadă ale Alpilor tirolezi. Pe aceași pânză, țara și omul, sunt în legătură strânsă.

Tabloul „A. Hofer în Palatul împărătesc dela Innsbruck" represintă impunătoarea demnitate a eroului țăran, primind darul împăratului recunoscător. In „Ultimii pași ai lui A. Hofer", eroul e transformat în martirul pentru neam. înaintea căruia cad în genunchi toți luptătorii săi.

Cine s'a inspirat la noi să veșnicească vre-un act din viața lui A. Iancu, intru nimic mai prejos și în curaj și în soartă de cât eroul tirolez? In afară de desemnul lui Murnu, ajuns popular, care e urmarea sărbărilor din anul trecut? Câte-va cuvântări, unele vibrante și pe urmă tot sfânta liniște de la Țebea, învăluie pe crăișorul moților.

Suntem mereu ademeniți spre lumina fascinatoare a străinătății, ca și fluturii la lumina unui felinar. Ne închinăm numai în fața eroilor ei, uitându-i ori nesocotindu-i pe ai noștri, cu *însușiri* adese egale și cu fapte uneori mai demne de ținut în samă, tocmai prin decorul aspru ce le formează fondul.

Nu luăm pildă, de la străini, flacăra veșnic vie ce o țin în fața icoanei personalităților lor de vază. Nu mai pomenesc de marile serbări pentru evocarea până și a copi-

lariei, dusă în nevoi, a lui Pasteur, desfășurate acum câți-va ani în Franța.

Chiar vecinii noștri adesea ne întrec în această privință. Inmormântarea poetului Vasow, la Bulgari, e ocazie de doliu național. Aniversarea lui Smetana, la Cehoslovaci, e prilej de a impune atenție asupra energiilor etnice, după cum transportul osemintelor lui Sienkiewicz se săvârșește cu mai mult fast, de cât dacă ar fi fost ale unui rege.

Pretutindeni esponenții energiei naționale sunt scoși în relief, nu numai ca un adânc semn de pietate, semn totodată și de prețuirea culturii, dar mai ales ca un îndemn educativ, pentru stârnirea altor energii, ce contribuesc la progresul țării.

„In Cultul eroilor e o veșnică nădejde pentru cârmuirea lumii". (Carlyle). Nu-l poate săvârși ori cine. Să cere pentru aceasta să fii însuși om, să pui preț pe faptele omenești.

Pentru noi e și mai necesar, chiar imperios, să pomenim mai des pe cei care, învingând cumpenele vremii din trecut, prin jertfa lor, ne-au asigurat putința vieții de azi, după cum represintă chezășia vieții noastre de mâne. Trebuie însă să-i privim în cadrul timpurilor tragice în care au avut tăria să se manifeste și să nu le doborâm însemnătatea, schimbându-i în pitici, prin comparația cu cei preamăriți peste măsură uneori, de ai lor.

Nimic nu poate fi mai dăunător în calea nouă ce avem de dus, de cât necontenita închinare numai către zeii altora. Rupem singuri legătura cu trecutul, căruia îi datorim existența și călcăm cu pași șovăitori spre întemeinicirea vieții propriului neam. Abeà ieșit la zări mai luminoase de libertate și viață proprie, trebuie să pornească la izbânda viitorului și prin increderea în forțele celor ce-l compun. Nesocotind ce e al nostru, micșorându-i valoarea, ne clătinăm pe drumurile altora, schimbându-le după bătaia vântului.

Desmormântând de sub praful gros al uitării dăunătoare, fapturile trecutului din a căror sforțare se poate clădi o tradiție, contribuim la pregătirea participării noastre în simfonia culturală a omenirii

Altfel, „dacă rămânem ca slugile și nu cunoaștem pe Erou, când îl vedem, la ce sunt bune toate?".

I.

BĂTRÂNII

NICULAI MILESCU
(1636—1708)

Situația și faima lui este unică. Ce a scris, pentru vremea lui, e fără seamăn în istoria literaturii rusești.

J. BADDELEY

Urcasem spre Grindelwald, ca să admir capătul ghețarului, ce alunecă lin și impunător din căldarea uriașului Finsteraarhorn. Vroiam să-l prind în sclipirea diamantină a bătăii celor dintăi raze de soare. Disdedimineață însă o ceață groasă acoperi ghețari și munți; abea vedeam pe unde pășesc. Speranța, imboldul tuturora, mă mână să înot prin valurile dese de neguri, primenite mereu de vântul din vale. Când credeam că trebue să-mi iau ori ce nădejde, de o dată, ca și deschiderea de o clipă a unui diafragm fotografic, ceața se rupe, spre a se lăsà din nou mai adâncă. Fu totuși ca un semn tainic al muntelui; nu perde răbdarea, spuneà. In adevăr o suflare mai bruscă, ca prin farmec înlătură pâcla; cortina să râdică asupra unei adevărate feeri cum numai natura știe să o închipuie. Ghețarii și munții, îmbinau și mai limpede farmecul cu urieșia, în cadrul unui cer senin și luminos.

Astfel îmi pare acum Milescu, vasluianul, în urma împrăștierii necunoscutului din fața isprăvilor lui. Din scrisul lui Neculce, Hasdeu și mai ales al lui Picot, se întrezărea numai ca o figură mai deosebită de aceia a contimporanilor lui. Cartea lui Baddeley, apărută la Londra în 1919, întregită în unele direcțiuni de studiul recent al D-lui P. P.

Panaitescu, ni-l arată pe Spatarul Cârnu ca un gâlgâitor izvor de energie românească, iar activitatea lui variată, demnă să fie înscrisă în paginile evoluției culturale ale ori cărui neam, cu bogat Pantheon de oameni iluștri.

Din cele ce se știu acum despre el, erà o fire deosebită de a blajinilor moldoveni, ca rezultat al îmbinării darurilor naturale cu educația din foasta capitală a Bizanțului.

Erà mândru, neastâmpărat, iscoditor, dar hotărît și întreprinzător. Aduce aminte de Benvenuto Cellini din vremea Renașterii.

Erà mândru, ca mulți din boerii moldoveni și de mai târziu. „Erà mândru și bogat", scrie Neculce; „umblà cu povodnici înainte domnești, cu buzdugan și cu paloșe, cu soltare, tot sârmă, la cai". Păstră mândria și față de cei mari, în țări depărtate. Ca „Ambasador al Țarului Rusiei, mare, mică și albă", cum se intitulà, nu-și perdeà cumpătul nici chiar în fața măririlor chineze. După o lungă așteptare la granița Chinei, în sfârșit vine trimesul Impăratului, Askianiamul Ma-La, un soiu de înalt funcționar de la Ministerul de Externe. Acesta pretinde ca Milescu să-i facă vizită întâi, la conacul unde poposise. Ț'ai găsit! Mândrul moldovan, Ambasador, nici nu vrea să audă. După lungi discuții, în vremea cărora însă întrețineau „raporturi cordiale", întocmai ca și în diplomația de azi, ajung la o împăcare. Se alege un loc neutru, un cort pus la mijlocul drumului dintre conacuri, ca să nu aibă aerul că cedează vre-unul. Se ține dârz, chiar la Curtea împărătească. Nici mort nu vrea să se ploconească de 9 ori în fața Impăratului, cum cereà protocolul Curții. Nici la audiență n'a vroit să fugă, cum erà obiceiul; păși încet și demn, ca un Ambasador apusean. Nu e vorbă că această purtare a cam indispus pe chinezi. I s'a dus vestea ca de popă tuns.

Erà iscoditor și ambițios. Conștient de superioritatea sa, nu e esclus că i-a trecut prin minte să devie și el domn. Iscodește împotriva lui Ștefăniță-Vodă, după Niculce, împotriva lui Grigore Ghica, a lui Ilieș-Vodă, după alții. Descoperindu-i-se uneltirile, e pedepsit, cu pedeapsa obișnuită pe vremuri. I se taie vârful nasului. Așà capătă porecla de Cârnu. Cât de prețuit însă erà de către Domn, se vede din descrierea acestei pedepsiri, așà cum știe să o facă Neculce. „Și nu a vrut să-l lase pe călău, să-i taie nasul cu cuțitul lui călău, ci cu hangerul lui Ștefăniță-Vodă i-a tăiat nasul".

Neastâmpărul firesc, mai mult de cât împrejurările politice la care iea parte, îl împinge spre o necontenită pribegie. De când vine de la studii și ajunge grămaticul lui Gheorghe Ştefan (1653) şi până ce se liniștește din îndelunga lui călătorie din China (1678), vreme de un sfert de veac, e într'un neogoiat sbucium. Ajuns Spătar în Moldova sub Gheorghe Ghica, e trimes în Ardeal cu o mică trupă de ajutor împotriva lui G. Rakoczy, pentru a trece împreuna în Muntenia, cu Domnitorul. Aice e înaintat Mare Spatar. La înlăturarea acestuia din domnie, revine în Moldova la Ștefăniță-Vodă, căruia „îi erà prea drag și-l ținea prea bine și tot la masă îl punea și se giucà în cărți cu dânsul". După moartea acestuia, ajunge iarăși în Muntenia la Grigore Ghica, care îl trimite Kapuchehaie la Constantinopol.

Incepe apoi drumul prin Europa. E cel mai umblat român. Traeşte o bucată de vreme la Berlin, la curtea marelui Elector de Brandenburg, Friederich Wilhelm, cel care a primit bine și pe protestanții francezi. Stă vreme mai îndelungată la Stetin, pe lângă fostul lui domn Gheorghe Stefan, pribeag şi el. Ca trimes al acestuia, ajunge la Paris la curtea lui Ludovic al XIV-lea şi la Stockholm la regele Carol al XI-lea. Scurtă vreme poposând în Moldova, la 1671, e din nou la Constantinopol, pentru ca prin Belgrad și Varşovia, unde fu primit în audiență de regele Poloniei, să se îndrume către Moscova, la curtea țarului Alexei Mihailovici.

Cât a colindat atâtea țări, mintea lui ageră, multe a prins. Invățăturii din şcoală — a învățat la Constantinopol dar și la Padua — nu se poate să nu se fi suprapus alte cunoştinţe mai temeinice, căpătate din cele văzute ca și din contactul cu oamenii.

Dovadă e că trecând prin Mănăstirea Neamțului, spre Ardeal, găsește vreme să cerceteze biblioteca de aice și să-şi ieie însemnări, pentru cea dintâi a sa lucrare.

Invățat, ori pe unde trece lasă impresie puternică. Patriarhul Dosotei al Ierusalimului, îl recomandă Țarului. prin cuvinte mai mult de cât elogioase. „A umblat prin multe țări și împărății, ca să se instruiască. E ca un cronograf în care sunt adunate toate lucrurile din lume. Unul asemenea lui nici nu s'ar mai găsi. Dumnezeu ți-i trimete. Te rog să-i dai cinstea, cuvenită unui bărbat zelos, învățat și înțelept". La Stockholm, Milescu este în relațiuni z'lnice cu Ministrul Franței de Pomponne, ajuns

mai târziu Ministrul afacerilor străine sub Ludovic al XIV-lea. „Nici nu mi-aş fi putut închipuì" scrie de Pomponne, „ca un om venit dinspre ţara tătărască, să cunoască atâtea limbi şi să se priceapă la toate, când stai de vorbă cu el". Iar departe, în împărăţia Kitai, Impăratul chinez pune să-l întrebe la audienţă: „Auzind că eşti om învăţat, vrea să ştie unde ai învăţat filozofia, matematica şi trigonometria". Minunându-se când a aflat că Milescu vorbeşte latineşte cu Verbiest, căpetenia iesuiţilor, trimite pe un înalt funcţionar, ca să se convingă de adevăr.

Cu o pregătire serioasă din vestita şcoală de la Constantinopol, „unul din focarele Renaşterii ortodoxe", cu experienţa şi cunoştinţele căpătate într'o pribegie îndelungă prin centrele mari europene, cunoscând bine vre-o 6 limbi, se lămureşte buna primire ce a întâmpinat'o la Moscova, unde i s'a încredinţat un însemnat post de încredere, în Departamentul Afacerilor străine. Se lămureşte însă şi varietatea celor vre-o 30 de manuscrise rămase de pe urma lui, cât şi forma literară în care au fost scrise multe din ele. In teologie este adânc cunoscător. In controversa dintre protestanţi şi catolici, de Pomponne se adresează Spătarului pentru ca să combată pe pastorul Claude. Astfel se tipăreşte la Stockholm, apoi la Paris, acea lucrare *Enchiridion*, în care luminează o chestiune teologică foarte subtilă. „Nu e, după cum se vede, un tratat sec de teologie, ci o expunere destul de curioasă, cam naivă dar plină de vioiciune şi imagini" (Panaitescu).

Incepe o descriere a Istoriei ruseşti; scrie *Chresmologion* sau Profeţiile lui Daniel, dar şi *Aritmologion,* probabil o carte de şcoală. Traduce din ordinul Ţarului, *Cartea despre Sibile,* dar tălmăceşte şi *Biblia* în româneşte. Cărţile lui sunt cetite, dovadă copiile numeroase ce se fac după ele.

Meritul lui cel mare însa este acela de a fi fost cel dintâi explorator ştiinţific al Siberiei, „descoperind" drumurile lesnicioase ce duc la Peking. Nu întreprinde simple expediţiuni, ca şi cazacii de dinaintea lui, cum a fost Baikof, care se întoarce fără nici un rezultat. Işi pregăteşte metodic calătoria de aproape trei ani, asemănându-se astfel marilor exploratori moderni. Are curajul unui Marco Polo, şi isteţimea unui Sven Hedin. Nu apucă la drum întovărăşit numai de cazacii trebuitori pentru apărare; îşi iea un medic, un cunoscător de pietre preţiose, ca şi un

„alchimist", un om de știință. Pentru orientare și râdicare cartografică, are diferite instrumente, un astrolob. Inainte de a purcede la drum, cetește tot ce s'a scris până la el asupra Chinei, iar cât stă în Tobolsc pune să i se traducă din olandeză, *Călătoria* lui van Horn. In toate dă dovadă că e un spirit științific și cu metodă modernă de cercetare.

Pas cu pas, zi cu zi, străbătând aproape 6000 km., dela Tobolsc și până în Peking, tot ce vede, înseamnă. Alcătuește astfel *Jurnalul de călătorie,* tradus în parte și în românește. Dă toate amănunțimile: așezările omenești, distanța dintre ele, natura râurilor; învinge repezișurile Tunguscăi ca și Stanley pe ale Congului; e cel dintâi adevărat explorator al lacului Baical. Străbate munții care despart Siberia de Mongolia, trece pe la marginea de răsărit a deșertului Gobi, taie Mongolia în curmeziș. E și etnograf, observând obiceiurile popoarelor primitive ce-i ies în cale. „Ostiacii se hrănesc cu peștele care-l usuc sau îl fierb; sare în pâine nu cunosc. Hainele lor sunt din piei de animale; vânează cu arcul; fiecare are mai multe femei". „Brațcii dau ca tribut către împărăție, de fiecare om sau slugă, afară de muieri, câte o blană de samur ori două".

Stilul lui e vioi, colorat, de și multe însemnări ne par azi naive.

In afara însemnărilor zilnice, din vreme în vreme, trimete rapoarte, fie Țarului, fie protectorului său Matvejeff, adevărate sinteze, după cum simte nevoia recapitulărilor și a generalizărilor când scrie despre fluviul Obi, Ienisei ori Amur. Tot ce vede în Peking este redat în chip colorat. Textul de acum 300 de ani se poate cetì cu plăcere și azi, după cum riguroasele lui însemnări zilnice sunt atât de minuțioase, în cât au servit lui Baddeley, ca să corecteze chiar unele hărți moderne.

Preocuparea științifică a adevăratului explorator, se deduce și din grija ce a avut de a da o hartă a ținuturilor călcate de el. Ea a fost folosită de iesuitul Avril în *Voyage en divers Etats d'Europe et d'Asie,* publicată la Paris în 1692.

Geograf prin activitate, explorator metodic, simte nevoia de a aruncà o privire generală asupra cunoștințelor căpătate în drumu-i lung, împlinită cu relatările altora. Astfel scrie *Descrierea Chinei,* o lucrare apreciată pe vremea lui; a fost cetită, păstrându-se până azi multe copii în arhivele ru-

sești. Inainte de război a fost tipărită de ruși, la Kazan, intr'o ediție de lux. Cercetătorii ruși spun că în întregime este opera lui Milescu; Baddeley e de părere că e o prelucrare după opera lui Martini *Situs provinciarum imperii Sinici,* tipărită la Amsterdam în 1655. Adaugă însă că multe capitole însemnate sunt originale. Așà e descrierea fluviului Amur, drumurile ce duc în China, obiceiurile din Peking cât și boeriile obișnuite de la curtea chineză. Este deci o operă de sinteză, așà cum se alcătuește și azi din cercetările proprii, dar și după ale altora.

Mai toate lucrările lui Milescu însă au rămas în manuscris. Au stârnit vâlvă în scurta perioadă cât au fost cetite; mai pe urmă au zăcut uitate în arhivele moscovite. De aceia numele lui nu se citează în tratatele străine de geografie, care se ocupă cu explorările siberiene. Se pomenește de fostul cap de bandiți de pe Volga, Irmak Timofeef, care își ispășește păcatele cucerind Siberia până'n Obi; se pomenește de cazacul Baikof și alți „pionieri sălbatici, care nu știu de cât să străbată cu forța", dar de Milescu, cunoscut mai mult sub numele de *Spatharius, Baron Spatharius* „seigneur moldave" ori „gentilhomme" cum obișnuiește să scrie despre el de Pomponne, nimic nu se scrie. Cauza trebue căutată și în direcția relevată de Baddeley. „A fost nenorocul Spatarului, și nici decum greșala lui, că datorită mai întâi geloziei politice și naționale a rușilor mai mult de cât neglijenței și indiferenței lor, scrierile lui geografice au rămas vreme de 2 veacuri îngropate în arhivele din Moscova, pentru a fi salvate și aduse la lumină numai în anii din urmă de către prietenul meu Arsenieff". Nu se puteà ușor mistuì ca un pribeag moldovan să ocupe funcțiuni de atâta încredere în stat, iar „un străin pripășit numai de vre-o 4 ani în Rusia" să fie socotit printre eruditii vremii, în așà grad în cât chiar Leibnitz se interesează de scrisul lui, fiindu-i recomandat de Witsen, primarul Amsterdamului și autorul unei cărți asupra Țării Tatarilor. Că aveà legături strânse cu învățații apuseni se dovedește și prin cărțile găsite la biblioteca din Upsala dăruite lui Sparwenfeldt de către Milescu: *„ex dono nob. Nic. Spathary Moldo-walaccho"*.

Milescu e un enciclopedist, raritate pe vremea lui. Prin scris răspândește interesante cunoștinți nouă despre Asia, cercetată de olandezi și portughezi mai mult dinspre Mare.

Scrierile sale sunt variate. Pe lângă cele amintite, a al-

cătuit și o *Istorie* a Rusiei, cerută de Țarul Teodor. S'a păstrat numai începutul, îndeajuns însă ca să se vadă și credința lui despre cum trebue scrisă o Istorie. Ca introducere tratează despre valoarea Istoriei cu citate din Aristot, „cel mai vestit dintre filosofi" și „divinul Platon". Apoi urmează păreri asupra însemnătății unei istorii rusești, „căci toate popoarele au scrisă istoria lor, afară de ruși". „Nu s'au auzit până atunci astfel de vorbe, iar asemenea idei, demne de un istoric din Apus, erau pentru ruși cu totul nouă" (P. Panaitescu). Până și un „*Tratat despre animalele de pe uscat și din mări*", ca și un „*Dicționar ruso-greco-latin*" i se pun în sama lui, de către învățații ruși.

Este așezat într'o lumină nouă, față de contimporanii lui, nu numai ca observator adânc și conștiincios, nu numai ca un spirit vioi și multilateral, ci mai ales ca un stilist neobișnuit, prin libertatea și tonalitatea expresiunilor, prin imaginele pline de viață. E socotit ca întemeietorul literaturii rusești laice, într'un timp când aceasta se restrângeà la biblie și cărți religioase. Personalitatea vasluianului nostru capătă astfel perspective altele de cât ale unui simplu aventurier, cum îl socotim noi. Pentru evoluția culturii rusești, rămâne unul din întemeietorii ei, în ori ce caz un pionier de samă, ca și moldovenii de mai târziu: D. Cantemir și fiul său Antioh, apoi Herescu și alții.

In evoluția geografiei universale, numele lui trebue de înscris în șirul început de Marco Polo și continuat prin îndrăsneții exploratori de mai târziu.

De tânăr înstrăinat, el nu-și uită însă nici țărișoara lui, după cum cheamă pe lângă dânsul și rudele rămase în Moldova. Departe, pe țărmurile Ienisseiului își aduse aminte de dealurile Moldovei, molcome, largi, dar bătute în plin de un soare blând, ori de Dunărea cu curs maestos. „Ținuturile de pe lângă Ienissei, stăpâne, sunt foarte frumoase și-mi aduc aminte de Moldova, iar Ienissei de Dunărea, un fluviu tot așà de mare și cu înfățișare plăcută". In drumul spre China soldații lui cântă *Dunăre, Dunăre*, se pare cu atât foc, în cât Mandarinul ce-l întovărășà, roagă să repete cântecul.

Dar unde se vede dragostea și interesul pentru mica lui țară, e în direcția politică și culturală. „A păstrat legături cu boerimea moldovenească și muntenească, iar românii din Principate îl socoteau ca unul de ai lor, ca representantul

lor la Curtea rusească“ (P. Panaitescu). E în corespondență cu Ștefan Petriceicu, ca și cu Constantin Șerban, dar mai ales cu Mitropolitul Dosoftei. După cererea acestuia, intervine la Patriarhul Moscovei, ca să trimeată la Iași o tiparniță, cu care să se înceapă tipărirea cărților bisericești. Nu-și uitase origina, măcar că ajunsese în vază chiar la un împărat ca Petru-cel-Mare. Nepoții lui s'au bucurat și ei de cinste, unii fiind înscriși în rangurile nobilimii ruse [1]).

După o viața atât de sbuciumată, Milescu se sfârșì la Moscova în 1708.

Și astfel Niculai Milescu, poreclit Cârnu, feciorul lui Gavril, cu moșii și rude în ținutul Vaslui, cunoscut în Rusia ca Niculai Gavrilovici Spathari, pomenit în Franța ca Baron Spatharius, numit de englezi scurt Spathary, ajunge să fie înscris și în arhivele chineze cu numele pocit Mi-ko-lai. Pretutindeni i se laudă erudiția, iscusința ori serviciile aduse pe terenul diplomatic, religios, politic și științific.

Rămâne una din figurile cele mai de vază din trecutul nostru, ca și concretizarea energiei noastre etnice.

„Puțini oameni au o viață atât de sbuciumată și s'au făcut celebri prin însușiri atât de felurite ca Niculai Spătarul din Milești. El aparține în acelaș timp istoriei literare a Moldovei, Greciei, Rusiei și Chinei“ (E. Picot.).

---

1) In timpul corecturii, am aflat de apariția traducerii unei bune parți din operele lui Milescu, făcută de *D-l Em. Grigoraș : Spătarul N. Milescu*. Călătorie în China. Publicațiunile Casei Școalelor. 1926.

DIMITRIE CANTEMIR
(1673—1723)

Om foarte înțelept și capabil pentru sfaturi.

PETRU CEL MARE

Trecutul nostru cultural, înainte de veacul al 19-lea, poartă pecetia stânjenirii din vremurile de grea cumpănă, lăsate într'una peste poporul român. Mintea nu aveà răgaz pentru gândire adâncă; lipseà liniștea trebuitoare preocupărilor continui; lipsea și putința pregătirilor temeinice. Abeà e timp pentru însemnarea faptelor mai de ispravă. Rar, ici și colo, un Miron Costin ori un I. Neculce, găsește puterea să împodobească isvodul întâmplărilor prin vre-o generalizare sau să le însăile prin vorbe adânci, pline de firească înțelepciune ori durere.

In câmpul activității culturale destul de firave, deși pentru noi asemenea Renașterii, răsare ca o minune personalitatea lui D. Cantemir. In fața activității lui te oprești uimit. E ca un colț stâncos, cu pripoare, cu asprimea vârfurilor de piatră, ieșit înaintea călătorului, într'un peisaj de valuri muntoase domoale. Nepregătit să-l urce, îl admiră, dar îl ocolește. Nu-i poate prinde farmecul ascunzișurilor tăinuite. Il socotește pustiu, pentru că nu ajunge să-i învingă piedicele.

A fost un adevărat savant, cum nu se găsesc mulți în evoluția noastră culturală, cum nu se aflau pe vremea lui nici în țările apusene prea mulți.

Noțiunea de savant, în înțelesul de producător în ale științei, nu e legată numai de cunoștinți înmagazinate, ori de inteligență sclipitoare. Pentru a dà reală valoare însușirilor firești, înăscute, e nevoe de muncă, voință și răbdare.

Fără cazna muncii, mare lucru nu rămâne de pe urma chiar a celui mai „inteligent" om.

Unii muncesc metodic, continuu. Singura lor plăcere în viață e munca. Alții, firi mai svăpăiate ori datorită împrejurărilor sbuciumate, muncesc pe apucate, sar de la una la alta. Aceştia lasă opere neisprăvite, care nu dau măsura deplină a valorii întrinsece, de cât prin o întregire presupusă.

In viața lui relativ scurtă, — a trăit vre-o 50 de ani —, și fără odihnă, D. Cantemir a produs mult și variat. Când în Moldova, când la Țarigrad ori Moscova, mereu pe drumuri, multă vreme preocupat de intrigile politice care-l învăluiau și-l prindeau în vârtej, firul continuității de sigur nu putea fi de cât cu multe noduri. Nu prea aveà răgaz pentru revizuirea celor scrise.

Și nu trebue de nesocotit un fapt important. El a fost făuritorul limbii românești savante. E cel dintăi care se încumetă să îmbrace abstracțiile, în haina formelor smulse din graiul poporului. O muncă de a cărei greutate abeà ne putem da seama azi, o trudă care zăbovește și schilodește uneori exprimarea gândului. E silința de a cioplì în granit, care tocește dalta; nu e maleabilitatea de ceară a marmorei. Resultatul e statuia lui Ramses II față de Discobolul lui Myron.

Nu e de uitat nici firea lui neastâmpărată, neegală; erà „nerăbdător și nemilos", cum spune Neculce. Acum stă de față până ce se sfârșește chinul lui Velicico Vornicul, fratele lui Miron Costin, acum se arată „așà de bun, de blând și nemăreț, de voroveà cu toți copiii". Explicarea e și în natura vremurilor; doar „își chivernisise viața lui unde nu erà pace". Pe un fond de bunătate, de dragoste aleasă pentru părinți, pentru sărmana lui țară și îndureratul său popor, vremea presărase spini.

Erà animat de un sentimentalism filial, cum rar se intâlnește. Tatălui său, necărturar, îi cetea până noaptea târziu din cărțile sfinte ori din povestea neamului. Iubirea părintească explică și îndârjirea împotriva uneltirilor ce se urzeau în jurul bătrânului său tată, ieșit de jos, dintre mazilii fălcieni, râdicat la domnie după ce fusese „herghelegiu, apoi lefeciu, apoi și ceauș la sfatul spătăresc", cum, cu oare care ponos, spune Radu Greceanu. Așà se explică și părtinirile, o învinuire ce i se aduce, cuprinse în opera sa: *Vita Constantinii*.

Cu rădăcini adânci, după origine, în razeșii moldoveni, își iubeà țara și neamul tot așà ca și pe tatăl său.

Departe de Moldova lui scumpă și de norodul ale cărui însușiri firești le păstrează, în pribegia silită prin meleagurile înghețate ale Harcovului, cătră sfârșitul zilelor sale, nu-l părăsește o clipă gândul de la cei lăsați departe, departe. Pentru ei scrie Hronicul și Descrierea Moldovei. Acolo, în inima Rusiei, amintirile scumpe, îl fac să spuie, suspinând din adâncul sufletului: „Nu, acest neam nu trebuie să piară; îl păzește un trecut și îl cheamă un viitor; nu, lăsați torentul să-și adune șuvițele resfirate!".

La asemenea însușiri firești, alese, adăugându-se celelalte, căpătate, se desăvârșește măreția figurii, cu care s'ar mândrì ori ce neam.

Pregătirea serioasă, ca pe vremea aceia, o aveà din belșug. O căpătase metodic. In tinerețe, avù de profesor, pe eruditul filosof Cacavelas. Mai târziu o împlinește prin contactul căutat, împins de setea de a aflà, cu toți învățații întâlniți în mediul distins din Constantinopol. Discută cu astrologul Nefi-Ogli, cu marele matematec Saadi-Efendi, cu Meletie de Arta, ferventul aderent al ideilor vestitului medic belgian van Helmont. Isvoarele folosite în scrierile sale, arată studiul amănunțit al cărților. Aveà putința să citească manuscrise și scrieri variate, căci cunoșteà bine vre-o 7 limbi: română, rusă, arabă, persană, turcească, italienească, franțuzească.

In Panteonul oamenilor noștri de seamă D. Cantemir ocupă un loc deosebit și prin faptul că erà complect. N'a rămas preocupare aleasă, de care să fi fost străin. Nu erà un izolat, tipul savantului hursuz, care nu iesă din cabinetul de lucru sau din închisoarea îndeletnicirilor înguste ale specialității.

Ca tânăr fù om de lume; îi plăceau petrecerile, societatea; erà vioi, **bun povestitor,** glumeț, cu haz. In Constantinopol erà căutat: „Aveà mare cinste la Turci". Iubeà cu patimă muzica. Știà să cânte de minune din tamburină, instrument turcesc cu gâtul lung și strunele de sârmă, ori din neiu, un soiu de caval din trestie. Erà chiar savant în muzică, inventând notele pentru scris ariile turcești, iar cântecele lui Cantemir, *Cantemir-Oglu*, se ascultă multă vreme cu plăcere.

Simțul lui artistic este arătat și prin clădirea palatului din Ortachioi, cu priveliște spre mare, cu grădini întocmite cu gust, cu fântâni țâșnitoare iar în lăuntru împodobit cu porfiruri antice și sculpturi aflate la Epibate. Se înde-

letnicea însuşi cu desemnul, schiţând ilustraţiunile unora din scrierile lui.

In totul luat erà un om complecs, cu game bogate, ce se resfrâng şi în scrierile sale variate, un amestec de genuni de gândire, ce ne par tocmai prin aceasta întunecate, când plin de lirism, când glumeţ şi ironic, când duios şi bătrânesc, nelipsind dovezi că erà cunoscător şi în ale ştiinţei, după cum erà familiarisat şi cu cultura clasică.

Cusurul ce i se găseşte de regulă, îmbrăcămintea baroca a ideilor şi încâlcitura frazei, se lămureşte lesne nu numai prin firea lui, prin instrucţia căpătată ci şi prin vremea şi mediul în care trăeşte. Gândurile dau năvală, variate, bogate. Amintirile se împletesc cu cele trăite; cele cetite se amestecă cu propriile întâmplări. Unele cheamă pe altele, ori se spulberă „ca troianii omeţilor de vifor". Pe aceà vreme mai mult de cât azi nu se puteà spune totul lămurit, pe faţă. Trebuia înconjur, negură; abeà unul-doi dacă puteà ghicì adevărul celor gândite, pe când alţii trebuiau să rămâie nedumeriţi, să se poticnească în întorsătura vorbelor cam de peatră, ce se lasă cu greu îmbinate.

Erà însă scrupulos în cercetări: adnotà, interpretà; ţinea însemnări zilnice asupra evenimentelor prin care treceà. Dovedeşte un spirit critic desvoltat, căci nu transcrie numai părerile altora, ci le cerne, alegând adevăr de închipuire ori întregire.

Am spus mai sus că ştie ce e munca. Prin ea s'a impus; datorită ei a ajuns să scrie atâtea opere de valoare. Uneori munceşte pe apucate, dar cu voinţă îndârzită. Nu-l lăsau împrejurările să muncească într'una cum ar fi voit. Mai limpede nu pot arătà greutăţile întâmpinate, de cât cuvintele:

„Mărturisim, o nu fără puţină tânguială, ne cutremurăm de mare, de negustat biruinţa, care asupră-ne vine, căci mari stânci, în mijlocul drumului ca neclătite stau, şi multe, şi împleticite împiedicături înaintea paşilor ni se aruncă, carile şi paşii înainte a-i mută ne opresc şi calea hronicului nostru slobod alergà, tare astupă".

Iar aiurea:

„Trăesc acuma într'un loc, unde nu e nici o umbră de învăţătură mai înaltă şi unde nu auzi nici măcar din nume de vre-o bibliotecă complectă, departe de a-ţi puteà găsì ceia ce cauţi".

Totuşi, când învingeà greutăţile, munceşte sistematec,

continuu, punând preț pe timp. Așà cel puțin reiese din spusa fiului său *Antioh,* cărturar și el. „Se scula la 5 și se îndeletnicea cu scrisul și cetitul până la prânz, pe care-l lua tocmai la 12. Dormeà puțin după prânz și apoi iarăși se puneà la lucru până la ceasurile 7 seara“. Numai așà se explică prodigioasa lui producțiune, socotită nu numai după vremurile de atunci, dar chiar după cele de azi.

Cel dintăi artist adevărat al limbei culte, se folosește și de un vocabular restrâns, adunat migălos din graiul poporului. Ori cât s'ar fi căsnit puteà oare să se scuture în întregime de influența limbilor străine cunoscute tot așà de bine ca și a sa? Limba latină, în care s'a scris unele opere, îi stâlceà construcția frazei, după cum cea grecească, învățată de mic copil, îi împestrițà, fără vrere, limba românească.

Prin toate aceste „adânci vârtopi și ne umblați codri“ ce i se pun în cale, și „de povață lipsit“, rămâne un izolat, fără continuatori. Intreg sbuciumul lui sufletesc, se perde în pustiu chiar și până'n ziua de azi. Operile lui dorm lungă vreme în uitarea bibliotecelor, neînțelese la început, prea puțin încercate a fi înțelese chiar acum. Hronicul, care ar fi putut aveà o netăgăduită și covârșitoare înrâurire asupra întemeierii mai timpurie a istoriei științifice, nu fu cunoscut de cât 60 de ani după moarte și nu văzu lumina tiparului de cât după mai bine de un veac.

Totuși dacă ai săi multă vreme nu l'au putut aprecià, străinătatea l'a așezat la locul cuvenit încă în viață fiind. Până la sfârșitul zilelor, s'a bucurat de stima sinceră a lui *Petru cel Mare,* cunoscător și căutător de valori alese „Il apucà de grumaz și-l sărutà pe față, pe cap și pe ochi, ca un părinte pe fiul său“, scrie Neculce. Se cunoaște răspunsul lui Petru cel Mare la cererea Turcilor de a li da pe D. Cantemir; „Mai bine voi cedà Turcilor țara mea până la Cursc, de cât pe principele care din iubire față de mine și-a părăsit țara“. Academia din Berlin îl alese ca membru al ei, alăturea de Leibniz, iar *Istoria Otomană* fu tradusă în franțuzește și englezește.

Cantemir fu savant și prin continuitatea producțiunii sale. Cea dintăi lucrare, *Divanul* sau Gâlceava înțeleptului cu lumea, o scoate la Iași în 1698, la vârsta de 25 ani. Ultima, *Hronicul,* o termină, aproape când își închide

ochii pentru vecie. Din ele, corespunzând etapelor principale ale evoluțiunii spiritului său vast, trei, sunt scrise în limba română.

Cea mai veche „Divanul", e pretențiosul sbor al tinereții către filosofie. Abeà scăpat de sub tutela profesorului. încearcă se înoate singur. Voind să pară adânc, adese alunecă spre artificialitate. E sbuciumul formației. E dibuirea începutului cu năzuința de a clădi ceva deosebit. Sunt primii pași în creațiune.

In *„Istoria hieroglifă"* scoasă cu vre-o 6 ani mai târziu, se vede svâcnitura complecsității lui Cantemir, ajuns în deplinătatea talentului și a imaginațiunii bogate. Îmbrăcând sub forma figurată, întâmplările în mijlocul cărora trăește, i-a trebuit o desăvârșită gimnastică pentru ca să ajungă la bun sfârșit, să împlinească realitatea cu jocul închipuirii. A creat un soiu de roman, în care e pusă la încercare întreaga mlădiere a puterii sale. „In ea stilul cronicarului moldovenesc se supune la cele mai grele încercări, înecându-se uneori în întunecimi prozaice, înălțându-se însă și înviorându-se alte ori sub imboldul unei simțiri vioaie, așternându-se anume ori în povestiri molcome și de rar pitoresc, închizându-se în sfârșit, din când în când în limpede și aromitoare cuvântări". (Dragoș Protopopescu).

Maturitatea se oglindește în opera cea de pe urmă, în care țese și mare parte din sufletul său simțitor. E departe, departe tare de țară. Incărcat de onoruri, prietenul țarului puternic, soțul frumoasei Anastasia Trubețkoi de viță nobilă, senator, Consilier intim, trăià totuși între străini, iar sângele apă nu se face. Ii e dor de malul Prutului, de dealurile trăgănate pe unde a copilărit, de poporul blajin, cuminte, răbdător, dar înțelept. A scris în latinește *Descrierea Moldovei*, arătând străinilor frumuseța și bogăția scumpei lui țări pe care nu o va mai vedeà, al cărui aer plin de mirosul florilor nu-l va mai răsuflà. A scris opere de erudiție, *Istoria poporului otoman*. Nu e mulțumit. Se simțeà dator poporului său cu ceva mai scump. Și cu sfințenie se apucă de „Hronicul Românо-Moldo-Valahilor". Ii e drag. Il scrie și nu-l lasă de dinaintea ochilor, cum nu părăsește Leonardo, în pribegia lui din Franța, tabloul Jocondei, comoara sufletului său. Il revede de câte-va ori. Mâna lui tremurândă caută să-l cizeleze cât se poate mai măestrit, căci e ultimul salut din meleagurile străine către chinuitul lui neam.

„Socoti-t-am că cu strâmbătate, încă și cu păcat, va fi de lucrurile noastre decii a înainti mai mult străinii, de cât ai noștri să știe".

Cu toată dragostea ce-i sfredelea inima, în depărtări străine, așterne povestea neamului său scoasă din adevăruri tăgăduite de alții, sădește încrederea în soarta țării din care se trăgea, peste care a domnit o clipă și pe care a năzuit, jertfindu-și situația, să o scoată din vraiștea schimbărilor de domni și din jupuiala până la oase a tuturora.

Mândria intreagă de român, răsare ca o piatră prețioasă, la începutul Hronicului. Românii erau romani, trunchiul crescut în voie din butașul transplantat la marginea Carpaților. Erudiția lui clasică aici o arată; își revarsă tot amarul împotriva acelora care: „hulă și ocară nepoților și strănepoților lor" au adus.

Lucrarea e mai mult o epopee a neamului românesc. Concepută din dragoste, e scrisă fără greoaia pretențiune a pedantului. E cursul de apă liniștit, domol dar imposant. A scris doar pentru ai săi, să fie cât mai înțeles de ei, să pătrundă în inima lor, să răsădească în toți convingerea că „dulce e dragostea moșii".

Lucrarea „oglindește de la început la sfârșit un Cantemir Român cu adevărat, oglindește spiritul românesc, lăsând să transpire din el, pe cât se poate, însăși firea poporului nostru cu spontaneitatea și voiciunea lui de simțire, cu nota lui glumeață, cu iubirea de cinste și dreptate, cu sinceritatea-i înduioșitor de caldă și pasiunea-i răsboinică" (Dragoș Protopopescu).

Dar dacă D. Cantemir ne apare, în lucrările sale românești, ca făuritorul limbei culte, în cele scrise în latinește, se desvăluie și ca savantul metodic, cu pași hotărîți.

„Istoria imperiului otoman" este și astăzi, un isvor nesecat de documentare. „E lucrarea care a făcut din scriitorul ei un savant de reputație europeană" (N. Iorga).

„Il sçut se vanger des caprices de la fortune par l'élevation de son génie supérieur aux Thrônes et aux Couronnes" (Desmoletz 1743).

In *Descriptio Moldaviae* e un precursor. Planul lucrării e complect, așa cum numai în ultimele vremuri se fac descrierile unităților geografice. Ea cuprinde oameni, locuri și lucruri. Nu e o catalogare neînsuflețită, cum se înțelegea geografia pe vremea lui, în apus; e descrierea vieții unui

colț de pământ, e dreptul, pământul lui. Cuprinde erori, se zice. E explicabil. Cantemir a scris departe. Se bizuie numai pe note și pe cele păstrate în inimă.

Cercetările nouă însă ne au desvăluit și o altă față a savantului. *Descriptio Moldaviae* nu erà de cât textul, neciselat definitiv, al unei hărți a Moldovei, tipărită în puține exemplare la Haga în 1737. „Acum când am cercetat'o până în cele mai mici amănunte, pot afirmà fără șovăire că harta lui Cantemir este un adevărat monument cartografic" (G. Vâlsan), de altfel la fel cu „Planul Constantinopolei", lucrat de mâna lui și anexat la edițiile engleze și franceze ale Istoriei Imperiului otoman. Preocupările geografice ale lui Cantemir sunt cunoscute și din vederile panoramice ale Caucazului, în care însemnă limita ometelor veșnice și taie profiluri de munți. Aveà noțiunea formelor, ceia ce în geografia universală mai târziu se stabilește. Toate acestea îl arată „ca un precursor în știința modernă a geografiei, de care va trebuì de acum să se țină seamă în istoria geografiei universale". (G. Vâlsan).

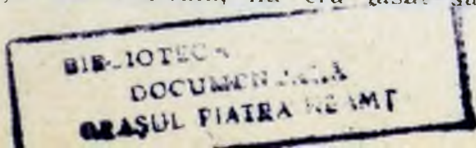
Acesta e *D. Cantemir*. Invățat ca nici unul de pe vremea lui, ca puțini din alte vremuri; e istoric, etnograf, filosof, musician și geograf, muncitor, plin de râvnă pentru adevăr și cercetare.

„Sufletul odihnă nu poate aflà până nu găsește adevărul, carele îl cearcă ori cât de departe și ori cât de cu trudă i-ar fi a-l nimerì" glăsuește el.

Munca nu e întâmplătoare; e continuă din tinerețã și până când închide ochii. Domnia e un incident din viață. Renumele și l'a stabilit prin operele săvârșite, nici de cum prin strălucirea puținelor clipe de pe tron. Altfel ar fi rămas necunoscut în șiragul domnitorilor schimbători, cu tot gândul îndrăsneț de a scuturà jugul turcesc și a întemeià o dinastie statornică. Croind drumuri nouă atât în limbă cât și în genurile literare, el ne apare ca un uriaș. In activitatea lui variată, un fir conducător se urmărește: dragostea de neam și țară. Pentru cunoașterea lor scrie; pentru apărarea lor se jertfește; numele lor prin al lui, îl răspândește cu demnitate peste granițele înguste.

E unul din arhitecții plăsmuitori ai gândului și limbii românești.

Viața lui scurtă a fost un sbucium, un „vivor". Chiar către sfârșitul zilelor, ros de boală, nu erà lăsat să se

odihnească. Cunoştinţele lui temeinice îl făcu sfetnicul ascultat al marelui Ţar Petru cel Mare, ceia ce-l silì la servicii cerute de protectorul său încoronat. Inainte de a murì fu trimes până pe la ţărmurile Caspicei, spre studiere.

S'a născut la Iaşi în 1673. Se trage dintr'o familie de mazili fălcieni, de şi e socotit de unii, ca urmaş „du grand Tamerlan, ce conquérant fameux de la plus belle partie de l'Asie", cum scrie Desmoletz în prefaţa traducerii franceze a *Istoriei imperiului otoman*.

Căpătă o educaţie serioasă. Tatăl său, Constantin, tocmai pentru că nu ştià de cât să se iscălească, cu bunul simţ al răzeşului moldovan, îşi dădù samă de ceia ce ascunde sclipirea vioaie a copilului şi făcù tot ce putu, pentru ca să-i deie o învăţătură îngrijită.

La 15 ani începe pribegia. Fù trimes, spre norocul lui de altfel, ostatec la Constantinopol.

Cât trăeşte acolo, nu rămâne închis în palatul somptuos de pe malul Bosforului. Caută în acest oraş, pe atunci în apogeu, pe representanţii apusului, cu care vine în contact. Savanţi, muzicanţi, ambasadori, alcătuesc societatea din care aflà multe.

Pare-se că erà om frumos. Francezul Moro de Braze îl descrie astfel: „Erà de statură mijlocie, minunat de bine făcut, foarte frumos, grav şi cu cea mai fericită fisonomie. Erà amabil şi politicos; vorba lui erà prietenoasă şi liberă". Se lămureşte astfel că pretutindeni erà bine primit în Constantinopol ca şi la Petrograd.

Setea lui să afle ori ce i-ar folosì, cât erà de dornic să-şi desăvârşască cultura, se prinde din faptul că la 46 de ani, caută să urmeze şcoala de Anatomie, „ca să puie capătul dorit al învăţăturii şi sârguinţii sale". „In acest gest se vede adevăratul savant, în sufletul căruia dorinţa de a cunoaşte nu găseşte limită în vârstă" (St. Ciobanu).

După scurt timp însă, bătrânul său tată în inima căruia, se pare că mezinul ocupà un loc de căpetenie, îl rechemă dela Constantinopol. Bolnav, intrigile îl înconjură; tronul se clatină. Nu îi erà atâta de soarta lui, cât de a fiului iubit, căruia ar vrea să-i asigure domnia. Puterile lui slăbite, de şi cu mintea încă sănătoasă, cer sprijinul tânărului cu ochii ageri, mai ales că are de furcă cu cel mai iscusit conducător politic, meşter în sădirea vrajbei şi a intrigilor, pe Constantin Brâncoveanu. Tânărul isteţ se aruncă în vâltoare, cu toată patima dar şi cruzimea la care îl

împing vrăjmaşii ascunşi ai tronului părintesc. „Îi ieşise numele de om rău" scrie Neculce. Luă parte la asediul Sorocei; presidează primirea făcută celor trei patriarhi în trecere prin Iaşi; e activ, neastâmpărat.

Gândul tatălui său se isbândì. După moartea lui năprasnică, urmează Dumitraşcu în scaunul Domniei, pentru scurtă vreme. Uneltirile îl doboară repede.

Apucă din nou drumul spre Ţarigrad, în plină maturitate. Acolo învaţă, petrece, ţese intrigi, să apără de intrigile lui Constantin Brăncoveanu. E perioada de frământare vitejească în cercul restrâns al Oraşului Sultanilor, unde prin isteţimea minţii lui, mai mult de cât prin pungi de bani îşi câştigă mulţi prieteni cu vază.

Cu oştile lui Mustafa al II-lea străbate în Ungaria; iea parte la dezastrul de la Zenta. Fuge şi el „cum putu", prin părţi locuite de români, ceia ce-i foloseşte mai târziu.

Se întoarce pentru scurtă vreme la Iaşi unde se însoară cu fata lui Şerban Cantacuzino, spre a plecà iarăşi pe malurile Bosforului. Una cu alta, aproape jumătate din viaţa-i scurtă o petrece între turci, în capitala ademenitoare spre lene şi orientalism, dar din care el ştie să profite aşà de mult pentru cultura minţii şi pentru lucrările sale.

Insfârşit, se trezeşte iarăşi Domn al ţării sale, când se credeà mai depărtat de domnie. Vorba lui Neculce: „unde vrea Dumnezeu sunt şi bani, şi prieteni, şi de toate. Că nimeni nu mai gândeà că vor mai eşi feciorii lui Cantemir Vodă la domnie". A săltat domn cu sprijinul prieteniilor ce şi le făcuse în Ţarigrad şi din calculul greşit al intrigelor Brâncoveanului.

Abeà se aşeză în scaunul domnesc şi începù războiul ruso-turc. D. Cantemir e între ilău şi nicovală. De o parte turcii care i-au dat domnia, puneau toată nădejdea în sprijinul lui. Pe de altă parte îl ademenea numele lui Petru-cel-Mare şi mai ales gândul că ar puteà să-şi întărească tronul, scăpând ţara de turci, sub scutul împăratului creştin.

N'a fost după voia lui. Ruşii sunt bătuţi, iar Cantemir silit să apuce toiagul pribegiei, de astă dată pentru totdeauna. Trecând Jijia pe la Popricani şi Prutul pe la Ştefăneşti, se îndreptă cu câţi-và boeri credincioşi şi cu mult norod (vre-o 4000 de oameni în total) spre Movilău, ca de acolo să se statornicească pe moşiile dăruite, de lângă Moscova. Aveà asigurarea traiului, de şi nu îndeajuns

după rangul lui, cum dese ori se plângea lui Petru cel Mare. Avea cinste și mărire, ajungând senator și consilier secret al Țarului, care-l socotea „om foarte înțelept și capabil pentru sfaturi". Nu avea însă liniştea sufletească. Se gândea la țara rămasă departe, la vadurile Prutului, unde a copilărit, la mormântul bătrânului său tată, ieşit din „oameni proști, de la ținutul Fălciului". O clipă nu uită țara și poporul său. Intre anii 1716—1718 întreprinde o acțiune vie pentru reocuparea tronului. Pe copiii săi îi crește în gândul revederii țărișoarei depărtate, vorbind în casă cu ei moldovenește. „Poate noi vom vedea patria noastră de odinioară" scrie fiicăsa Maria „femeia cea mai învățată în Rusia din veacul al XVIII-lea" (St. Ciobanu), către fratele său Antioh, în 1736.

Drept mângâiere D. Cantemir se apucă măcar cu scrisul să rămâie în legătură cu pământul depărtat.

Nu trăì de cât vre-o 12 ani în noua-i pribegie. Neavând răgaz să-și caute de boală — era diabetic — se îmbolnăvì mai greu în drumu-i persan, spre Derbent. Abea întors la Dumitrovca lui, își dă obștescul sfârșit în 21 August 1723, cu dorul mai viu de cât ori când, să-și revadă scumpa lui Moldovă.

Cu însușiri atât de alese, *D. Cantemir* a fost un om fără de noroc. Dacă ar fi trăit undeva, în apusul cu așezări temeinicite, numele lui de sigur ar străluci în izvodul oamenilor învățați ai lumei. Trăind în neastâmpărul orientului, în împrejurări „ca troianii omeților de vifor și viscol, în toate părțile spulberați și aruncați", viața lui a fost o necontenită pribegie.

Nenorocos în domnie, de și gânduri bune îl călăuzau, fu fără noroc și în producția lui științifică. *Hronicul* doarme, rătăcit într'o bibliotecă din Moscova, multă vreme, necunoscut și fără urmări.

Rămâne totuși poate farul cel mai luminos din trecutul nostru cultural, mărturia nediscutată a valorilor ascunse din tainica plămădeală a poporului moldovenesc.

II

LUPTĂTORII

ȘTEFAN CEL MARE
(1436—1504)

Dulce este dragostea moșiei.
D. CANTEMIR.

Poporul a făcut deosebire între cei doi domni glorioși din trecutul nostru atât de sbuciumat: *Stefan-cel-Mare* și *Mihai-Viteazul*. „Mare“ poate cuprinde și noțiunea „viteaz“. „Mare“, poporul mai adaugă uneori și „Sfânt“, însamnă complect, pe deasupra tuturora. Mai ales când acest calificativ se dă unui domn, conducător al mulțimii, îndrumătorul unui popor, cel de care ține soarta țării, „mare“ nu e numai biruitorul pe calea armelor ci și diriguitorul sufletesc. Numai așà se poate înțelege cât de greu apasă o coroană capul celui ales să conducă, dar și cât de anevoie e să se găsească omul, căruia Coroana să-i deștepte toate puterile, pentru a merità numele de „mare“.

Ștefan e suflet din sufletul poporului moldovenesc. E și o representare a însușirilor lui etnice. Are toate calitățile celor din care se trage, ca și cusururile lor. Cele dintăi umbresc însă pe cele din urmă, de și sunt clipe când și acestea se ivesc. De aceia el trăește mai viu în legende de cât în istoria cultă. Moldova întreagă e presărată de amintirile Voevodului, chiar pe unde nici n'a trecut vre-o dată. *Alexandru Machedon* nu a călcat prin părțile ardelene, dar sus pe creasta Cheilor Turzii se vede, după credința poporului, urma copitei lui Bucefal, Așà e și cu Ștefan. Pentru popor, „Vodă“ e Ștefan. Pentru alți domnitori le

mai adaugă și numele. Pentru Stefan ajunge cuvântul Vodă: Dealul-lui-Vodă. Vadul-lui-Vodă. E semnul celei mai desăvârşite veşnicii, transmisă din generație în generație, pentru că Vodă a fost al ţării şi al poporului, trunchiu rămuros, cu roade bogate tocmai pentru că rădăcinile lui sunt resfirate în adâncul sufletului strămoşesc. In adevăr ceia ce e sfânt în faptele lui Stefan, este dragostea neţărmurită de ţară. E de ajuns să ceteşti cuvântarea lui *Ţamblac,* moşul și trimesul Domnului Moldovei, ţinută în faţa Senatului Veneţian, în 1478, pentru ca să simţi religiositatea iubirii de țară. Sunt cuvintele, repetate, ale domnitorului depărtat. Sunt icoana călăuzitoare a tuturor celor „47 de ani, 2 luni și 3 săptămâni" cât a domnit „eroul creştinătăţii". Când zice „ţărișoara mea", spune lumea 'ntreagă, totul.

„Nu vreau să mai spui cât de folositoare este pentru treburile creştine această ţărişoară a mea; socotesc că este de prisos, fiindcă lucrul e prea vădit, că ea este saraiul Țării Ungurești și al Poloniei și este straja acestor două crăii".

Pentru ea luptă cum poate: cu vitejia armelor ca și cu înțelepciunea ori iscusința diplomatică. Strateg desăvârşit, nu învinge atât prin numărul ostașilor înarmați cu ghioage, topoare, coase și suliți pentru luptă apropiată, folosindu-se mai mult de arcuri și săgeți de cât cu arma de foc, la lupta depărtată. Tactica lui e minunată, bazată pe cunoașterea sigură a locurilor. „Stefan Vodă la gol n'a îndrăsnit să iească, ci numai la strâmtoare nevoia de le făcea smintealâ" scrie Gr. Ureche. Alegea loc strâmt; aștepta, pândea și lovea în plin, când nici nu se aştepta duşmanul la atac. Lipsa armamentului o împlinea cu chibsuita alegere a naturii, atât la Podul Inalt cât și la Codru Cosminului, când și copacii îi stăteau într'ajutor, ținând locul tunurilor.

Pentru apărarea „ţărişoarei" lui se sbuciumă de colocolo, neogoiat, nu însă în marşuri fără ţintă hotărâta. Când la Suceava, când în fața Chiliei; când în Secuime, când la Hotin, unde nici gândul nu l'ar fi dus, de oare ce nu el căută lupta ci mai întotdeauna numai se apără. Și avea împotriva cui să se apere. Nu era colţ de ţară care să nu fie amenințat. Dinspre răsărit Tătarii, din partea Ungurilor, trufașul Matias Corvin, dinspre miază-zi Turcii. Chiar dinspre miază-noapte nu l'au cruțat nici leşii, cu care Stefan căută să se aibă de bine. Aspră le-a fost însă pedeapsa din Codrii Cosminului. Nici dinspre fraţii vecini

de dincolo de Milcov nu aveà linişte şi siguranţă, „căci Muntenii sunt pentru noi ca şi Turcii. Şi să credeţi că aşà e cum spunem noi, căci nu este altfel de cât aşà".

Pentru ca să afle ori ce mişcare a duşmanilor care roiau de jur împrejur, întreţineà un serviciu complect de informaţiuni, pretutindeni, fie prin oameni anume plătiţi, fie prin trimişi anume, „iscoade" cum spune cronicarul. Și de aceia rar când duşmanul îl surprindeà. „Unde nu cugetai, acolo îl aflai". Datorită acestui sistem vast de informaţiuni precise, puteà să comunice ştiri depărtate, chiar celor din apus. „Și despre Turci aşà să ştiţi că iscoadele noastre ne-au povestit acestea: că a venit pe mare Ahmat-paşa cu galere şi au bătut Caffa vreme de trei zile iar în ziua a patra Turcii au biruit şi au cucerit Caffa. Ea este până acum în mânele Turcilor. Altfel nu este". Şi porunceşte solilor grabă; „să nu vă odihniţi nicăeri, ci să vă grăbiţi ziua şi noaptea spre noi, cât se poate mai iute. Şi altfel să nu faceţi". Numai aşà a putut să scape de durerea ca să-şi vadă către sfârşitul domniei, Moldova lui ocupată de armatele leşeşti ale regelui Albert. Viclenia acestuia fù înţeleasă. Pe când Stefan ar fi purces cu oştirea lui către Ţara-de-jos, Albert vroia să deie lovitura in mimă, la Suceava. Inţelepciunea biruì.

Fug Leşii, fug Cruciaţii şi fuge însuşi Craiul
Ii duce Domnul Stefan, cum vântul duce paiul;
Iar tabăra leşească un lung pustiu rămâne
Sub apriga furtună a cetelor române.

„La lucruri de răsboaie meşter", erà şi viteaz. Ca şi mai târziu Mihai „unde erà nevoie, însuşi se vârà, ca văzându-l ai săi să nu îndărăpteze. Şi pentru aceia rar răsboiu că nu biruia". Dar vitejia lui erà susţinută de o administraţie iscusită a armatei ca şi de măsuri tactice hotărâte. Arta răsboiului la el erà desăvârşită, corespunzătoare vremii dar şi cu dispoziţii originale. „Tot aşà şi în tactică, gândirea moldovenească în sec. 15-lea s'a manifestat prin soluţii proprii, care ţineau samă de scopul general urmărit: de apărare al fiinţii neamului şi de posibilităţi" (Gen. R. Rosetti).

Deosebit de Mihai, marele Stefan ştià să-şi strângă in jurul său buni, comandanţi dar şi credincioşi soldaţi, care repede alergau la chemarea buciumului. Nu-i legau numai apărarea comună a ţării, resumată în vatra satului fiecă-

ruia. Legatura era mai adâncă, sufletească, cea nebiruită nici prin sânge nici prin foc.

Și călarași din fugă, prin sate, prin orașe
Crăinesc: „Săriți cu toții pe liftele trufașe!
Viteazul Stefan Vodă vă cheamă 'n vitejie.
Cine-i mișel să fugă, cine-i român să vie!“
Toți au răspuns: „Trăiască Moldova“ și s'au dus.

In relațiunile lui dovedeà înțelepciunea chibzuită a celor aleși. Chiar la începutul domniei sale s'a arătat destoinicia, în alipirea oamenilor. Nu a pornit cu vărsare de sânge împotriva partizanilor lui Petru-Aron, cel care a omorât pe Bogdan; l-a ademenit cu binișorul, făcându-i credincioși partizani. Cum făceà cu boerii se purta și cu oștenii. Ca și Napoleon, în lipsă de șefi, râdicà la grade înalte din cei viteji, de jos, iar în ocaziuni solemne nu aduceà numai laude ci răsplăteà pe cei avani la luptă. Multe familii răzeșești de azi, păstrează încă actele de domnie, de pe vremea lui Stefan.

„Și apoi poruncì tuturor vitejilor și boerilor săi să se adune în ziua de Sf. Niculae la locul ce se cheamă Hârlău și acolo făcù atunci Domnul Stefan-Vodă mare ospăț tuturor boerilor săi de la mare până la mic, și mulți viteji făcù atunci și cu daruri scumpe îi dărui, pe fiecare după destoinicia sa“.

Imprejurările îl sileau uneori să-și iasă din fire. Atunci erà iute, năprasnic în mânie. „De multe ori la ospețe omorà fără giudeț“. Privirea sclipitoare a mâniosului domn „om nu mare la stat“, îngheță pe cei vinovați de uneltiri dosnice, chiar atunci când aproape de sfârșit, hotărî cine să-i fie urmaș. „Pe Ulea l'am măsurat cu privirea... Murise înainte de a-l isbì...“

Capacitatea sa în arta răsboaielor, netăgăduită, îl pune în fruntea tuturor celor care s'au perindat în scaunul domnesc al principatelor, de și comparat chiar cu cei mai mari strategi ai lumei, nu stă cu mult îndărătul lor. Puterea de a ține pe oameni în jurul lui, de a-i adunà chiar după singura grea înfrângere din cele 36 răsboaie duse, este iarăși una din calitățile de samă ale marilor conducători, după cum și fascinarea ce o exercità prin însăși personalitatea sa asupra curtenilor, trebue să fi fost demnă de a oricărui „mare“ rege.

Viteazul erà împlinit cu înțeleptul. Chibsuit ca un

Solomon, vedeà și peste pragul presentului. In privința iscusitei lui diplomații trebue socotit printre cei mai de samă chiar din istoria universală. Solii lui ajungeau la Veneția, la Roma spre apus și departe de Moldova spre răsărit. Mereu erau pe drumuri, iar documentele numeroase lăsate în urma lui, dau dovada de grija cu care caută să prevină nenorocirile ce amenințau țărișoara lui, scutul creștinătații întregi. Vorbind de importanța cetăților Chilia și Cetatea-albă scrie cătră Venețiani: „Luminăția Voastră trebue să aveți în vedere, că aceste două ținuturi sunt Moldova toată și că Moldova cu aceste două ținuturi este un zid pentru Ungaria și Polonia".

Se sbate însă în zădar. Ajutoarele nu vin. El rămâne singur. „Gândească-se Luminăția Voastră, cu cât mă întreceau la număr, când împotriva mea singur erau atâtea puteri. Eu, împreună cu curtea mea, am făcut ce am făcut și s'a întâmplat cum am spus mai sus. Care lucru socotesc că a fost voia lui Dumnezeu, ca să mă pedepsească pentru păcatele mele; și lăudat fie numele lui". In fața necurmatelor fapte de prădăciune ale vecinilor lui, perzând orice nădejde în ajutorul creștinătății, socoate mai înțelept să-și salveze integritatea țării făcând pace cu turcii.

E imposant în apărarea demnității lui. In toate relațiunile cu craii țărilor vecine ori cu mărețiile apusene, nici o clipă nu se înjosește. Vorbește ca domn, ca apărător al creștinătății. Nici chiar în raporturile cu Cazimir, regele Poloniei, pe care trebuià să-l țină prietenos țării sale, nu-și plecà fruntea. E mândria egalului prin fapte. Nu e domn peste moșia sa, Moldova, din mila nimănui altuia „de cât numai din mila lui Dumnezeu" scrie puternicului Craiu, în 1485. In 1493, prin vornicul său Giurgea, trimite solie către Alexandru, mare principe al Lituaniei; „să închină ca unui frate și bun prieten al său".

E mândria față de cel deosamă în rang; în schimb câtă modestie în anunțarea isprăvii dela Podul-Inalt. „Auzind și văzând noi acestea, am luat sabia în mână și cu ajutorul Domnului Dumnezeului nostru atot puternic am mers împotriva dușmanilor creștinătății, i-am biruit și i-am călcat in picioare, și pe toți i-am trecut sub ascuțișul sabiei noastre. Pentru care lucru lăudat să fie Domnul Dumnezeul nostru". Și câtă jertfă pentru a păstrà bunele re[illegible]țiuni departate, când dă pe singura lui fată Elena, ca nevastă fiului țarului Ioan al III-lea. „A greșit eroul Moldovei, însă a

greşit, pentru că-şi iubea patria mai presus de toate şi greşelile, născute din iubirea Patriei le iartă şi Dumnezeu în cer“ (B. Haşdeu). Noroc că moartea îi cruţă durerea de a ştì nenorocirea odraslei lui dragi, sacrificată, ca şi Isac, pe altarul dragostei de ţară.

Pentru apărarea scumpii lui moşii, îl susţineà credinţa adâncă în Cel care conduce destinele oamenilor, ca şi pietatea faţă de străbunii înaintaşi. Răsbună cumplit uciderea tatălui său, Bogdan, iar în bătrâneasca episcopie din Rădăuţi şi azi să păstrează în lungul zidurilor, frumoasele pietre mormântale puse de măreţul domn pentru veşnicia străbunilor săi. „Drept măritorul şi iubitorul de Hristos Io Stefan Voevod, Domnul ţării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a înfrumuseţat acest mormânt strămoşului său, bătrânului Bogdan Voevod în anul 6988 (1480) luna Ianuarie 27“.

Pe urma paşilor lui din Borzeştii de pe Trotuş, pe unde se crede că s'a trecut copilăria, până'n Bucovina, stau presărate cele „44 mânăstiri şi biserici“, ce le-a înălţat pentru lauda Domnului. Sunt mărturii neşterse încă, după aproape jumătate de mileniu, ce aduc aminte de gloria vremurilor eroice din trecutul neamului nostru.

Sfârşitul lui este apusul de soare dintr'o zi lungă de vară, cu seninul albastru al cerului, dar şi cu vijelii trecătoare. După 47 ani de domnie, la vârsta de 68 ani, după ce a asigurat liniştea ţării prin hotărârea succesiunii la tron, îşi închise lin ochii pentru totdeauna.

Numele trecuse cu mult peste graniţele ţărişoarei lui. Faptele se resfrângeau şi asupra ei. Inţelepciunea cât şi vitejia, au impus chiar duşmanilor, care cătau către el cu cinste şi ascultare. „Numele „Moldovanului“ erà cunoscut cu cinste în lumea întreagă şi Polonii înşişi, duşmanii bătrâneţelor sale, recunoşteau făţiş ce putere cuminte pleacă din sufletul acestui om, cum nu se găseşte uşor un altul“ (N. Iorga). In totalitatea faptelor lui, desfăşurate într'un cadru restrâns, într'o ţară care abeà făcuse ochi, în împrejurări de necontenită nesiguranţă, ne apare ca un uriaş, care a săvârşit minuni.

Mutaţi-i sfera activităţii sale mai spre apus; îmbrăcaţi-l în hlamida scumpă a regilor Franţei; puneţi-i la îndămână mijloacele mai perfecţionate de luptă, iar pe părcălabii lui, Şandru, Grumază, Hrăman, Boldur, schimbaţi-i în mândrii castelani descendenţi ai cruciaţilor; dărui-ţi-i în

locul meşterilor saşi, artiştii aleşi, roadele unei culturi mai vechi, atunci numele lui Stefan n'ar fi rămas sfânt numai pentru un popor mic, ci ar fi fost slăvit între cei a căror înțelepciune şi destoinicie, saltă evoluția omenirii. Bătălia dela Podul-Inalt ar fi avut însemnătate celei dela Austerlitz iar modesta biserică dela Hârlău ori Popouți, ş'ar fi ridicat turlele şi turnulețele, tot asà de maiestos ca şi cea de la Amiens.

Cu atât mai mult pentru noi isbânda de la Racova să ne fie mai strălucită de cât acea de la Maraton, iar Baia, un sat ca toate satele pentru străin, să aibă mai mult preț de cât Corintul, „pentrucă în Baia, avanul Rigă al Ungariei Matei Corvinul, viteazul vitejilor, Craiul Crailor cum îi zicea Sixt IV, rănit de sabia moldovană, fu pus în fugă şi uită drumul patriei noastre“ (M. Kogălniceanu).

Nu am exagera, ci am cântări în adevărată măsura pe oamenii noştri de samă, luați după faptele lor, nu în cadrul restrâns în care au fost săvârşite, ci după valoarea lor în sine, ca reprezentanța energiei omeneşti. Am îndeplinì pioasă dreptate asupra străduinții vieții lor, precum am pune temelie solidă încrederii în viitorul nostru întărit prin puterile proprii.

MIHAI-VITEAZUL

(1557—1601)

Neştiutoare firea omenească de cele ce vor să fie pe urmă; că pentru un lucru sau două ce i se prilejise pe voie, bietul om purcede dăpănat şi începe lucruri peste puterile sale şi acolo îşi găseşte pieirea.

MIRON COSTIN

Când cetești cartea lui N. Bălcescu, scrisă cu toată căldura unui suflet îndurerat de soarta poporului său, dar încrezător în valoarea lui firească, Mihai-Viteazul îți apare ca și concretizarea unui erou mitic. E o cântare a vitejiei, a întreprinderii iuți, dar și a împlinirii de o clipă a visului în care se legănau, suferind, idealiștii de pe vremea lui Bălcescu. Subiectivitatea autorului se împletește cu străduința istoricului de a fi obiectiv. Atmosfera de aproape zeificare a viteazului fără frică, cuprinde și ceva din durerea lui Bălcescu, silit să apuce calea pribegiei, numai pentru că dorea o soartă mai bună țărișoarei sale și neamului cu trupul numai răni. A descris faptele lui Mihai, le-a preamărit, alegând expresiunile cele mai potrivite, ca să poată spune generațiilor tinere: „Nu desnădăjduiți; în trecutul nostru s'au găsit făpturi supraomenești, care au înfruntat valuri și mai năprasnice, biruindu-le".

Opunerea între urieșia făpturilor de demult și slăbiciunea momentană, naște o reacțiune folositoare. Toropeala dispare, dorința de a trăi viața, în plina ei manifestare, se deșteaptă. Poporul un moment la margine de prăpastie reînvie, prin conștienta cunoaștere a trecutului, „care a avut în totdeauna ceva adevărat".

E o scenă ca din Iliada acea pe care Bălcescu o descrie drept exponență a eroismului lui Mihai. „El hotărește atunci

a se jertfì ca altă dată și a cumpărà biruința cu primejdia vieții sale. Râdicând ochii către cer, mărinimosul domn chiamă în ajutoru-i protecția mântuitoare a zeului armatelor, smulge o secure ostășească de la un soldat, se aruncă în coloana vrăjmașă ce-l amenință mai de aproape, doboară pe toți ce se încearcă a-i stà împotrivă, ajunge pe Caraiman-Pașa, îi sboară capul și făcând minuni de vitejie se întoarce la ai săi plin de trofee și fără a fi rănit. Această faptă eroică înfioră pe Turci de spaimă, iar pe creștini îi însuflețește și-i aprinde de acel eroic entusiasm, isvor bogat de fapte minunate".

Faptele lui Mihai-Viteazul ating în adevăr măreții epice. Când se vorbește de răsboaie și de cuceriri, le judecăm, adesa, fără vrerea noastră, în cadrul mijloacelor tehnice și economice moderne. Chiar așà și rămâne nelămurită iuțeala loviturilor date, când la Silistra, pe Dunărea înghețată, când la Hotin. Rămâne nelămurită ca mecanism și vreme scurtă, dar se lămurește pe deplin prin voința hotărâtă a conducătorului, care fascinează pumnul de oameni ce-i târâie hipnotic și-i asvârle în luptă până la unul.

La el, hotărârea luată, trebue executată. Tărăgăneală nu se încape. Ar fi gândit, cine știe, și el, că: „Imposibil, nu este de cât în dicționarul celor proști". Când se hotărî să treacă în Ardealul stăpânit de Andrei Bathori, episcopul domnitor cu sprijin leșesc, o făcù iute ca fulgerul, ca și Napoleon când căzù în spatele austriacilor peste Alpi. E una din trăsăturile lui tipice, care-i arată caracterul. Duminică, la 7 Octombrie erà la poalele Carpaților înspre Ploești, iar peste 24 de ore, în revărsatul zorilor intrà în Ardeal. „Trecù munții cu mai mare iuțeală de cât odinioară Annibal" scrie *Bethlen*.

Hotărât, aveà spiritul ager al luptătorului, care își potrivește atacul după dispozițiile dușmanului. Bătălia dela Călugăreni, o mână de oameni împotriva noianului de turcime, este una din cele mai strălucite isbânzi a privirii atente și a judecății iuți asupra prielniciei momentului. Mintea îl ajutase în multe din episoadele complicate, trăite în scurta-i domnie vijelioasă.

In stăpânirea ostașilor, de multe ori adunătură străină, plătită, nu a jucat puțin rol și înfățișarea-i impunătoare, cu privirea pătrunzătoare, când încruntată de te făceà să intri în pământ, când scrutătoare de sfredelea până'n adâncul celor mai ascunse taine.

Legenda ni-l înfăţişează ca de piatră în faţa calăului, pus de Alexandru-Vodă-cel-Rău să-i reteze capul, spre a scăpa de un pretendent serios şi iubit de popor. Călăul asvârle securea cât colo şi fuge.

La curtea împăratului din Praga, figura impunătoare a domnitorului muntean, îmbrăcat în hlamidă scumpă, apare distinct ca înfăţişare în tabloul zugrăvit de Frans Francken, din Muzeul dela Viena. Ţinând la braţ pe fiica împăratului, „în mantia neagră încheiată cu o singură pafta la umăr, având pe cap cuca cu surguci, are aceeaşi înfăţişare nobilă ca şi a prinţilor printre care se găseşte".

Eşit ca ultim vlăstar din vestita ramură a Basarabilor, râdicat o clipă „Domn al Munteniei, al Ardealului şi al Moldovei" cade repede străpuns de lancea laşităţii şi a trădării, în cortul domnesc de lângă Turda.

A strălucit ca un meteor băgând groaza în numeroşii săi duşmani, sămănând îngrijorare chiar la puternici împăraţi, spre a se stânge nu din a sa vină, cât din încurcăturile istorice fără capăt, ce domneau în zona aceasta din Europa, unde se încâlceau atâtea pofte de cuceriri teritoriale şi tendinţi de stăpânire trainică. E dreptul că multe din aceste încurcături, vin şi de pe urma vijelioaselor lui fapte.

Ce l'a dus spre ele? Ne-o spune singur în istorisirea vieţii lui, trimeasă marelui duce Cosimo din Florenţa. Indemnul lăuntric era „de a face lucruri care ar duce la lauda lui Dumnezeu, la slujba creştinătăţii", iar aiurea repetă că „n'a făcut de sila cuiva, ci ca să am şi eu loc şi nume în creştinătate".

Cruciadele se sfârşiseră de demult, dar spiritul care le-a condus rămăsese încă, acum când turcii îşi luau revanşa, ameninţând Europa. Cei veniţi mai deadreptul în contact cu puhoaiele asiatice, eram noi. Veacuri întregi, groaza turcească stă în faţa domnitorilor cu dragoste de ţară. Unii se pun în calea puhoiului, dar sunt înecaţi. Alţii încearcă momentul potrivit pentru a sfârşi odată cu răspândirea lui năvalnică. Din aceştia din urmă face parte Mihai.

Sacrifică totul pentru a ajunge la ţintă. Se sacrifică pe sine, căci nu e viaţă omenească, aceia trăită în scurta perioadă de 8 ani cât a domnit, cu neogoiată trudă, veşnic pe drumuri şi în bătălii. Unde n'a călcat acest svăpăiat cuceritor? Paşii lui sunt prevestitorii drumurilor urmate, cu mult mai târziu, de armatele regulate române. Ajunge un moment până spre trecătorile balcanice ce duc la Ţarigrad, după cum dela Alba Iulia porneşte în goană neîn-

țeleasă spre a se arătà sub zidurile Sucevii, urmărind pe Ieremia-Movilă până la Hotin, pentru a poposi o clipă în Iași. Ar fi vrut să meargă și la Temișoara, dar împrejurările din Ardeal nu i-au permis. A călcat astfel prin toate cetățile, care formau inima provinciilor azi unite în aceleași granițe.

. S'a sacrificat liniștea vieții, dar și familia, pe Stanca Doamna și pe fiică-sa Domnița Florica, purtate ca ostatece de colo-colo. „Și așà mă rog de întreaga Creștinătate să-mi dea ajutor, că toate le am perdut și pământurile și agoniseala și nevasta și copiii și la urmă tot ce am avut pe lume". Poate să existe o mai sfâșietoare tragedie sufletească, mărturisită? Așà se explică și svâcniturile desesperate, ca și impetuositatea atacurilor ori goana de vijelie.

După victoria dela Șelimber lângă Sibiu, urmă biruința dela Mirislău și fuga spre țara-i uitată o clipă, în care năvăliră leșii. Norocul nu-l mai favorizà. La Bucov, „singur ca un leu", în fruntea crâmpeilor de oști ce-i rămăsese, a mai ținut răsboiul câte-va ceasuri. O altă încercare de a-și recuceri tronul, la Loviște, pe Argeș, fù iarăși zadarnică. Și astfel începe din nou pribegia, nu ca triumfător. Trece prin vechea lui țară, Oltenia, unde a slujit ca Ban. Apucă drumul către Viena și apoi la Praga, unde se înfățișă împăratului, ca să scoată însfârșit singur, mult așteptata făgăduință de ajutor.

La serbările Curții împărătești, înfățișarea impunătoare a domnitorului muntean atrage toate privirile; în sufletul lui picurau însă lacrimi amare și pentru țara depărtată, lăsată pradă leșilor și mai ales pentru scumpa lui soție, ținută în Ardeal. In urma lui erà numai ruină. Și cu câtă amărăciune nu scrie: „De aș fi pierdut totul de către dușmani, nu m'ar dureà atâta cât mă doare că mi s'a făcut de acela dela care, Dumnezeu mă vede, așteptam ajutor și sprijin".

O clipă din nou îi surâde soarta. Intors dela Praga, vine iarăși în Ardeal cu armată mai numeroasă, iar la Guroslău se arată acelaș, ca și la Călugăreni. Când fù mai aproape de isbânda finală, îl doborî invidia tovarășului impus, Generalul *Basta*.

Și astfel se sfârșì marele domn, cu speranțe mereu amăgite și așteptări zădarnice. Işi începe dorul de a curățì țara de turci, prin măcelărirea lor în București, prin năvala asupra cetăților din lungul Dunării și prin isprava dela Călugăreni, unde însuși Sinan pașa cu 7 tuiuri, te-

mutul Sinan-Pașa, păți rușinea să cadă „într'o foarte adâncă mocirlă, de unde cu multă greutate a fost scos".

Isprăvi iute și ca ceva foarte natural. „Această puțină slujbă" vorbind de isprăvile din iarna 1594—95, „am făcut-o într'o singură iarnă și apoi m'am dus să mă odihnesc în cetatea mea de scaun".

Dorind alungarea Turcilor, nu se puteà bizui numai pe vitejia lui și bruma de oștire ce o puteà aduna din țară. Vroind să servească creștinătatea, își întoarse gândul cătră Impăratul, care ar fi dorit să-și adauge și titlul de învingător al Turcilor, dar fără să cheltuiască mult, și fără să-și expuie prea numeroasă oștire. De aice toată tărăgăneala celui dela care Mihai așteptà sprijin. Inconjurat de dușmani, hărțuit de nesinceritatea celor ce i se arată uneori prieteni, trecându-i ca o nălucă prin fată ademenirea stăpânirii Ardealului, își mută opera lui de activitate în mijlocul forfotei vii, ajungând în aceeași situație aproape ca și Annibal când luptă la poarta Romei. Gândul de cucerire îl domină. El singur spune: „Atunci oricine va puteà cunoaște câtă pagubă am făcut dușmanului și câtă slujbă creștinătății, distrugând atâtea țări, de la hotarele Ardealului până unde se varsă Dunărea în Marea cea mare, ostenindu-mă zi și noapte fără să fi avut pace sau odihnă, nici vara, nici iarna, necruțând cheltuială nici alta, nici primejdie de ori ce fel". Gândul unirei tuturor românilor nu-i încolțise în minte. Prin isprăvile lui puteà cel mult să grăbească trezirea, în popor, a conștiinței despre unitatea neamului, de și pentru aceasta alte vremuri se cer, de cât acele de grea cumpănă prin care trecea neamul românesc.

Totuși rămâne mare, nu numai în înșirarea fenomenelor istorice naționale. Prin impetiozitatea loviturilor sale „determină șirul împrejurărilor, concentrează asupra lui privirile lumii politice, devine un factor însemnat în evoluția istorică a timpului său" (A. D. Xenopol). Simbolizează energia străbună, întrupată și în cei mărunți viteji, care, își apără cu desnădejde vatra și cărora le datorim chiar existența noastră de azi. Concretizează una din însușirile de temeiu ale neamului. „Sufletul îndrăsneț, voința neînfrânată a strămoșilor trăià în el; câți nu se luptase din câți îi trăise înainte, se luptară printr'însul" (N. Iorga).

Nu știe ce e durerea. „Și eu, în această luptă, am primit dela un turc o suliță în piept, pe care am scos-o și am rupt-o cu mâinile mele". E o scenă din povestirile despre vitejia romană.

Nu știe ce e frica. Unde erà învălmășeala mai mare, acolo se băgà spre îmbărbătarea soldaților săi. Cu ființa lui impetuoasă dar prea nerăbdătoare, veșnic în mișcare și neastâmpăr, timp de 8 ani, cât ține scurta-i domnie, dominà evenimentele care se petrec în tot cuprinsul granițelor de azi. „Singur cu sabia în mână, fără să am nici întărituri, nici castele, nici cetăți, nici o casă de piatră unde să mă pot adăpostì, fără aceia unde locuiam eu".

Sub înfățișarea de mare războinic, neogoiat răscolitor de forțe, gata să treacă prin ascuțișul sabiei turcii și tătarii care-i pustiau țara, se ascundeà o fire de bunătate, moștenirea tatălui său Pătrașcu, numit de popor Cel Bun, de sinceritate dăunătoare în mijlocul viperilor în care trăià, și de sentimentalitate fie îndreptată măcar asupra familiei sale scumpe. Cât a fost Ban al Craiovei „câștigă inimile tuturora, prin înfățișarea sa frumoasă, cu virtuțile alese și cu purtarea sa proteguitoare pentru cei mici, îngăduitoare pentru cei mari" (A. Lapedatu).

De și hărțuit și necontenit lovit de Andrei Bathori, când i se aduce capul însângerat al celui ucis de secui, „lăcrămile de odată îmbrobodiră fulgerarea ochilor lui și din inimă strigă: „O săracul popă! săracul popă!". Astfel plânse marele Cesar când văzù dinainte-i capul dușmanului său Pompei" (N. Bălcescu).

Sinceritatea ce o puse în vorbele pline de nădejde ale Impăratului, i-a adus multe neplăceri. Totuși el continua a spune: „Și așà am luat Ardealul în numele lui Dumnezeu și al Măriei Sale Impăratul". Neviclean, căzù pradă vicleniei lui Basta, iar dragostea lui pentru domnița Stanca și copiii lui, îl face să fie și mai grăbit, purtându-le grijà oriunde se aflà.

Au trecut mai bine de trei veacuri de când trupul lui însângerat de loviturile celor ce l'au ucis în întunerecul nopții, fu batjocurit și asvârlit în șanț, ca un hoit. In istoria părtinitoare a stăpânilor de eri ai Ardealului e luat în ocară, iar în școli erà numit hoț. Nu erà oare aceasta și soarta întregului popor ardelean?

Vremurile se răsbună iar sfânta dreptate biruie. Pe urmele lui Mihai, dela Alba-Iulia, a pășit Cel ce reprezentà de astă dată izbucnirea conștiinții naționale.

In acest cadru, faptele lui Mihai-Viteazul ajung simbolice, iar aspra lui viață acea a unui erou.

AVRAM IANCU
(1824—1872)

Luptaţi-vă până la moarte pentru dreptate.

SIRAH. IV. 33.

Pe lângă multe însuşiri, avem şi unele cusururi. Principalul îl socot acela de a nu prea pune încredere în noi; nesocotim, până la uitarea complectă, energiile ce le avem, chiar când ele, întru nimic nu sunt mai prejos de ale altor popoare. Ne închinăm, până la idolatrie uneori, eroilor străini, pentru că îi socotim ai omenirii. Mulţi din ei ajung la asemenea faimă, prin poporul din care au ieşit, pentru care au luptat şi care la rândul lui îi rădică în Slava Cerului, îndeplinind prin aceasta o sfântă datorie.

La aceasta ajută mult şi şcoala, care ţine pe ai noştri în umbra laudelor ce le aducem altora, luându-le după cărţile lor, devenite ale noastre.

Şi totuşi n'avem dreptate.

Cine fu bunăoară Andreas Hofer? Un ţăran tirolez, care s'a încumetat să ţie piept lui Napoleon. A condus armata de ţărani înarmaţi, care cu coase, care cu ţăpoaie ori furci. A plătit îndrăsneala cu viaţa, fiind împuşcat la Mantona, după o scurtă mărire în Innsbruck şi un îndelung ascunziş în munţi. In sine, e dreptul, lupta scurtă de răsvrătire pentru libertatea Tirolului, a fost o epopee, descrisă în amănunţimi ca o mândrie naţională. Hofer fu socotit erou. S'a mai găsit şi un Defregger care să zugrăvească faze diferite din războiul civil tirolez, punând pe Hofer, când în cadrul măreţiei unui comandant, când în acela, mai impresionant, de erou martir ca în *Ultimii paşi a lui Hofer*. Preamărindu-i-se faptele, i s'a ridicat statue pe vârful dealului Isel, lângă Innsbruck, locul unei bătălii

în potriva Francezilor. Statuia deveni altar de pelerinaj național.

Intru cât oare eroismul lui Hofer e mai presus de a lui Avram Iancu? Că Hatvany nu e Mareșalul Lefebvre, duce de Danzig? Dar și înconjurul munților Apuseni din toate părțile, ca să prindă pe „crăișorul munților", nu e în epopea lui Hofer, de și toate celelalte scene se aseamănă, până la o complectă comparație. Din Hofer s'a făcut un erou național pentru că a avut cine să-l cânte, să-i descrie faptele, să picteze cu putere scenele.

In schimb Regele Moților doarme somnul de veci sub un stejar rămuros, pe coasta văii Crișului-alb, având la căpătâi drept monument numai o simplă cruce de lemn, cu inscripția în felul celor romane: *Avram Iancu, Adv. leg. Pref. Gem. Rom.* în anii 1848—9. †1872.

Aniversarea celor 50 de ani de la moartea lui, abeà a stârnit o undă slabă de răscolire a faptelor altfel uitate.

Cum s'ar fi schimbat lucrurile dacă Avram Iancu ar fi fost eroul vreunei fapte la fel, în Franța. Ce sărbări ar mai fi avut lor! Ziarele noastre ar fi scris de sigur mai mult de cât s'a scris despre cel ce doarme liniștit sub gorunul lui Horia.

Ca și Horia, Avram Iancu e fiu de Moț, născut în Vidra-de-sus, în anul 1842. Vidra e un sat așezat mai la nord de Abrud, iar Abrud e oraș vestit pe Arieș din Țara Moților. Se păstrează și azi casa lui Iancu, din bârne și cu acoperișul țuguiat, de șindrilă. Lângă casă se înalță, ca niște chiparoși, doi plopi, iar de jur împrejur se prinde una din cele mai aspre, dar încântătoare, scenerii ale naturii.

Cum e locul așà sunt și oamenii. Munții Apuseni nu sunt înalți; cel mai răsărit vârf nu e nici cât Ceahlăul Moldovei. Sunt aspri și blânzi; înfricoșitori prin ponoarele și prăpăstiile din văi; după ce te-ai suit însă sus, sunt numai plaiuri înverzite. Mergi ceasuri întregi pe padini netede ca'n palmă; la înălțimea Durăului casele stau una lângă alta presărate mai ales la fața muntelui.

La fel sunt și oamenii, vestiții Moți. La mânie, vijelioși; altfel blajini, primitori și prietenoși. Casa lor, din butuci de brazi abeà ciopliți, e lumea întreagă. Viața le e amară, grea, dar nu s'ar schimbà vatra pe o împărăție. Nu au nici cucuruz, nici grâu. Scoboară cărările pe muche de chei și prăpăstii, fac poște întregi pe jos până la târguri depărtate; acolo vând ciuberele, donițele, cercurile

fabricate de ei sus, la umbra de copaci și urcă îndărăt cu desagii încărcați cu mălai ori cu făină pentru pită.

Nu cunosc ce e gâlceava și ura. Sgârciți la vorbă, râd din toată inima. „Nicăeri n'am văzut un astfel de popor", scriu funcționarii nemți trimiși de pază în 1848. „Nici nu fură, nici nu se bat. Noi n'avem ce face în mijlocul lor".

Din asemenea neam de români, ce s'au păstrat întreaga curățenie a sufletului, se trăgea A. Iancu.

Tatăl său, șef de pădurari, apoi jude domenial, erà om cu stare, căci aveà 12 vaci cu lapte, 12 boi de jug, 4 cai, 70 de oi, 30 porci și 8 slugi. In acele locuri, unde sărăcia se ține grapă și de cel mai vrednic, erà o avere. Abea știà pe de rost rugăciunile și Tatăl nostru; ține însă ca fiul să ajungă „domn". Copilul învață buchele la Câmpeni, sat mare ca și un târg; iar clasele elementare le urmează la Abrud. In arhiva fostului liceu din Zlatna s'a găsit atestatul doveditor că *Iank Abrahamus Felsövidendis*, aveà la studii *emminentia,* iar la purtare erà cel dintâi: *E moribus eius Classis primo.* Cursul superior l'a urmat la Blaj, cetatea școalelor din Ardeal, apoi face dreptul la Cluj. Se urcă lesne din treaptă 'n treaptă.

De tânăr erà frumos, înalt, cu privirea pătrunzătoare; erà vesel și bun tovarăș.

Intâia lovitură în demnitatea de om, o primește la Cluj. Cerând să fie practicant fără salar, fu respins. Funcțiunile erau pentru nobili și nu pentru fiii de iobagi. E cea dintâi trezire la realitate. Nici cultura nu șterge deosebirea dintre stăpâniți și stăpânitori. Printr'însul fu declarat însă ca paria, neamul întreg, valahii buni să fie slugi. Tânărul moț sufere; inima lui sângeră; își încleaștă pumnii de mânie, dar rabdă. Aceasta se întâmpla în 1845.

Peste doi ani dieta își ține ședințele la Cluj. Erà vorba să se discute dacă trebuie ori nu de râdicat iobăgia. Toți sunt pentru menținerea ei. Numai unul, baronul Kemeny, sincer și cinstit, se scoală și spune: „Și acest om — iobagul — în sdrențele sale este onest, blând, muncitor; își iubește țara și o apără cu credință, de și el știe că nici chiar pământul de trei coți, care după moarte îi va acoperì trupul, nu este proprietatea lui. Băgați în samă! Dumnezeu nu poate suferì îndelung o asemenea stare!".

Totuși iobăgia rămâne.

Tânărul de 23 ani, asistă din galerie la întreaga scenă din dietă. In sufletul lui furtuna vâjâie, valurile clocotesc

căci se gândește la părinții lui, la moții lui scumpi. De data aceasta nu-și încleștă numai pumnii, ci isbucnește.

Prietenul său Iosif Suluțiu, descrie scena ce a urmat: „Gemeà ca un taur înferecat și tremurà ca varga; o convulsiune și nervozitate l'a cuprins: îl scuturau frigurile. Ajuns acasă se preumblà cu pași mari prin odaie fără a zice un cuvânt. Din când în când își strângeà pumnul dela mâna dreaptă; suflând greu taie cu brațul drept prin aer, pare că ar fi tăiat cu o sabie. Râdeà, plângea cu hohot. „Nu cu argumente filosofice și umanitare vei puteà convinge pe acei tirani, ci cu lancea, ca Horia" strigà el".

In vremea aceasta peste Europa întreaga începe să sufle vântul libertății, ajungând și prin văgăunele Carpaților. Mai încolo, peste ei, spre răsărit, se potolește; în cuibul ardelean însă se formează vârtej. Ungurii înșăși vor ca Ungaria să fie numai a lor. Impăratul este înlocuit prin președintele Kossuth, iar drept urmare Transilvania, până atunci sub administrație austriacă, trebue să devie ungurească. Stăpânii hotăresc de soarta Românilor, fără să-i întrebe și pe ei. La 30 Mai 1848, trebuià să se adune din nou dieta Transilvaniei, pentru ca să decidă de soarta provinciei.

Dar iată că și leul se deșteaptă. Simțind adierea aerului de libertate, încearcă să sfarăme lanțurile.

In dietă fiind prea puțini representanți ai românimei, glasul lor nici nu s'ar fi auzit. De aceia la trei Mai, 40000 români se adunară pe Câmpia numită de atunci a Libertății. Din piepturile lor răsunà: „In numele Domnului Dumnezeului nostru, jurăm că vom susțineà totdeauna națiunea română".

Ungurii se bizuiau pe desbinarea confesională dintre Români; în ziua pomenită însă cei doi episcopi, Șaguna și Lemeni, apar alăturea înaintea norodului. Dragostea de țară și libertate, fu mai presus de micile deosebiri de credință, aduse tot prin uneltiri dușmane.

Avram Iancu nu puteà să lipsească dela măreața manifestație. A adus cu el vre-o 10000 de moți. Tăcut, ascultà. Nu erà omul vorbelor ci al faptelor. Inflăcărarea a lăsat'o cărturarilor, de sama lui Simeon Barnuțiu.

Glasul Românilor a răsunat în pustiu. Fiorul libertății răscolit de însuflețitoarea adunare dela Blaj, a cuprins inima moților, în care nu erà stânsă amintirea schin-

giurilor lui Horea. Dar abeà întorși în singurătatea munților și prigonirile începură.

Puținii unguri din Abrud, crezându-se în nesiguranță deoarece „poporul a devenit fălos și închipuit" cerură armată. Ei vroiau capul lui Iancu, care prinse de veste și fugì la Sibiu. Ungurii închid și batjocuresc pe preotul Balint, prietenul lui Iancu. Aroganța stăpânilor ajunge până la provocări. Ca urmare a unui proces agrar dintre groful Esterhazy și bieții iobagi români, satul Mihalț cunoaște urgia fără frâu a dușmanilor seculari. Cum hurue prelung ecoul trăsnetului prin văile de munți, așà se răspândì vestea în toată Transilvania de schingiuirile mihălțenilor și necinstirea femeilor.

Iancu nu-și găseà astâmpăr; cu mare greu fù oprit să nu alerge în ajutorul prietenilor săi închiși, să nu răsbune batjocura fraților lui.

Memorandul dela Blaj fu respins cu dispreț, înlăturat cu dosul mânei. „De cât să ne învoim și să primim această propunere, mai degrabă vrem, ca și cel de pe urmă copil să treacă prin ascuțișul sabiei", a fost glasul trufiei.

Intr'o convorbire pe care o avù Iancu cu un tânăr patriot ungur Vasvàrì, când acesta îi spuse că Ungaria fără Transilvania nu e de închipuit, neaoșul român, ca mușcat de șarpe, răspunde:

„Să nu vă împingă dracul la acest pas, căci atunci v'a cântat cucoșul. Să știi că eu sunt nepotul lui Horia, care a crescut în casa aceasta, unde ne aflăm noi; care a murit ca martir pe roată, iar trupul i s'a aruncat în toate părțile lumii. Sunt gata a-i urmà lui, dar unirea fără condițiuni n'o primesc".

Alea jacta est. Răsboiul fu deschis. Opera lui Avram Iancu acum începe.

Ungurii erau înarmați până la unul. Mica garnizoană austriacă menită să lupte împotriva lor, se simțeà neputincioasă să le țină piept. De aceia revolta Românilor nu a fost privită cu ochi răi de către austriaci. Veșnica lor duplicitate și aice se arată. Doriau sprijinul român, dar nu doreau să se spună — dacă rezultatul ar fi fost favorabil — că reușita e datorită și Românilor. De aceia nu se primì propunerea lui Iancu de a adunà oștiri mari, din oameni în putere.

Glotașii din restul Transilvaniei repede sunt desarmați. Focul nu rămâne aprins decât între Moți. Printre ei erà

Iancu „crăișorul“, cu urmașii lui Horia, în mijlocul văilor tăinuite, a cărărilor priporoase, care făceau din Munții Apuseni o cetate greu de luat.

Chiar dela început, dușmanii încercară viclenia. Kossuth trimete un român, Dragoș, cu steagul alb al împăciuirii. In vremea parlamentărilor însă, Hatvany cu o oaste mică, înaintează spre Abrud. Inștiințat la timp de o femeie, A. Iancu abea are vreme să alerge la lagărul lui dela Câmpeni. Se întoarce, isbește armata lui Hatvany, care săvârșise, cum a intrat la Abrud, toate nelegiuirile. Acesta revine cu o oaste mai mare, dar abeà scapă cu viață. Din 3000 de honvezi, comandantul ajunge la Brad numai cu vre-o 80, lăsând în mâna Românilor munițiuni, tunuri, tot ce aveau cu ei.

Toiul focului însă acuma se încinse. Neisbânda lui Hatvany, aduse alte oștiri. Ursul trebuind să fie numaidecât scos din bârlog, fu împresurat din toate părțile. Unele oștiri veneau dinspre Beiuș, dela apus, dinspre Turda dela miază-noapte, altele dinspre Zlatna dela răsărit ori dinspre Murăș dela miază-zi. Insuși Vasvari, tânărul patriot ungur, se puse, după făgăduiala dată lui Iancu, în fruntea unei oștiri de voluntari. La cea dintâi ciocnire însă e doborât pentru vecie la pământ.

Iancu s'a luptat împotriva tuturora; pe toți i-a ținut în afara zidurilor naturale. E unul din episoadele cele mai eroice din viața neamului nostru. E reînvierea luptelor lui Stefan, care se împotriveà, cu o mână de plăeși, valurilor turcești.

In lupta Moților n'a biruit decât însuflețirea ostașilor și chibzuința comandantului. Moții nu aveau arme. Ca și tirolezii lui Andreas Hofer, soldații improvizați luptau cu pari, coase, greble, Uneltele câmpului deveniseră armele apărării neamului lor. Cel mult aveau puști cu cremene și praful băeșilor, care nu representà mare lucru. Drept tunuri, se foloseau de bușteni de brad, scobiți la mijloc. Trăgeau cu ele 10—12 împușcături și apoi le asvârleau. Nu se puteau bucurà nici de armele honvezilor lăsate în fugă. Erau prea moderne și nu le cunosteau mecanismul. Invingeau cu năvala.

Unul din soldații lui Hatvany a povestit: „S'au aruncat ca niște lei turbați, cu mânele goale asupra tunurilor; au prins cu mânele și cu dinții spițele dela roatele tunurilor; astfel le-au ținut în loc până au sosit alți Moți,

care s'au aruncat în frânele cailor. Destul i-au pisat honvezii cu armele peste cap, dar ei nici morți nu se lăsau cu mânele de tunuri".

Aceiași Români la Dealul Cerbului lângă Zlatna, ca și la Rovine, Călugăreni, Plevna ori Mărășești.

Femeile, ca în vremurile de eroism roman, luau parte la lupte, rostogolind depe vârful munților bolovani peste armatele în retragere.

Insuflețirea erà hrănită atât de firea românului, de dorul lui de libertate cât și de conducătorul, adevărat comandant, brav, iscusit dar și bun la inimă.

Când a căzut Vasvari, a zis către ai săi: „Aș fi dat 10 ani din viața mea, să-l fi putut mântuì. Pagubă de el, ce tânăr talentat a fost".

Când ai lui, furioși, l'au omorât pe Dragoș, parlamentarul socotit ca trădător de neam, Iancu s'a supărat, a grăit norodului: „V'ați luptat cu honvezii așà de brav, în cât îmi vine să vă sărut pe toți; dar că ați omorât pe Dragoș, mi-ați amărât sufletul".

Deștept, cult, general iscusit, erà și un bun organizator administrativ. Pe tot timpul domniei lui, Regele munților a căutat să statornicească un plan de administrație locală mai deosebită, iar dispozițiile luate de el temporar, s'au păstrat și mai târziu. Proclamațiile lui, memorandele scrise de el, îl arată ca un desăvârșit mânuitor al vorbii și scrisului.

In totul a fost un om.

Jertfele, chinurile, vitejia lui și a Moților, fură însă de geaba. Austriecii chemând în ajutor armatele rusești, stâng revolta. Serviciile aduse de români sunt repede uitate de canțelariștii din Viena. Impăciuirea se săvârșì peste capetele Românilor, care trebuiră să se mulțumească de nevoe, și de data aceasta, cu câte-va crâmpeie de îndreptări.

Delegații peste delegații, din care făcu parte și A. Iancu, luară drumul Vienei. Măguliri cât de multe le veneau dela Impărat; făgădueli și mai multe îi amăgeau. Se aleseră doar cu subsidii, pe care *A. Iancu* le împărțì la fondurile culturale. S'au încercat să-i astâmpere mânia și desamăgirea prin decorații. „Am luptat pentru tron și națiune" răspunde viteazul: „Guvernul să mijlocească acordarea drepturilor promise neamului românesc; atunci voi primì decorațiunea; altfel nu". Mândria și dreptatea nu se cu-

noșteau în Capitala Habsburgilor. Regele Moților e invitat să părăsească Viena, în 24 ore; altfel va fi expulsat cu sila.

Amărât, se întoarce acasă, cu sufletul sdrobit de nerecunoștința celor mari și de nedreptatea menținută asupra poporului său. O întâmplare nedeslușită încă, îl face să nu se prezinte în audiență, la împăratul Franz Iosef, când acesta, după dorința lui Iancu, își schimbă drumul stabilit prin Transilvania și trece, în 1852, prin Țara Moților.

Ca urmare A. Iancu este prigonit, închis în Alba-Iulia. Când directorul închisorii îl pălmuește, dintr'o nimica toată, coarda prea întinsă se rupe.

Prea multe se îngrămădiră în sufletul simțitor peste măsură. Demnitatea personală fu jignită, nedreptatea pentru ai lui menținută. Decepțiuni peste decepțiuni dădeau năvală înădușindu-l.

Cât de tare să fie un om, sunt întâmplări sguduitoare care-l doboară. Contrastul între realitate și ideal este uneori atât de brutal, în cât echilibrul sufletesc se sfarămă.

Figura din vremurile de luptă, impunătoare chiar dușmanilor, se acopere cu aburii tristeții. E durerea lăuntrică întipărită pe fața-i de erou. Peste ochii negri, pătrunzători, îmbinare de blândeță și hotărâre, mai umbriți de sprincenele stufoase, se lasă un zăbralnic de ceață, ce nu se împrăștie de cât arareori. Privirea rătăcește pe deasupra oamenilor și a locurilor din jur, unde-va departe, departe, în zări mai senine de cât cele pământești.

Două brăsdături adânci pornesc spre colțul gurii, nu de dispreț conștient ci de dureroasă indiferență. Trupul ca un brad, se încovoaie. Ajunge obosit, copleșit de o amarnică greutate ce poartă în spate.

Așa rătăcește ani întregi; e umbra celui care a fost. Imbrăcat de cele mai multe ori în haina simplă de țăran, cu sarica 'n spate, tot focul lăuntric nu de tot stâns îl pune în doina cântată mereu dintr'un fluer lung, ce-i servește și de sprijin. Pe unde trece stârnește durere, iar glasul fluerului străpunge inima. Lacrămi curg din ochii celor printre care, tăcut, rătăcește. „Ca un cor din tragediile lui Sofocle înconjurau pe titanul căzut și plângeau" (O Goga). Nu sunt lacrămi de milă pentru omul doborât de amăgirile suferite, ci de amărăciune pentru soarta poporului, a cărui stare o represintă umbra lui A. Iancu.

In rătăcirile lui, nu se depărtează de locurile prin care,

odată, cu Moții lui, a sămănat groază în dușmanii neamului.

Moartea îi liniștește sbuciumul, cu atât mai trist cu cât erà mai tăcut, închizându-i de veci pleoapele, când odihnea pe o bancă din Baia, pe încântătoarea vale a Crișului-alb.

Vestea morții Iancului, străbătu ca fulgerul prin munți și văi. Din toate părțile alergară cei pentru care „crăișorul" își jertfise viața. Peste 10000 de oameni, spun martorii, au luat parte la înmormântarea din 13 Septembrie 1872, căci duceau în pământ ultima rază de nădejde a libertății lor. 30 de preoți, de amândouă confesiunile, uniți în fața morții eroului și a vieții neamului, i-au cântat prohodul. L'au înmormântat la Țebea, pe coasta văii surâzătoare, sub gorunul pus de Horia, ca un simbol al trăiniciei crezului național.

Dușmanii l'au ponegrit și după moarte. Poporul l'a iubit însă pentru faptele și simțimântele sale. E plin Ardealul de cântecele populare în care mereu e pomenit.

Amintirea lui e încă vie, chiar în sufletele copiilor care cântă și azi:

Iancule fecior de Moț
Hai mai tare dacă poți
Că s'au sculat Ungurii
S'omoare toți Românii.

Amintirea lui nu poate, nu trebue, să se stingă, fără să nu se stingă în ultimul român, credința în viitorul neamului, pentru a cărui libertate Avram Iancu a luptat și s'a jertfit.

„Unicul dor al vieții mele" scrie el în testament, „e, să-mi văd națiunea mea fericită, pentru care după puteri am și lucrat până acum, durere, fără mult succes". Acesta a fost steaua călăuzitoare a vieții lui Avram Iancu.

Gândul lui s'a împlinit abea în zilele noastre. „In fața mormântului dela Țebea se închină o Românie, așa cum a văzut'o el cu Bălcescu la focul de pe creste sau cum a văzut'o ca o fantomă în arătările de pribeag nebun" (O. Goga).

III

PIONIERII

GHEORGHE ŞINCAI
(1755—1816)

Ca Dante, ne'nţeles pribeag prin sate
Il văd apoi, purtând, trudit de cale,
Gigantica sa operă, în spate.

ST. O. IOSIF.

E tipul veşnicului rătăcitor; în desagi îşi purtà comoara visurilor sale, opera nici când sfârşită, mereu adăugită şi îmbunătăţită, fără a ajunge sà mulţumească gândul cu care a fost făcută.

Intre ideal şi realitate este aproape abisul. Fericiţi sunt aceia care prind distanţa şi se opresc acolo unde socot că au săvârşit îndeajuns, după puterile lor. G. Şincai n'a fost dintre aceşti fericiţi. Vremurile şi oamenii într'una i se puneau în cale; poticnea, iarăşi păşeà înainte, spre a se împedicà din nou. Infrigurat alergà de colo-colo, doar va găsì liniştea trebuitoare pentru ca să închege într'un tot, ceia ce cu lăcomie şi sârg adunà într'una. Soarta nu-i erà prielnică. Nu ştià azi unde îşi va odihnì trupul a doua zi.

„Şi acum îmi va fi vitreg norocul" spune el cu durere. E aceaşi cam ca şi *Come è duro calle* a lui Dante.

Se zice că erà hursuz, neprietenos. Inăcreala sufletului se explică. Din fire erà mândru. „N'am cerut şi nu voi cere niciodată". Chiar ospitalitatea prietenilor căutà să o plătească cu singura bogăţie ce o aveà: dădeà copii după lucrările sale. Iubeà libertatea de care erà mereu dornic;

de aceia trăià retras, mereu cu gândurile lui. Nu se plângea niciodată de ce îndurà, dar printre rândurile lui străbate durerea mută, amară, ce o purtà în suflet. Numai în trăsăturile feței, se sapă câte-va brazde, arătarea suferințelor înăbușite.

Un singur gând îl rodeà; erà steaua călăuzitoare după care pășeà. Vroia să arăte lumii, nu lumii lui restrânse ci lumii întregi, noblețа, vechimea, originea poporului său nesocotit, iobag, călcat în picioare. Suferințele lui le înecà în ale poporului său. Pentru el umblà, cercetà, își jertfea vlaga.

Munca a început'o de timpuriu, dela vârsta de 21 ani, când fu trimes la școala mare din Roma. Răsfoià toate bibliotecile la Beciu, Pesta, ori unde socoteà că va găsì sprijin înfăptuirii gândului lui scump. Băteà la poarta oricui, unde știa că se găsesc manuscrise sau cărți vechi.

Fată de opera urmărită, uità mândria înăscută. Iși purtà rodul muncii cu sine pretutindeni; nu se despărțeà o clipă de el, ci-l puneà noaptea căpătâi. Pentru el aceasta erà Veșnicia, mulțumirea. Oamenii? Viața lui? Viața altora? Ce însemnătate aveau față de viața poporului necăjit? In ea s'a topit viața proprie, dragostea, odihna casei. El își închinà truda toată, sculându-se la 4 în ziuă, nerăbdător, când dădeà peste scrieri care-i puteau folosì.

N'ajunge însă să-și vadă lucrarea tipărită. Nu găseà pe nimeni care să-i înțeleagă dorința. Cu oarecare speranțe pășeà pragul acelora pe care îi credeà mai deosebiți; le cetea câte o pagină din foile păstrate în desagi. Plecà însă mai amărât. Nu erà nici înțeles, nici ajutat.

Incepù să tipărească ceva în Calendarele dela Buda. Dar visul lui nu erà acesta. Vroia ca lucrarea ce o intitulase: *Memoria Daco-Romanorum sive Valachorum et affinium populorum,* să fie ca sunetul străpungător de trâmbițe, auzit cât mai departe. Așà de mare erau suferințele poporului său liber odată, iobag acum, stăpân odinioară pe țară, redus la munca pentru alții, în cât credeà că va fi în stare să deștepte simțul de dreptate și atenție cuvenită, la cei mari, în măsură să deà o mână de ajutor poporului român. Aveà nădejde în acei care luptau pentru libertatea popoarelor. Lor voia să le istorisească toate necazurile celor de acasă.

Adâncă amărăciune trebue să fi îndurat acest mucenic

al neamului, atunci când drept răspuns la cererea de a i se învoi să-și tipărească opera, i se aruncă în față: „Opera e vrednică de foc, iar autorul de furci".

Viața întreagă rătăcitor, fără odihnă, împovorat de ani, istovit, fără nici o mângâere pe pământul ce l'a colindat cu drag, nu află nici o vorbă bună dela cei a căror stare doria să o învedereze tuturora, spre a fi schimbată. Nu-mi închipui mai sfâșietoare durere pentru un om, care pornise la drum cu atâta încredere. Singurul lui odor ce-i mai rămăsese, îl purtà cu sine. Inchise ochii, obosit, năruit, sprijinându-și capul înălbit pe traista ce-i formà căpătâiul. Ultima-i suflare trecù peste veșnicia scrisului, ce erà pentru el Viața întreagă.

Manuscrisul fù tipărit abea aproape jumătate de veac. după moartea celui ce l'a alcătuit. Alții fură mai norocoși.

G. Șincai se trăgeà dintr'o familie de mici nobili; văzù lumina la Samșud. Școala începuse să fie un mijloc de înstrăinare, așà în cât copiii trebuiau, vrând nevrând, să nu învețe în limba părintească. Șincai urmă școala în satul lui natal, apoi în Murăș-Odorhei; trecù la Cluj ca și toți cei ce vroiau să-și desăvârșească studiile. Iși dusă viața mai mult prin școli confesionale, ba în cea reformistă, ba la iesuiți, ori la piariștii din Bistrița. O parte din ascunsurile firei sale probabil că sunt datorite și educației din școlile ce le-a urmat.

Cu o asemenea pregătire, iesuiții puseră ochiul pe dânsul ca un element bun de propagandă. Trebuia să i se desăvârșască însă cultura în acest sens. Fu trimes deci la Roma.

Acolo călcă pe drumul propagandiștilor, dar nu urmă acela dorit de alții. Coloana lui Traian săvârșì deșteptarea și stârnirea simțimintelor naționale în pericol de a ajunge înădușite prin ademenirea către propaganda religioasă ce nu puteà să fie, pe atunci, numai decât spre binele românilor. Văzând portul românesc de pe vremea Romanilor cioplit în marmoră, feciorului de valah nesocotit îi încolți în inimă puternicul îndemn de a arătà origina românilor și unitatea lor națională. Dragostea de neam înăbușì credința religioasă.

Ca să-și îndeplinească datoria, studia totuși teologia ori filosofia, ceia ce-i fu spre folos. Ajunse doctor, dar gândul lui mereu erà la acele frânturi de piatră ce-i

dovedeau origina veche a neamului său. Ele l'au împins să scormonească bibliotecile bogate din Roma.

Bine văzut, cu atestate elogioase, învățat, cunoscător al mai multor limbi, fu chemat la Viena. Aice alte biblioteci îl așteptau, după cum nu se ferì să vie în contact cu oamenii învățați, dela care aveà de aflat multe. Tot ce descopereà, notà și strângeà cu sgârcenie. Erà materialul din care își pusese în gând să zidească monumentul de pios prinos pentru poporul său.

Mai pe urmă ajunge la Blajul vestit. Șincai este numit profesor, chiar director. Un moment i se prezintă prilejul de a fi în activitatea practică. Se pune pe lucru cu toată osârdia și ajunge să creieze numeroase școli populare, să scrie Bucoavne ori Indreptări cătră aritmetică. Neprielnicia soartei începù să-și arate colții.

Dușmănia, intrigile, poate în parte și firea lui, îi urziră în jur aceeași plasă, în care se poticnì, mai târziu, Lazăr.

De accum începe dureroasa rătăcire din loc în loc. Și e trist pentru omul ajuns la vârsta de 40 anì, să se găsească dintr'o dată isgonit, fără cămin. Gândul din tinerețe îi isbucnì cu mai multă furie. Ii rămăsese singurul sprijin, toiagul de susținere în pribegie, scopul unei vieți fără alt rost.

Apucă drumul Vienei, doar va găsì o ocupațiune, cum aveà mai dedemult prietenul său Samuel Clain. Cel care nu-și aflà loc întru ai lui, nu erà dorit nici între străini.

Se întoarse îndărăt. Ajunge, el, doctor în filosofie, învățatul ce puteà aduce alte servicii, un simplu dascăl al copiilor unui nobil ungur, care-i apreciază cunoștințele. Neastâmpărul nu-l țintuește mult locului. Ce puteà săvârșì într'un sat? Aveà cu ce trăi, dar trăià oare numai pentru aceasta?

Din nou apucă drumul rătăcirilor. Il găsim la Oradea-Mare, apoi la Budapesta unde ajunge corector pentru cărțile românești ce se tipăreau acolo. E silit să muncească pentru alții, dar trebue să muncească și pentru îndeplinirea singurului rost ce-l aveà pe lume. Se scoală la 4, scrie și citește până la $8^1/_2$, se vâră în biblioteci până la amiază spre a reîncepe munca la 3 și o termină la 8.

Se chinuește aproape, abea având ce să mănânce. „M'am deprins cu nevoia" suspină învățatul. Dar nici la Buda nu stă mult, căci fiind vorba să fie înaintat în grad, alții, îi iau înainte.

„Mă voi duce unde va vrea Dumnezeu", se mângâie cel deprins cu pribegia.

Moare la nobilul ungur care-i dă din nou ospitalitate. Amărât peste măsură, îmbătrânit înainte de vreme își sfârșește zilele trăite în necontenite frământări, la 56 ani, fără să vadă răspândită în lume expresiunea dragostei pentru neamul care abea după moarte îi însamnă numele în izvodul mucenicilor lui

O adevărată Odisee este viața necăjită și tristă a acestui cărturar fără odihnă.

GHEORGHE LAZĂR
(1779—1823)

El slujba sa niciodată nu ș'a socotit-o drept o profesie ci o chemare.

I. ELIADE RĂDULESCU

Intr'un rând am poposit la casa unui gospodar cuprins de pe malul dobrogean al Dunării. Era un mocan spătos, un munte de om, trecut din pribegia păstoritului la așezarea plugarului.

Din una 'n alta îmi povestì cum ș'a întemeiat gospodăria

„Când am venit aici, n'aveam în traistă decât un boț de brânză și o bucată de mămăligă înghețată. Ca să mușc dintr'însa, trebuia să o încălzesc dintâiu cu aburii răsuflării. Acum. . . , mulțumită Domnului, am de toate".

Și-mi arătă, cu un gest larg, întinsul stupului din jurul casei. Voința îndârjită, munca dusă cu răbdare și stăruință pentru a ajunge la liman, concretizau, în persoana acestui mocan, însușirile ramurei etnice din care se scoborà. Imprejurările sau dușmanii, l-au silit la pribegie. N'a pornit la drum desnădăjduit. Simțeà în el energia ancestrală; purtà speranța că va biruì. Și a biruit. A biruit prin lupta zilnică împotriva pietrelor arse de soare și a pământului mereu însetat. Piedicile se topiau în fața voinții omenești.

Din astfel de neam se trage Gh. Lazăr. A fost un om nenorocit dacă se iea viața în înțelesul comun: traiul tihnit, mers de culbec, căderea picăturii în cadențe monotone. Nu a cunoscut ce e liniștea vetrei familiare. A suferit mizerie, nedreptăți, vitregia soartei, cât și răutatea oamenilor, mai doborîtoare ca orice. Printre ele a pășit însă senin, ca vrăjit de o nălucă zărită numai de el.

Prin muncă, prin căldura sufletului, a trezit la viață un popor întreg, scuturându-l din somnolența ce-l cuprinsese.

Ş'a jertfit din puternica-i vlagă, dar prin scânteia minţii a aprins lumina prin care cei de după dânsul au dat de drumul adevărat.

Sunt spini şi pe cărarea bătută de alţii; a tăià singur cărare în desişul mărăcinişului, înseamnă a o presărà cu broboane de sânge din trupul tău.

De sub coama Carpaţilor, unde omătul se topeşte târziu în primăvară, Lazăr se trezeşte în forfota unui oraş mare ca Viena. Erà pe vremea furtunei napoleoniane, de răscolire a noroadelor. Oraşul muzicei şi al studiului, simte fiorul revoltei. Napoleon caută să doboare împărăţii, să îngenunche pe împăraţi, dar turbură totodată şi liniştea indivizilor, făcându-i să întrezărească prefaceri în bine. In tânărul venit să studieze filozofia şi ştiinţele, ca în mulţi alţii de seama lui, Napoleon stârneşte cultul energiei. Icoana marelui răscolitor de forţe vii îi rămâne în inimă, nu-l părăseşte nici după ce se întoarce acasă. Suferă dojană, ba chiar e ameninţat cu pedeapsa pentru că-şi arată, într'o discuţie din Sibiu, accest cult sfânt, strigând din inimă: „Trăiască Napoleon".

In sufletul studentului dela Viena se mai păstrează şi o altă icoană, mai veche, a acelora din satul lui.

E un contrast isbitor. Intr'o parte, spre apus, se ridică baricade pentru lărgirea libertăţii, iar pe plaiurile ardelene un popor întreg, cu capul plecat, îndură de atâta amar de vreme suferinţa iobăgiei.

Aşà încolţì gândul de reacţiune, deşì întors între ai lui, nu aflà înţelegere. Aduce totuş cu sine hotărîrea de lucru, în mijlocul şovăelei şi supunerei faţă de „înaltul gubernium".

Urmărit în fiecare gest sau vorbă, nu de străini ci de ai lui, bănuit chiar când pleacă la Braşov, pentru câteva zile, în interes particular, obijduit de agenţii puşi la cale, din păcate, tot de ai lui, răzvrătitul împotriva supunerii oarbe, îşi iea traista 'n băţ şi apucă drumul pribegiei. Trece Carpaţii, urmând cărarea bătută de păstori.

Căzù într'o lume adormită. „Când a venit Gh. Lazăr, tot erà degeneraţie şi amorţeală" scrie elevul lui, Eliade. Sus, graiul şi obiceiurile străine făcură cuib. Jos numai spinări încovoiate de povara birurilor şi a întunerecului de sub greci şi de sub ruşi. Ochii mari, negri, ce mai fulgerau încă tăria, prind repede realitatea, deşì sunt cerniţi de un zăbralnic de tristeţă lăsat de durerea unei vieţi făcută, de

alții, fără rost. Ceeace n'a putut săvârșì între ai lui, încearcă aici, la urmă tot cu de ai lui.

Sub spuza îngrămădită de împrejurări, jăratecul nu s'a stins; așteaptă suflarea care să-l schimbe în foc.

Ințeles de câțiva, sprijinit de unii, Lazăr prinde curaj. Glasul lui recapătă energia ce părea domolită. Vorbele lui încep să nască fiori de tresărire. Cei cari-l ascultă, se freacă la ochi, ca după un somn lung.

Pașii dintâi sunt timizi. Drept scut își ia știința inginerească; vânătorii de dropii ca să le înșele teama, pășesc spre ele sub un maldăr de strujeni. Se mulțumì cu câteva chilii din care s'au scos „cărătașii și herarii nemți", spre a face loc „ucenicilor" în meșteșugul hotărniciei. „Aritmetica și geometria, dinpreună cu gheodesia practică" ademenesc în jurul dascălului tot mai mulți, minunați de faptul că în limba lor uitată, se pot spune atât de grele lucruri.

Idealul e departe, dar hăgașul spre el e croit. Incet-încet, dela geometria pusă în slujba măsurării petecului de moșie, se trece la moșia mare. Celor tineri le scânteiază privirea ascultând; celor bătrâni le picură lacrămile pe obraz. Athena Elladei nouă, mutată o clipă din Corint pe malul Dâmboviții, se clatină. Glasul țăranului din Avrig pregătește isprava celui din Vladimir.

Invăța dar și biciuia, trezind la realitate. „Nu cruța nici o faptă neomenească din barbariile privilegiaților de pe atunci" (P. Poenaru).

Sforțările sufletești, vâltoarea lăuntrică, nu rămân fără urme asupra trupului. Rănile amărăciunilor din vremea încercărilor dela Sibiu, nu au fost lecuite în totul de izbânda și rarele clipe de mulțumire dela București. Iși făcuse datoria către neam, stârnind zorile. Lumina soarelui nu va întârzià să se arate. Pe ruinele unui templu închinat idolilor, s'a pus temelia templului măreț al deșteptării naționale. „N'au trecut nici 20 de ani și toată viața românească a fost prefăcută, și în Muntenia și în Moldova, prin acțiunea acestui pribeag sărman, coborît din Ardealul iobagilor". (N. Iorga).

Apostolul neamului, sărac a venit și sărac s'a întors. Obosit, abià a urcat din nou cărarea munților, spre a se odihnì de veci în biserica satului, lângă care a văzut lumina.

Părinții lui Lazăr știau ce e nevoia, căci aveau de crescut șase copii. Cel mai mic dintre băeți, născut la 5 Iunie 1779,

fu Gheorghe. Slovele prinse a le cunoaşte in satul sau; învăţăturile mai înalte le căpătă la școala sașilor din Cluj și la aceia din Sibiu, devenită liceul care-i poartă azi numele; mai apoi pleacă din nou la Cluj unde urmă filozofia și dreptul. Desghețat, vioi, tânărul cu ochii luminoși fu sprijinit la studiu de vicarul Huțovici.

Din Cluj și Sibiu, ajunge la Viena, prin hotărîre împărătească, ceeace arată că aveà însuşiri alese. Românii din Ardeal pe vremea aceea, ca și mai târziu dealtfel, nu aveau altă cale mai deschisă decât a preoției. Cei mai răsăriți spre această carieră se îndreptau, vrând-nevrând, ori că o socoteau ca o menire deosebită, chiar socială.

Gh. Lazăr cât a stat la Viena nu a fost numai „askultetiorul S. S. Theologiy în prea vestita Universitate dela Viena" dar cu râvnă se repezì și spre studiul matematicelor și a filozofiei. In biblioteca sa, păstrată la Academia Română, se găsesc și cărți ca: Genera plantarum, Systema mineralogicum, Synopsis universae medicinae practicae și alte opere stiințifice. „Lazăr erà un însetat de știință; colaterala științifică aveà pentru el aceeași însemnătate ca și studiul de carieră căruia se menise" (G. Bogdan-Duică).

Cu o pregătire serioasă, variată, cu dorul de a fi folositor neamului din care se trăgeà, el se întoarnă la vatră, în puterea vârstei, la 32 ani, Erà bine văzut la curtea împărătească și sunt semne că intențiunea mai marilor săi protectori, erà chiar să-l râdice spre rangul de episcop. Pentru aceasta trecù și pe la Carlovit, unde erà mitropolia sârbească și o școală clericală. In loc să fie hirotonisit cum hotărâse guvernul, este respins dela examen.

Se mulțumì deocamdată cu modestul dar însemnatul post de profesor al candidaților de preoție la seminarul din Sibiu. Dar nici în această funcție nu e lăsat să săvârșească opera de cultură ce ș'o propusese. E pismuit. Intrigi se țes în juru-i, chiar de către episcopul Moga, care nu puteà să vadă în preajma lui o personalitate cu o cultură aleasă; prea puneà în contrast isbitor lipsa-i de pregătire, pentru locul ce-l ocupà.

„Ține foarte mult la sine" raportează ministru Atzel, împăratului. E dreptul că Gh. Lazăr, aveà o fire mândră, plină de demnitate; învățătura superioară îl împiedică să țină capul plecat. Erau însușiri socotite însă drept cusururi. De aceea nu aveà pace. Incearcă să tipărească Theologia creștină după Platon, episcop de Twer (pe Volga), dar nu

i se acordă învoirea. Aceeaș soartă are o Gramatică româno-germană ca și o Geografie a Transilvaniei. Deși avea dorința să fie folositor poporului său, soarta îl urmărea. După cum n'a putut tipări lucrările sale din Sibiu, tot așà nici cele care le făcuse între 1810—1811, nu se mai știe nimic de ele. Totuși e sigur că la acea vreme traducea și scrià: teologie, morală, pedagogie, geografie și cărți populare romantice „mergând pe toate drumurile aceste spre un singur scop: civilizarea poporului prin școli și literatură" (G. Bogdan-Duică). Incotro se întoarce, nu găsește decât piedici, înscenări, ba chiar lovituri, puse la cale anume ca să-l desguste. Au fost vremuri de suferințe de mucenic, cum spune el. La toate se mai adaugă și firea lui vioaie, dârjă, neputându-și ținea limba față de „buștenii întunecați" In anul când și „prea vestitul al veacurilor viteze, marele Napoleon Bona-Parte" fu înfrânt, pierdù și el locul de profesor, tocmai când se intenționà, la Viena,să-l trimeată la Cernăuți „pentru tinerimea filozofică".

Nu ajunse în Bucovina ci în București, peste un an, ca învățător la fiii unui boer. In capitala Munteniei, prin mijlocirea unor suflete mai cu durere de neam, ca marele vornic C. Bălăceanu și vornicul Gheorghe Golescu, devine dascăl la o școală cu caracter practic, în felul aceleia care funcționà la Iași sub Asachi. Dela „paradoxirea aritmeticii cu geografia istoricească pe harte" dascălul venit din ținuturi unde măcar toată lumea vorbeà românește, repede trecù la originea română a neamului, la trecutul lui vijelios, la năzuințele din viitor.

Dorința lui erà să întemeieze o „Academie de științe strălucitoare", căci „cu rușine vine unui popor și neam ce este așà vechi, așà vestit și înzestrat cu toate rodurile pământului, să nu aibă și el o școală mai de treabă, o Academie cu știință, chiar în limba maicii sale". De aceia cheamă, prin Inștiințarea din 1818 pe tineri: „Vremea trece iute, nu se mai întoarce și noi rămânem tot lipsiți și neciopliți; pentru aceia grăbiți-vă, nu întârziați a vă arătà".

„O minune se săvârșià astfel, una din acele prin care popoare toropite de nenorocul lor îndelungat, învie pentru a se așezà din nou la locul unde le cheamă tradiția nașterii lor și amintirea zilelor mai bune" (N. Iorga).

O clipă sunt uitate suferințele trecute. Entusiasmul cuprinde pe dascăl și auditori; firea svăpăiată nu găsește

margeni în comunicarea convingerilor sale. E propovăduitorul credinței celei adevărate ce va aduce izbăvirea.

Nici acum nu este în totul scutit de neplăceri, inerente luptei. Le primește cu curaj, pentrucă nu vin numai dela ai lui, ci din tabăra pe care caută să o doboare.

„In toate zilele cu cetele se vedeà adunându-se și întrarmați cu limbi pline de otravă, în toate părțile alergà pentru ca să facă pricini și turburări, umblând în tot chipul ca și pre dascăli cu multe supărări să-i împedice și pe ucenici să-i slăbească din osârdie“ (Macarie).

Totuși Școala dela Sf. Sava ajunge cu vremea sâmburele școlii naționale în Muntenia, mulțumită acestui jertfitor.

Pentru întemeierea învățăturii în limba țării, trebuiau cărți. Tot Lazăr le alcătuì. Și pe când aiurea se tipăriau tratate de adâncă filosofie, când aburul își începù puterea civilizatoare, la noi, în poarta Orientului, abià s'a deschis cea dintâiu mai mare școală în graiul neamului, iar dascălul ei nici nu găsì mijloace prin care să-și tipărească „Aritmetica matematicească“ sau „Trigonometria cea dreaptă“.

Pentru ca să-și poată cineva da seama de greutatea luptei din acele vremuri, e deajuns să citească Apelul de subscriere pentru publicarea cursului de aritmetică a lui Gh. Lazăr în 1822. Se luptà cu gramatici și aritmetici, trecute azi, abeà după un veac, în bagajul școlăresc pe atunci netipărite încă, iar „pricina netipăririi, nu condeiul ci volbura lui Saturn au stat la mijloc“.

Osteneala, lupta, în parte și decepțiunile vieții, ajung să îndoaie trupul. O boală îl doboară înainte de a puteà să-și aducă la îndeplinire în întregime speranțele ce le puneà în venirea la tronul țării a bunului domn Grigore Ghica. Pentru întâmpinarea celui dintâi domn pământean venit după svârcolirile dela 1821, Lazăr scrise un discurs pe care n'avu parte să-l citească. E crezul patriotismului său, e expresiunea durerii pentru „sărmana patrie, ce vrednică de jale și de plângere este“, care „a primit pre toți streinii, pre toți săracii, pre toți năpăstuiții ca pre însuși fiii săi“, dar tocmai aceștia „să siliră cu fel de mijloace să amăgească, să supere toată casa, ca cu atât mai cu înlesnire să poată aduce foc, sabie și peire vetrei unde s'au încălzit“.

Istovit, apucă drumul făcut la sosire, ducând cu sine drept avere, cele vre-o 300 de cărți, puse într'o cadă de

baie, cum se spune în actul de carantină făcută la Turnul-roşu.

Scurtă vreme după aceea, la 17 Septembrie 1823, închide ochii la Avrig. In mijlocul cimitirului ca o livadă, din jurul bisericii, se odihnesc și azi osemintele lui sub o lespede de marmoră roşcată, pusă de unul din discipolii săi, Comitele Carol Rosetti. Primăvara, plouă peste mormânt cu petalele merilor ce-l umbresc; în jurul lui e liniște deplină.

Flacăra vorbelor lui însă nu s'a stins odată cu viața-i sbuciumată. Ea a topit ceața deasă ce învăluia pe cei asupra cărora valurile se năpusteau de îndelungă vreme. Deșteptarea naţională începută în şcoală, se întinde tot mai mult, prinde rădăcini, ducând la deșteptarea și libertatea politică, din care răsare Regatul României, transformat după mai bine de un veac în România de azi.

DINICĂ GOLESCU

(1777—1830)

Patriot, filantrop, reformator, C. Golescu deşi boer mare, a fost un democrat în cel mai bun înţeles al cuvântului.

GH. BENGESCU

Boierimea a murit. Valurile prefacerilor de după răsboiu le-au doborît ultima tărie: pământul. Representanţilor ei nu le-au mai rămas de cât tradiţiunea şi adesea sărăcia. Pintre boerii vechi însă trebue de făcut o deosebire. Dintre urmaşii lor unii nu pot să se laude de cât cu tablourile strămoşilor îmbrăcaţi în haine orientale, străini pripăşiţi pe urma domnitorilor mereu gata de fugă sau descendenţii domnitorilor înşăşi cu origine îndoelnică. Fără legătură cu adâncul ţării, nu puteau să aibă tragere de inimă pentru ţară şi mai puţin pentru norodul bun numai să-i hrănească. Amintirea lor tot mai ştearsă, evocă secolul de frământări neîntrerupte.

Cei mai mulţi, greci de origină, repede s'au înstrăinat, cheltuindu-şi veniturile ieşite din rodnicia moşiilor luate cu hapca, prin ţări depărtate. Aşà s'au stâns aproape fără urme.

Boierii adevăraţi însă sunt cei cu tradiţiuni îndepărtate. Origina lor se leagă măcar de apărarea pământului sub domnitori băştinaşi. Chiar dacă, dându-se une-ori după vremuri, aparent s'au înstrăinat deoarece se cerea „ca să nu să rânduiască la marea boerie feciori de boeri, care nu ar fi învăţat carte grecească", totuşi în adâncul inimii lor s'a păstrat scânteia dragostei de neam, gata să se înteţească în foc, când o ajungeà vântul înviorător. Din tagma acestora fu şi Dinicu Golescu. Dupla natură a fie cărui om, la el căpătă echilibru; pe când la cei de neam străin materia, banul, traiul lesnicios, înăduşă orice manifestare a sufle-

tului îndreptată către mulțime, la el covârșește măcar durerea de a-și vedeà semenii lui în starea de dobitoace bune de muncă. Glasul sângelui călăuzește gândul de a vrea binele celor rămași în întunerec. Nu poate însă înfăptui nimic. Imbulzeala celor din jurul său, conduși de alt gând, e odgonul ce-i leagă brațele. Nu-i rămâne de cât vorba. Ea ar răsunà în pustiu față de gălăgia celorlalți. O îndreaptă în scris. Contrastul între ceeace vede în apusul vizitat și întunerecul lăsat acasă, îl duce să cugete mereu la piedicele care au ținut în loc evoluția țării. „Și când voiu voì să însemnez prăpădenia a toatei Țării Românești, ce-au încercat'o în 5 rânduri în soroc de 26 de ani, trebue să fac un tom întreg, coprinzătoriu numai de acele obștești stingeri ale țării".

Origina depărtată a neamului său, a păstrat vie tradiția dragostei de țară. Starea țărănimii îl doare. Intors din străinătate, cearcă să aducă o îndreptare. Deschide școală în satul său, Golești „școală slobodă obștească, unde pot merge fii nobleții, ai norodului, și măcar și robi, pământeni și străini", căci „dascălul și îndemnătorul acestor bune lucruri este Luminare și Deșteptare ce se dobândesc prin Invățătură". Pentru fete așează la moșia sa Belvedere, dela marginea Bucureștilor, un institut. Mică, neînsemnată faptă azi. Indrăsneață pe vremea când chiar în Capitala Principatului abeà se frecau oamenii la ochi, în fața minunii că se poate spune și filosofie în limba românească.

Abeà un veac a trecut de atunci și totuși pare că sunt pagini din istoricul împăienjenit al vremii cu mai bine de 1000 de ani în urmă, dela popoarele cu care azi ne încumetăm a ne compara.

Astfel numai fapta lui Golescu ne apare mare. Școala a făcut'o pentru obște. Pentru ajutorul celor chemați spre lumină scrie *Elementuri de filosofie morală* și *Adunare de pilde bisericești și filosoficești*. Se pune în fruntea puținilor care au înțeles măreția străduinței lui Lazăr și Eliade. „Se preocupă de înființarea unei societăți culturale, care aveà de scop să lucreze pentru reînflorirea limbii românești" (G. Bengescu).

Nu s'a putut îndeplini planul. Atât de multe greutăți erau în drum! Totuși din acest plan larg iesă sprijinul dat lui Eliade de a înființà *Societatea filarmonică*, scoaterea celui dintâi ziar românesc în țări străine — *Fama Lipscăi* — ca și biruința pentru a căpătà autorizarea ca să apară

Curierul românesc. Glasul străbunilor îl împinge să publice culegerea tratatelor dintre Rusia și Turcia, având drept țintă mai ales arătarea consecințelor lor asupra Principatelor Române, după cum moartea l'a prins lucrând o hartă statistică a Țării Românești, ca o sumară privire generală asupra stării naționale.

Iarăși puține lucruri, se vor gândì mulți, azi. Dar să se bage în samă că asemenea preocupări vine dela unul din cei mai bogați boeri de pe vremuri, căruia tatăl său îi lasă moștenire 7 moșii „și cu toate ce sânt în case, și cu casile și cu tot cuprinsul". Câți dintre bogătașii vremurilor mai nouă, au avut măcar asemenea preocupări și câți dintre ei, călătorind, s'au gândit la ce-au lăsat în urmă, Căci principala operă a lui D. Golescu este cartea tipărită la Buda, în 1826, *Insemnare a Călătoriei mele*. „Primul Român modern" îl numește Pompiliu Eliade.

Pentru ca să-și ducă copiii la învățătură apucă spre centrele mari, apusene. O călătorie depărtată pe vremea aceia, erà un adevărat eroism, prin ostenelile îndurate Pentru un om simțitor, care nu calcă cu ochii închiși, erà și o mare învățătură. Pentru Golescu erau clipe de minunare dar și de durere. La fiecare pas sbuciumul contrastelor îl frământă. Nu-l preocupă atât măreția clădirilor și a monumentelor văzute. Își dă samă de izvorul bogățiilor cât și de evoluția îndelungă a popoarelor. Il doare adânc însă deosebirile profunde între lumina unei vieți omenești răsfrântă peste tot, față de bezna întunerecului în care se târăsc acei de unde a pornit la drum.

La Viena îl isbește „mijloacele cu care stăpânirea s'au adus pe tot norodul, mari și mici, la o așà bună orânduială și liniștită viețuire în cât toți petrec ca niște frați și mai vârtos a vedeà cinevaș blândețea celor mari, ce arată către cei mici". Cei mici mereu îi stau înainte. Pentru ei ochii lăcrămează; la ei se gândește cu toată sinceritatea unui democrat. „Căci ocrotitorul celui mic și neputincios este chiar pravila cea dreaptă legiuită, care făr' de deosebire în veac se urmează; iar nu ca pe la noi, unde îmi trebuie hârtie de voi să înșir numele acelor sdrănțăroși și cu picioarele goale, sau streini sau pământeni, care făr' de avere de-o sută de lei, au ajuns în puțini ani milioniști cu palaturi și cu moșii și nu ajută nici Patria, nici trebuințele orașului, cu nici un mijloc, măcar să deie din averea lui dintr'o mie una".

In observările și gândurile lui nu cruță nici pe Domn, nici pe boeri, nici pe călugări. Când asistă în Minhen la o expoziție de vite, la care iea parte și regele, esclamă: „Care va fi acela care nu va lăcrămà lăcrămi de bucurie la o așa vedere, pentru o așà împreunare a oblăduitorului cu norodul său? Craiul pe norod milueşte și cinstește pentru o a lui bună urmare. Norodul pe Craiu iubește și cu a sa bună voie i se supune“.

Dela Baden, lângă Viena, unde vizitează casa curată și grădina îngrijită a unui cărbunar cu stare, scrie minunatele rânduri de compătimire pentru bietul țăran român „birnicul care locuește într'acel bogat și frumos pământ“ dar „este într'o sărăcie și într'o ticăloșie atât de mare în cât un strein este peste putință să crează această proastă stare“. Și continuă mai departe: „O! se cutremură mintea omului când își va aduce aminte că făptura Dumnezeirii, frații noștri au fost câte 10 așternuți la pământ cu ochii în soare și o bârnă mare și grea pusă pe pântecele lor, ca mușcându-i muștele și țânțarii, nici să poată a se ferì“. „O! ce amărâtă viață al acestui norod ce locuește pe acest bogat pământ“, corespunde la acel sfâșiitor Vai! Vai! Vai! a lui Neculce asupra stării din Moldova.

Adresându-se boerimii spune: „Dar eu gândesc că toți frații compatrioți, vremea este ca toți de obște să hotărâm ca să ne desbrăcăm de această străină haină și să ne îmbrăcăm cu haina milostivirii, a unirii și a virtuții, hotărând fieșcare să slujească Patriei“. Săgeți usturătoare aruncă și clerului, mai ales călugărilor. „Căci acei ce se îmbracă în negru și se numesc călugări, nu se închid în mânăstire, hrănindu-se din sudoarea fratelui lui, care are nevastă și copii; ci chiar el, după ce muncește pe sama lui, muncește și pentru de a putea să facă mânăstirea altora bine“.

Și toate, oricât de dureroase, le spune cu smerenie; nu din trufia celui care le scrie numai, ci din inimă, cu dorință de îndreptare. „Așà fraților! Și eu scriu, nu cu vrăjmășie, căci nu pociu aveà cu toți vrăjmășie, ci cu lacrămi, și mă jur pe ceia ce-mi este mai scump, că cu lacrămă!“. „Și chiar pe mine mă dojenesc pentru cea până acum necuviincioasă viețuire și nedrepte luări de bani din patrie“.

Intors în țară, caută să puie în practică gândurile ce i-au sugerat observările din călătoria sa. E prima influență

sănătoasă a apusului înțeles și nu gustat numai pentru plăcerile proprii. Nu are însă timp îndelung pentru muncă, deoarece închide ochii patru ani după ce-și săvârșește călătoria.

„Golescu ne apare, în istoria trecutului nostru, ca o figură excepțională, în care s'ar zice că s'au întrupat toate calitățile de înțelepciune și de bunătate, precum și patriotismul nemărginit ce au deosibit într'una vechiul neam al Goleștilor“ (G. Bengescu).

Se trage dintr'o veche familie boerească, care-și are rădăcini urmărite până'n zilele lui Neagoe-Vodă. Incepând cu Radu Golescu din veacul al 16-lea, răsplătit de Radu-Vodă „pentru a lui credincioasă și dreaptă slujbă“, până la urmașii Banului Radu Golescu, din veacul al 18-lea, „familia Golescu numără un șir îndelungat de ostași, de oameni politici și de literați, de care cu drept cuvânt se mândrește patria lor“.

Ascendența familiara pregătește putința de manifestare culturală mai ales la cei doi fii ai lui Radu, anume Gheorghe (Iordache) și Constantin (Dinu, Dinică). Cel dintâi, protectorul lui Gh. Lazăr, a muncit o viață întreagă ca să adune bogata colecție de „Pilde, povățuiri și cuvinte adevărate și povești“. Iordache Golescu apare astfel ca primul folclorist al nostru.

Dinică Golescu, s'a născut la 7 Februarie 1777, în anul de tristă amintire din istoria Românilor. Invățătura o capătă în școlile grecești, singurele oficiale pe vremea copilăriei lui și în care trebuià să urmeze orice fiu de boier, căci altfel erà nesocotit. Dovadă de câtă putere de influență aveau asemenea școli asupra înstrăinării totale — sufletești ca și culturale — a românilor, ne spune însuși D. Golescu. „Eu plecând din Brașov, am început să scriu cele ce vedeam, în limba națională, și nu după zile multe, ci după puține, am fost silit să scriu în limba grecească; căci foarte des întâmpinam vederi de lucruri ce nu le aveam numite în limba națională. Și aceasta nu făr' de a încercà rușine“.

Invățase însă în casă, cu dascăli particulari, și limbi străine. Având pilda fratelui său mai mare, își îndreptă viața spre cetit și meditare, ceeace erà o excepție pe vremea aceia când boerii trăiau în lux și lenevire, cu gândul cum să se îmbogățească pe spinarea norodului.

Astfel pregătit, face călătoria lui lungă, din 1824—1826. Nu e cea dintâi. Se pare că a fost și în Rusia, căci spune într'un loc: „cine au văzut bisericile Rusiei, — poate numai pentru Roma va vorbì“. A mai fost și la Paris, prin 1802, cu o misiune pentru a interesa pe generalul Bonaparte, prim-consul, de soarta Principatelor-române. Acestea i-au dat îndemnul să întreprindă o lungă călătorie, cu ocazia lăsării copiilor lui la învățătură, doi la Minhen și alți doi la Geneva.

Drumul e anevoios. Și așà pornește din țară, făcând primul popas la „Kronstadt ce-i zice românește Brașov“. E cel dintâi călător român care-și scrie însemnările, iar acestea nu sunt numai simple adnotări, ca într'un jurnal sarbăd de călătorie. Are ochi pentru toate, fără să se oprească numai asupra minunățiilor de artă ori a plăcerilor frivole. In Praterul Vienei se amestecă cu norodul; la Baden vizitează casa unui cărbunar; în Bavaria locuința unuia dintre „oamenii proști“; într'un birt din Alsteten în Elveția „iarăși mi s'a întâmplat o vrednică de scris întâmplare“. Un țăran plugar l'a întrebat de unde vine; „Eu spuindu-i că dela Kronștat, el au prisosit: că dela Kronștatul din Transilvania, ce se hotărește cu Valahia?“ „Atunci m'au cuprins gândurile, văzând că țăranii Elveției, vrând să știe ce curge în lume, se strâng și cetesc gazeturi“.

După povestirea acestei întâmplări însă repede cu mintea se îndreaptă spre cei de acasă. „O! ce întristare aducere aminte! Căci în anul 1824, mergând la Mehadia cu Dumnealui fratele Logofătul Manolache Băleanul, au primit o scrisoare dela cinstita Canțellaria Logofeții cei mari, asupra căreia adresoul erà: Către Dumnealui — la Mehadia, în ținutul Transilvaniei. Din care se cunoaşte că nici unul din canțelariști nu au știut că Mehadia nu este în ținutul Transilvaniei, cu toate că este și aproape de hotarele Valahiei, — iar Elvețul plugar, și peste patru împărății departe, au știut, care unde este, și cu care loc se hotărăște“.

Așà e toată cartea, căci Golescu „lămurește și învață“ (N. Iorga). Cele văzute, le descrie în oglinda celor de acasă. E chiar meșter, în evocarea contrastelor. Se minunează de casa cărbunarului din Elbental, un simplu lucrător care după muncă de 40 de ani „plătind Impăratului cu orânduială“ birul, a putut agonisi destulă avere, ca să-și facă moară și casă la țară. Dar repede dă un Tablou jalnic.

pe unele locuri înfiorător, de ceea ce știe dela el. „Vedeți fraților, fericirea oamenilor celor proști!“ începe paginile demne de ori ce scriitor de vază. Te sguduie până 'n adânc, descrierea satelor sărăcite, a caselor „o gaură numai în pământ“, a locuitorilor urmăriți pentru biruri, fugind „prin păduri și munți întocmai ca dobitoacele cele sălbatice, când le gonesc vânătorii cu câinii“.

Nu e notă din gama vieții omenești care să nu vibreze la acest călător, pornit pare că anume la drum pentru a găsì prilej să spună despre starea tristă din țara lui, să facă critica pe care altfel, deadreptul, nu i-ar fi fost îngăduit să o facă. La fiecare pas aproape exclamă sub forme felurite: „Mult mi s'a amărît sufletul văzând adevărata fericire a altor neamuri“.

Dacă toată cartea lui este țăsută cu un cald și sincer patriotism, dorind îndreptarea țării sale, nu lipsesc nici sclipiri de gândiri adânci, cum e frumoasa frază „Nu va găsì nimeni vre-o deosebire între cenușa din trupul împăratului și dintr'a săracului“, care rezumă întregul crez filosofic al acestui boier român, fin observator ca și cugetător dibaciu.

Colindă astfel Europa centrală toată; dela Brașov, trecând prin Sibiu, de aice prin Cluj și Oradea-Mare ajunge la Pesta. La Viena se oprește mai îndelung, vizitând cetatea dar și Șenbrunn-ul. Dela Viena la Triești a făcut drumul cu „ailvagen-ul“, poștalionul cu mers regulat. Dela Triești la Veneția, drumul e săvârșit cu vaporul, a cărui mecanism îl descrie. Colindă Veneția, Padua, Verona cu Amfiteatru „în forma oului și cu toate lavițile de bolovani de piatră, trei palme latul și două naltul“. La Milan se extaziază în fața Domului „acăruia mărimea, podoaba, meșteșugul arhitectonicesc, statuele ce sânt împrejurul a toatei zidiri, turnurile și florile și toate acestea de marmoră, sunt lucruri vrednice de mirare“.

Erà vară, când a sosit în Milan. Negustorii și boerii erau duși pe la răcoare. Ce frumoasă cântare a vieții de țară, îi deșteaptă acest fapt. „Iar noi numai, ne naștem și putrezim în oraș“ și cu aceasta „pierdem viața împărătească, viața veselă, viața odihnită, cea țărănească“ măcar că „trăind între norod, ne-am obicinui de a-l iubì și a ni se face milă de el“.

In alt drum, dela Viena a apucat spre Minhen, scoborându-se în Elveția „unde nobil și prost nu este, ci toți

sunt frați cumpătați“. Dela Bern, o iea la Geneva; de aice la întoarcere, a apucat drumul spre Schaffhausen, unde admiră „acel vestit cataract al Rinului“. Intâlnind în drum numai fabrici, gândul lui iarăși îndărăt, departe, sboară. „O! prea puternice Părinte al tuturor noroadelor! Nici odată nu o să se ridice deasupra neamului Românesc acest nor întunecos plin de răutăți și de chinuri? O! Prea bunule stăpâne! Nu o să fim izbăviți odată de toate nevoile?“. Sunt accente din Cântarea României de mai târziu.

Prin Virtenberg, se întoarnă îndărăt la Viena. Sfârșitul cărții este ruga pentru Patria sa. „Ci măcar pasul cel dintâi să se facă, ce aduce toate noroadele spre fericire, care pas este unul și numai, Unirea spre folosul obștii, ce de multe ori am cuvântat“.

Cartea fu imprimată la Buda în 1826. Golescu intrând în țară, încercară să facă acei primi pași care stau în puterea lui. Se poticnește însă repede în drum, căci la 1830 moare, destul de tânăr, neavând de cât 53 ani.

GHEORGHE ASACHI
(1788—1869)

Căci adesea sunt foarte mari tocmai nenorociții care mor semănând, pentru ca mediocra posteritate să aibă fericirea de a culege mai târziu rodul cel ce se coace greu.

B. P. HASDEU

Numele lui Gh. Asachi se întovărășește de regulă cu acela al lui Gh. Lazăr. Au trăit și au lucrat cam în aceeași vreme. Condițiunile istorice i-au împins spre acelaș drum deși independent unul de altul. *Totuși în felul activității lor este o deosebire.* Fiecare din ei oglindește firea ramurei etnice din care face parte.

Gh. Lazăr e mai năvalnic, mai înclinat spre acțiunea directă, mai puțin răbdător. Gh. Asachi dimpotrivă are ceva din blajinul caracter al moldovanului, mai predispus spre idealizare. Cel dintâi cheamă la luptă, răscolind sufletele prin vorbă, căreia îi poți da intonare după loc și oameni, putând trezì mai lesne din toropeală. Asachi apucă drumul scrisului, evocă zări senine care îndeamnă numai pe unii, pe cei aleși, înțelegători sau predispuși la înțelegere.

Efectul fu acelaș; *scânteia prinde viață*, focul începe să pâlpâie domol, cu pară albăstruie deodată, până când un Kogălniceanu în Moldova, un Eliade în Muntenia, îl ațâță mai temeinic, cu limbi de flacări.

Natură vioaie, Lazăr, mereu nemulțumit și mereu în frământare, se consumă repede. Domol, așezat, negrăbit, Asachi pășește mai îndelungă vreme pe cărarea ce o taie prin mărăcinișul vremei. De pe urma lui Lazăr nu rămâne nimic sau aproape nimic. Cărțile elementare ce le-a scris pentru învățătura românească, nu le-a văzut pe toate tipărite

în viață. De pe urma lui Asachi însă, mai norocos sau mai înțeles, găsind un fond de cultură veche mai înaintat, acoperit de praful înstreinării, a rămas o întreagă bibliotecă de cărți tipărite de el, răspândite în viață.

Unele ar puteà fi cetite și azi, dacă am aveà mai multă pietate pentru munca străbună; altele folosesc drept izvoare ale vremii.

Toate sunt relative. Nu în lumina actualității trebue judecat un om, ci în aceia a timpului în care a trăit. In zorii veacului al 19-lea, când abea se știà de slova românească, Asachi fu un harnic sămănător. Câmpul lăsat paragină, îl ară în lung și lat, grăbindu-se să asvârle, cât de rară deodată, sămânța aducătoare de rod. E singur sau aproape singur la început; prin aceasta tocmai făptura lui capătă pentru noi, judecând greutățile inerente timpului și mediului, proporțiile unei energii deosebite, activă în toate direcțiunile.

E un enciclopedic, ca și cei de pe vremea Renașterii. E un muncitor înfrigurat, cum puțini sunt chiar după el. Nu e an, dela 1825 până la 1868, în care să nu tipărească ceva. Se aventură în toate domeniile. Scrie poezii și fabule, face piese originale, prelucrează și traduce altele, înviază legendele adunate din popor, răscolește faptele vitejești ale trecutului. Alcătuește aritmetici și geometrii, scrie calendare, cărțile de cetire ale vremii, scoate reviste și ziare; își spune cuvântul în chestii de organizare școlară. Tablourile lui istorice, litografiate, prin naivitatea lor corespund mai bine simplicității de cât prețioasele chromosuri atârnate azi pe pereții școalelor.

Duce o activitate febrilă în toate. Vede lipsurile multe, mai ales în comparație cu lumea din care sosește; ar vrea să le umple deodată, cum poate. E o victimă a țării cu nevoi multiple, pe care energia unui singur om nu le-a putut înlăturà, ori câtă voință ar fi avut. De aceea și neträinicia îndelungă a celor mai multe din lucrările sale la nivelul puținelor cerinți ale vremei de atunci, când totuși ele ajung să învioreze. Sunt ca și ploaia așteptată după îndelungă secetă. Câmpul aproape ars, dă colți. Culoarea cenușie a jalei, să schimbă în verdele palid al speranței. Viața renaște. Astfel privit, ocupă un loc de cinste în evoluția noastră culturală și națională.

Intr'aceasta e tot meritul neșters al lui Gh. Asachi; amintirea sbuciumului acestui premergător al culturii de-

azi nu va dispărea, căci e legată de timpurile de grea trudă pentru începutul emancipării unui popor împotmolit de tot ce răscolirile furtunoase de veacuri îngrămădise peste capul lui.

Mulți socot demn de pomenire numai pe acei care au lăsat în urma lor „lucrări solide“, fie gândiri adânci, fie opere mari. Semănătorii gândurilor mai modeste, dar pregătitoare pentru înțelegerea și înălțarea altora de mai târziu, trebue să aibă parte de aceeași recunoștință din partea noastră. Fără ei, fără străduința lor istovitoare, lumina zorilor n'ar fi mijit mai de timpuriu; desvoltarea ulterioară ar mai fi zăbovit.

Acei care lucrează cu credința într'un ideal și cu multă dragoste, rămân veșnici, căci credința și iubirea fac sufletele tinere.

Gh. Asachi, fiu de preot, se născù între anii 1787 și 1788, în târgușorul Herța, dela capătul cel mai septentrional al Moldovii. Tatăl său fu însuși un cărturar, având prilejul să călătorească prin Polonia și Rusia. Copilăria lui Gh. Asachi, fu dusă astfel, până pe la 17 ani, în Lemberg; un noroc pentru el, ca și mai dedemult pentru *Miron Costin*, căci aice avù prilej să urmeze școli temeinice, chiar superioare. Studiază filosofia, dar și ingineria.

Mai pe urmă ajunge la Roma. Cetatea veșnic vie, are influență asupra lui, ca și asupra tuturor celorlalți români. El e liber însă; nu e închis în celulă călugărească din mărețul palat al Propagandei. De aceea cultura sa nu e unilaterală, ca a misionarilor ardeleni. Inclinat poate și prin firea lui către frumos, vizitând cercurile sociale ce i se deschid, soarbe cu nesaț din tot ce poate să constitue podoaba unui om complect. Coloana lui Traian lasă o impresie neștearsă asupra românului care vede în fața lui, cioplite'n piatră, vitejia, mândria și portul strămoșesc. Muzeele cu operele Renașterii îi deschid zări luminoase, ademenitoare, după cum nici minunatele frumuseți naturale nu-l lasă rece. Erà tânăr și-și trăià tinerețа pe deplin, călătorind „într'o bună companie de voiajori și artiști“, cercetând tot ce se poate cercetà, ruinele Pompeiului ca și Vezuvul, Stanzele lui Rafael ca și anticele ruine din Roma veche.

In sufletul lui se strâng picături de rouă, ce-l vor înviorà viața întreagă.

Aice a cunoscut și iubit, o adevărată idilă sentimentala, pe Bianca Milesi, artistă ea însăşi, dar și cu studii de matematică și filosofie. Pentru el a representat călăuza luminoasă spre lumi mai senine, încotro numai dragostea poate duce. Nu a fost la mijloc o iubire svăpăiată, flacăra de o clipă, care topește, ucide. A fost înfiltrarea trainică a gustului pentru bine și frumos, influența revelatoare a privirii blânde, a sufletului ales. Bianca l'a transformat din pictor în poet, cum mărturisește singur, dar mai presus i-a înrădăcinat în suflet dragoste de neam și țară, „la quale mi inspiro dei sentimenti nobili e l'estro poetico nei mei componimenti e poi quei Româno-Dacico".

Toată viața Gh. Asachi a rămas sub farmecul acestei influențe din tinerețǎ. Până la mormânt păstrează icoana neștearsă a prieteniei dragi. In anul morței, bătrânul retrăește tinereța fericită, evocată de *Bianca* lui.

Etern trăește gândul acestei binefăcătoare
Stele de mine adorată;
Care m'a călăuzit în tinerețǎ fără pericol
Printre stâncele răului plin de păcate.

După vre-o 4 ani de traiu în Roma, se întoarce la Iași în 1812, anul de jale, când granița Moldovei se mută la Prut.

Starea culturală a Moldovei, din punct de vedere național, nu erà mai bună de cât a Munteniei pe vremea lui Lazăr. Și aici, în Iași, erà o mică cetățuie grecească, e dreptul, cu o cultură generală destul de înaintată.

Inceputul e acel al lui Lazăr. Asachi capătă dreptul să țină, la *Trei Erarhi* un curs pentru pregătirea inginerilor hotarnici. Limba moldovenească e tolerată lângă cea grecească, limba de predare în școala domnească. Așà începe toată activitatea lui Asachi pe terenul cultural, întrerupt vre-o 4 ani până la 1827, câtă vreme fu trimesul Curții, la Viena.

Nu-i fu nici lui ușor pentru ca să isbutească; fie însă că firea lui erà alta, mai maleabilă, fie că sentimentele naționale nu erau de tot încenușate în sufletele mai marilor dregători moldoveni, la ori ce nevoie găsește în ei sprijin și dela domnitor îngăduință. Asachi birui în lupta fățișă, vehementă, dusă de învățatul Gobdelas, după cum isbutì să întărească seminarul Veniamin prin aducerea profesorilor din Ardeal. Tot el stăruie pentru înființarea gimnaziului,

care devine mai târziu Academia Mihăileană. In această privință numele de întemeietor al școlilor moldovenești il merită pe deplin, fiind sufletul lor.

Pentru trebuințele școlii, tipărește cărți, aritmetici și algebre, studiile de inginerie și chiar de astronomie făcute la Viena, fiindu-i de folos.

In afară de școală, nu e ramură de activitate culturală în care Asachi să nu se manifeste. El încearcă cel dintâi să deie representații de teatru românesc, până atunci neștiindu-se în capitala Moldovei de cât de piese franțuzești sau nemțești. Dela el se trage viața conservatorului de muzică de azi. El însuși, ca mai pe urmă bardul dela Mircești, se pune să scrie felurite piese, cele mai multe cu subiect, luat din trecutul istoric.

Activitatea lui literară este fecundă; are marele merit de a plăcea cetitorilor vremii și prin aceasta ș'a îndeplinit misiunea de propagator al culturii naționale. Chiar dacă nu toate poeziile lui trec pragul vieței autorului lor și sunt lăsate în umbră de producțiile altora de după el, e netăgăduită însă înrâurirea, măcar în îndemn, ce a avut'o asupra tinerilor scriitori din jumătatea întăia a veacului trecut.

Deși mai prin întreaga lui manifestațiune literară străbate puternica impresie ce i'a lăsat'o dragostea curată din tinerețe, totuși și iubirea de țară ține cumpănă subiectivității sentimentale, după cum adânci sentimente religioase se oglindesc în multe din poeziile sale. „Se poate zice că Asachi s'a retras tot mai mult în uitare, nu prin defectele, ci tocmai prin însușirile lui, acele care fac să se cetească astăzi cu un respect mișcat poeziile lui, care trebue să intre iarăși în curentele de inspirație ale timpului" (N. Iorga).

Patriotismul înrădăcinat se vede mai ales în altă ramură a frumosului de care e subjugat, în aceea a picturei și desemnului. Mai toate subiectele litografiilor sale sunt luate din istoria națională.

Asachi este de o hărnicie neîntrecută mai cu samă în partea publicistică. Pentru a nu fi stingherit în executarea planului făurit, întemeiază o tipografie. Dela 1829, necontenit scoate jurnale și reviste. *Albina românească* apare cu oare cari întreruperi mulți ani; ea e continuată dela 1849 prin *„Gazeta de Moldavia"*, în care scrie și Kogălniceanu. Sunt periodice politico-literare. Asachi nu uită

nici mulțimea, pentru care scoate *Foaia sătească*. Mai ales forma de răspândire a culturei prin *Calendare* este mult întrebuințată de Asachi. Cele mai multe din nuvelele lui istorice în Calendare apar, după cum tot în ele își încep activitatea mulți din cei a căror sbor se va înălța sus, sus de tot. In ele nu uită, pe lângă nuvele și poezii, să deie și îndrumări cât de sumare științifice, necesare unei culturi complecte.

In politică Asachi nu joacă mare rol. Frământările din preajma lui 1848, trec pe lângă el fără să-l sguduie din liniștea în care s'a închis. Nici la pregătirile Unirii nu iea parte prea activă. Din potrivă, e dintre separatiști, deși mai târziu se bucură de faptul îndeplinit. E o inconsecvență care nu-și găsește explicarea de cât în vârsta înaintată. Trăise prea mult pentru ca să mai vibreze în el fiorii prefacerilor ce se pregăteau.

Murì la 12 Noembrie 1869 în vârstă deci de 82 ani.

Viața lui cuprinde întreaga perioadă de refacere a țării. Fără a fi înzestrat cu o energie constructivă de puterea lui Kogălniceanu, Asachi însă înseamnă drumul schimbărilor ce avea să aducă veacul al 19-lea, în viața Principatelor.

ELIADE RĂDULESCU
(1802—1872)

Privit de departe, din înălțime, el ține o mână rezămată pe Tudor Vladimirescu iar cealaltă pe Cuza-Vodă.

B. P. HAŞDEU

Trăește în perioada viforoasă și plină de prefaceri din viața României. O fire mai energică, mai simțitoare, nu puteà să rămâie liniștită sau să urmeze un drum bătut. De altfel nu erau de cât cărări, care adesa se înfundau în tufișuri spinoase. Pentru a le răsbì să cereà cheltuială de energie, care nouă, celor de azi, ni se pare puțin lucru. In vremea când Eliade deschide ochii, totul erà de refăcut. Vijelia depărtată a Revoluțiunii franceze se răspândì asupra Europei, unde mai răscolitoare, unde mai liniștită. Și dincoace de zidurile Carpaților, valul ei înviorător, pătrundeà pe nesimțite în sufletele cele mai adăpostite. Sunt tainice puteri, de care n'avem cum să ne păzim, de-am fi chiar izolați în cușcă de sticlă. Dovadă e și cele ce se petrec azi în jurul nostru, când răscolirile sguduitoare din anumite centre, au pătruns până la popoare asiatice, socotite ca amorțite pentru vecie.

Eliade, ca copil, pășește într'o lume înstrăinată, suprapusă poporului ca mușchii pe trupul vânjos al fagului. Alexandria cetită de un vizitiu, în poarta bisericii Crețulescului, face să răsară în sufletul lui contrastul isbitor față de ceeace trebuia să învețe la dascălul grec de acasă. *Istoria prea frumosului Arghir și a prea frumoasei Elene.* auzită la mocanii de dincolo, popositi lângă satul copilăriei, Gârbovenii din Ialomița, îi desvăluie farmecul limbii românești. Ajunge autodidact, de mic și rămâne viața întreagă așà. Cetește ce-i cade sub mână. Totul i se pare nou, bun de imitat. De aice poate și svârcolirile lui sufle-

tești de mai târziu, ca urmare a lipsei unei discipline inițiale.

Tânărul Eliad se înscrie la școala lui Gh. Lazăr, venit de peste munți ca și ciobanii, care purtau în desagă *Viața Sfântului Alexe omul lui Dumnezeu*, scrisă de mână. Din elev, ajunge colaborator la vârsta de 18 ani. Astfel îi încolțește gândul *Gramaticei* tipărită la Sibiu în 1828, opera sa de căpetenie, revoluționară prin noutățile ce cuprindea pentru acel timp, azi adevăruri nelipsite în școala primară. Când predăm copiilor că pământul se învârtește în jurul soarelui, ni se pare o lege atât de firească, în cât a insista asupra ei ar fi banal. Mulți din cei care o „explică", habar nu au câte victime omenești au fost jertfite până la stabilirea ei. Lesne am uitat rugul pe care a fost ars Giordano Bruno, sguduitoarea umilire a lui Galileu sau încercuirea de izolare până la moarte a lui Copernic.

Așà erau vremurile, în cât Gramatica lui Eliade erà ca soarele ce luminează în sfârșit, după o îndelungă ceață posomorâtă, viața noastră națională. Cade cam odată cu trezirea chemată de scurta mișcare a lui Vladimirescu. Ajunge stindardul în jurul căruia repede se adună scriitorii modești azi uitați, din Muntenia, Moldova, Ardeal. Ea însăși e făurită nu fără influența cercetărilor limbistice ale lui Iorgovici din Banat. Invățăcelul Eliade ajunge astfel „gramaticul, înnoitorul, reformatorul limbii" (N. Iorga), iar mai târziu, când pasiunile și scăderile sunt uitate, „Părintele literaturii române".

Influența lui se resimte imediat în școală, în administrații, în literatură; face să încolțească din toate părțile mai puternic gândul unității de limbă, care deșteptà năzuința unirii. Bolintineanu spune mai târziu că opera aceasta îi câștigase lui Eliade o popularitate imensă; numele lui repede e cunoscut în toate colțurile românimei. Nu rămâne filologul ci și patriotul Eliade, căci „o latură frumoasă a gramaticei lui Eliade a fost patriotismul ei cald, încrezător" (G. Bogdan-Duică).

O activitate febrilă îl stăpânește, dovada unei energii neistovite. E singur în fața trecutului încă destul de puternic, representat nu numai prin străinii care simt sfârșitul influenții lor, dar și prin românii mai în vârstă, trăiți în alte timpuri. „Singur a trebuit să mă lupt cu prejudecățile și obiceiurile care de multe ori trebue să le respecte cineva,

pentru că deşi sunt mai totdeauna nedrepte, dar sunt bătrâne, sunt înrădăcinate şi sunt puternice“.

Succesul căpătat repede, se poate să fi născut în el porniri socotite mai târziu drept cusururi şi ambiţia de a fi diriguitorul ascultat în toate, amestecându-se în toate. Se poate. Aceasta se vede şi la oameni care trăesc în vremuri mai aşezate. Mărturiseşte singur: „Cât despre aceia că sunt ambiţios, tot omul are ambiţia lui. A mea are caracterul ei particular. Am avut ambiţia să-mi fac un nume prin munca mea, să lupt împotriva abuzurilor din ţara mea, puindu-mă totdeauna alăturea de cel slab, să mă găsesc totdeauna în lagărul unei cauze drepte“.

Cusururile sunt pe oameni. Ele ne apar adesa cu atât mai numeroase, cu cât omul a avut o viaţă mai agitată, cu cât a fost un luptător mai aprig şi mai complesc. A lovit şi a fost lovit; s'a pus în curmezişul faptelor pe care le socotise că nu corespund binelui comun, după concepţia lui şi se înţelege că n'a fost cruţat, în lunga-i activitate de aproape jumătate de veac. Eră vremea când principatele ajunseseră un adevărat vârtej politic şi social, nu numai de pe urma tendinţilor naţionale, dar mai ales de pe urma neogoiatelor pofte de influenţare până la cotropire a vecinilor puternici din afară. „Era o putere mare de entuziasm şi de muncă; el se simţea un erou creator şi în amintirea acelor opintiri reuşite trebue căutată originea psihologică a mândriei sale de mai apoi“ (Bogdan Duică).

In tot ce a muncit însă se vede un fir conducător, care-l face să fie înălţat în faţa generaţiunilor de după el: iubirea sinceră de ţară şi neam. Pentru ea desfăşoară o activitate în adevăr prodigioasă în toate domeniile. Energia lui, singură urmărită aice, nu se vede numai din lista lucrărilor ce a lăsat, dar şi din întreaga sbuciumare a perioadei de luptă politică pe care o duce, în maturitatea vieţii.

In politică este înainte de toate un duşman neîmpăcat al ţarismului, cu care luptă pe faţă vreme de 18 ani. Lupta aceasta este în concordanţă cu năzuinţele sale limbistice de a curăţi limba literară de slavonismele prea numeroase introduse. O faţă a acestei lupte este şi introducerea alfabetului latin.

Lupta politică împotriva ruşilor o enunţă prin lapidarele vorbe: *„Urăsc tirania, mi-e frică de anarhie“*, cuvinte care şi azi pot fi mai des repetate. Acest crez îl conduce şi în

lupta politică lăuntrică. Cu toată puterea sincerității strigă: „Ah, de ce nu pot să-mi sparg inima și s'o arăt să vedeți că nu are altă bătaie de cât de cauza voastră, de copiii voștri".

In activitatea-i culturală, își cheltuește cea mai mare parte din energie, înfăptuind minuni, de care nu ne putem da bine sama, de cât văzându-le în prisma vremei de atunci. Râul curge când vijelios când lin, în albia-i restrânsă. Frumusețea și belșugul luncei întregi, o dă prin nevăzutele puteri strecurate din trupul lui.

O dovadă de energie rară și de hotărâre nestrămutată este însăși pregătirea proprie. N'a călcat în străinătate de cât târziu, mânat de valurile potrivnice ale politicei interne. A fost un enciclopedist fără păreche, influențându-se astfel variat, după operile ce-i cădeau în mână, fără o îndrumare prealabilă, legată de o anumită concepție. Traduce din Lamartine, Voltaire, mai ales din Byron, din Cervantes, din Condillac.

In activitatea-i literară a scris de toate: cărți didactice, poezii, satire, filosofie, istorie, articole și lucrări de sociologie și mai ales politice. Nu a scris numai de dragul scrisului, pentru sine. Fie care lucrare aproape are un motiv din lumea exterioară. Corespunde unor nevoi văzute de el sau unor îndrumări dorite de el.

Cheamă mulțimea spre carte, spre gândire sau măcar spre cunoașterea realităților. Pentru aceasta scoate ziare; a început cu *Curierul românesc* în 1829, „ca ziua Bunei anunțiațiuni" spre a-l continua cu *Curierul de ambe-sexe*, în care își găsesc găzduire mulți din scriitorii vremii.

Cel mai mare merit ce-l are în această direcțiune, arătând că nu a uitat amintirile din copilărie când cetea *Arghir și frumoasa Elenă*, nici ale tânărului ce învăță autorii străini este întemeierea celei dintâi Biblioteci pentru mulțime, „*Biblioteca universală*", „*portativă*". Planul lui este grandios, dar apatia publicului și greutățile de tipărire, se pun în cale. Gândul acesta nu-l părăsi nici cătră sfârșitul vieții. „Dacă astăzi au prins atâtea biblioteci populare, drumul lor în conștiința nației l'a deschis, odată, atletul literar Eliade" (Bogdan-Duică).

In perioada aceasta de înfrigurare pentru trezirea generală din toropeală orientală, nu lasă câmp nebrăzdat. Așà fu și în direcția teatrului. Teatrul pe atunci nu erà o distracție ci și o școală. *Mohamet* de Voltaire e înțeles, trezește

fiorii deşteptării naţionale. Representarea este repede interzisă de agenţii Rusiei. In asemenea lumină trebue pusă înfrigurarea de a răspunde unei oprimări prin alte lucrări. Joacă rolul Hecubei, la 16 ani; traduce piese, se încearcă să scrie şi el, îşi pune toată sforţarea pentru a înfiinţà şi clădì Teatrul Naţional, făcând chiar sacrificii materiale, dând din câştigurile lui de tipografie.

Căci literatul Eliade e şi tipograf, ca şi Asachi în Moldova. Tot ce ar fi vroit să scrie putea găsì stânjenire aiurea. Tipografia lui ajunsese o adevărată întreprindere mare industrială, după cum tot ce se tipăreà acolo, dădù îndemn şi librăriilor.

Neogoiat nu numai ca fire, ci şi prin imboldul de a fi folositor ţării şi poporului său, nu puteà să stea la oparte în frământările politice care caracterizează perioada de dinainte şi mai ales de după 1848. I se pun în samă inconsecvenţe, oscilări, iar la temelia acţiunii lui chiar dorinţi de întâietate în conducerea treburilor statului. Cotiturile luptei lui politice însă sunt dominate de ura împotriva ruşilor, pe care-i socoteà mai periculoşi de cât Turcii, prin vecinătatea lor, ceeace evenimentele de mai târziu i-au dat dreptate. Se temeà însă şi de răscolirea patimilor nestăvilate într'o revoluţie care ar fi dărâmat totul. Vestita proclamaţie dela Islaz, nu e o chemare la desordine, ci cuprinde îndemnuri la „foloase generale fără vătămarea nimului". „Fieşte cine îşi va căutà interesul, în interesul de obşte", este programa morală a politicei sale. Scrierile filosofice şi politice cari i-au servit drept substrat în alcătuirea nouă a ţării, aşà cum o dorea, l'au făcut să proclame principii care abea azi au fost înfăptuite în parte. In chestiunea agrară bunăoară e pentru împroprietărirea „naţională" a sătenilor şi desfiinţarea clăcii, cu adausul îndemnului la muncă. „Spre a îmbunătăţì starea săteanului este dar de necesitate mai întâi a-l face demn absolut pe timpul şi laboarea sa" dar „şi a-i da gustul travaliului". In unele îmbinà principiile largi cu piedicele vremii; votul universal „înger mântuitor al naţiunilor" îl puneà în serviciul culturii, restrângându-l la cei care vor ştì carte. Rezultatul frământărilor de o clipă, se cunosc. Şi Eliade e silit să apuce drumul pribegiei în ţări străine. Nu avuse parte să plece pentru studii, dar trecù graniţa, silit, punându-se însă în serviciul ţării, apărându-i drepturile şi desvăluind chinurile în care se sbate. Ura pentru ruşi, ală-

turea de părerea că se poate folosì de Turcia pentru întărirea țarii, nu e înțeleasă în sferele politice străine. mai ales franceze, unde înainte de orice domină interesul propriu. Eliade luptă și acolo, departe, dar lupta lui e zadarnică. Serviciul real ce-l face e tot prin scrieri.

Unsprezece ani trăește în pribegie. Dela Brașov, la Paris și Londra, ajunge la Constantinopol, spre a fi trimes în tabăra turcească la Șumla. Când se întoarce în țară, la 1859, rămâne un desțărat. Schimbările întâmplate, întreruperea contactului, îl înstrăinează chiar de ai lui. Se sbate, dar nu mai e ascultat. E febril încă, dar glasul lui răsună în pustiu. Decepționat, sfârșește în a devenì mistic. E concentrarea în sine. Gândul și-l îndreaptă spre cele crezute veșnic trainice, dar care în realitate sunt negarea vieții adevărate. In toată această perioadă, politica joacă un rol neînsemnat.

Intors din străinătate își găsește agonisita unei vieți întregi de muncă, dată pradă rușinii. „Când m'am întors în țară în 1859 n'am aflat piatră peste piatră, deprădat și sărac ca și Iov". Incearcă o refacere. Tipărește cărți de școală, retipărește din cele scrise mai înainte, reia gândul Bibliotecii portative, pune la cale o mare librărie centrală națională, căci în cele existente „rafturile le vezi pline mai mult cu cărți franceze în plină țară română".

Energia tinereței însă a slăbit, după cum și vremurile sunt schimbate Zorile au făcut loc luminii zilei senine. Se mulțumește cu pensiunea viageră de 2000 lei pe luna, votată în 1863, chiar de dușmanii săi. In schimb publică *Biblicele*, dă sfaturi, se ocupă cu chestiuni economice și financiare, scântei care mai pe urmă prind.

Bătrânul își apleacă tot mai mult capul pe umărul stâng, obiceiul de demult, dar inteligența îi rămâne întreagă și limpede. Verva-i convingătoare nu se stânge nici în pragul morții. Când apare, la Ateneu, entusiasmează încă.

La 70 de ani, încheie munca începută la 16 ani.

Se stinsese o forță a neamului. Socotind, din îndelungata și variata activitate, numai opera constructivă, care însamna parte de contribuție a energiei omenești la evoluția unui neam, se prinde însemnătatea lui în progresul nostru, mai ales cel cultural. La înmormântare, Hasdeu îi dă cea mai bună caracterizare: „Biografia lui sunt acești reprezentanți ai presei — el părinte al presei române; biografia lui sunt acești dascăli și școlari ai întâiului născut al în-

vățământului românesc, voi tipografi, voi librari, voi bărbați de carte sunteți biografia lui — el tipograf, el librar, el renăscător al presei și al prozei și poeziei române, după o seculară amorțire".

Iar la sărbătorirea centenarului nașterii lui Eliade, la Academia Română, tot Hașdeu pronunță marele adevăr: „Pe Eliade nimeni nu va puteà necum să-l distrugă, dar nici măcar a-l știrbì". Nu e o exagerare.

IV

ZIDITORII

MIHAIL KOGĂLNICEANU

(1817—1891)

Sunt oameni și în Moldova.

M. COSTIN.

Actele cele mai de seamă din vremea reînvierii noastre politice, sunt legate și de energia lui Kogălniceanu. El a întrezărit momentele înălțătoare — de și grele — în care, noi cei de azi, trăim. Prin faptele lui, le-a pregătit în bună parte. A fost cel mai vijelios representant al zilelor luminoase din trecutul apropiat. A știut să înfrângă împrejurările și oamenii; a aruncat sămânța dreptății sociale pentru acei, care, veacuri întregi au răbdat și au muncit tăcând, păstrându-ne limba, credința și pământul strămoșesc.

Tăria în luptă, îndârjirea și perseverența, mijloace necesare biruinții, le-a avut din belșug nu numai prin darurile dela natură, nu numai prin origina lui curat moldovenească; le-a intensificat printr'o cultură sănătoasă, serioasă, bizuită și pe cunoașterea suferințelor îndurate de poporul său, descrise cu durere stârnitoare de lăcrămi, de către bătrânii cronicari. Gândul lui, întotdeauna, în tinerețǎ, în toiul luptelor politice ca și în fața tribunalului suprem din Berlin, erà îndreptat numai spre țărișoara lui scumpă. Ea i-a dat tăria să înfrângă vremurile, ca un uriaș care îndoaie zăbrelele de fer, făcându-și loc spre libertate.

Nu s'a lăsat nici domolit, nici înfricoșat de amenințări ori uneltiri. Ce ș'a pus în minte a izbândit, prin voința-i de fer, condusă de sfânta și marea dreptate, așa cum ș'o plăsmuise. Cel puțin în împroprietărirea țăranilor, îmi apare, în aureola trecutului, ca o ființă năzdrăvană, care

doboară totul numai să ajungă la bun sfârșit. Rupe zăgazurile groase ale unei tradițiuni îndelungi; despică năvalnicele valuri de împotrivire ale lui Barbu Catargiu, representantul unei clase spre asfințit; nu ține samă de părăsirea unora dintre prietenii lui politici; învinge, la început, chiar puțintica șovăială a domnitorului. Vrea și s'a isprăvit. Pornește cu încredere încotro zărește lumina dreptății, din desișul ce o învăluie.

Atâtea însușiri alese sunt împletite în dreaptă măsură, în ființa lui, în cât apare ca un om întreg, cu care s'ar puteà mândrì și nații mai înaintate de cât a noastră. Erà hotărît dar și blând; serios când trebuia dar și vesel; sincer și deschis la inimă nu numai față de prieteni. Cărturar adâncit în studii, erà și vorbitor, care-ți prindeà sufletul în mrejele argumentărilor; om de stat iscusit, cu vederi largi, dar mai ales depărtate, trecând peste vremea lui. Atâta voință, hotărâre, pătrundere scăpărà din ochii lui, în cât dădeà curaj celor slabi de înger și impuneà protivnicilor.

Chiar făptura lui de bronz, din fața Universității din Iași, îndeamnă spre muncă. Pășind pe acelaș drum de aproape un sfert de veac, mă simt uneori șovăind. Mereu acelaș și acelaș traiu. E de ajuns, înainte de a urcà treptele roase ale înaltei instituțiuni, să-mi arunc ochii asupra ținutei mândre, ce inspiră încredere în viață, spre a căpătà îndemn la munca zilnică. Invăluit în lumina celor dintâi raze primăvăratece de soare, bronzul pare viu. Pare că aud cuvintele de pe petecul de hârtie, ce-l ține în mână:

„Să nu ne descurajăm mai ales de relele timpuri, de nourii trecători ce se pot ivì pe orizontul țărilor noastre. Pentru popoare ca și pentru indivizi, suferințele nu sunt întotdeauna perdute; adese ele sunt menite a le întărì energia, a le oprì râvna, a le formà caracterul“.

Trăiesc încă unii din acei care își amintesc cu drag de statura mai mult scundă de cât înaltă, cu vioiciunea tinereții deși greoi în aparență, a lui „Cuconul Mihalache“. Figura-i cu vino-încoace, ciocul caracteristic, chelia aproape plină, fața rotundă, blajină, privirea scrutătoare în miopie, dar blândă, îi dădeau aerul unui burghez așezat, căruia i-ar plăceà numai odihna, bunul trai. Acel lasă-mă-să-te-las aparent, ascundeà însă vijelie și trăsnete, hotărâre și muncă.

Mai presus de orice Kogălniceanu a iubit România

lui scumpă; el a aruncat pentru întâia oară acest nume, într'o vreme când erà un pericol să ți se trădeze gândul că ai fi dorit'o, una și liberă. Iși iubea neamul întreg din hotarele lui largi; își iubea țara întregită, dar în inima lui păstrà un colț tăinuit pentru Moldova lui sfântă și în deosebi pentru Iașul copilăriei sale, jertfit pe altarul Unirii.

Ii erà mai drag Iașii, pentru că în el s'a născut. Ne spune singur:

„Din ceaslovul părintelui meu culeg însemnarea scrisă cu mâna sa, din care rezultă că sunt născut la Iași, în anul 1817 luna Septembrie în 6. Tatăl meu a fost vornicul Ilie Kogălniceanu, mama mea a fost soția sa Catinca, născută *Stavilla*, familie românească din Basarabia. De pe tată și de pe mamă mă fălesc că sunt Român moldovan și cu mândrie recunosc că familia mea nu a căutat nici odată origina sa în țări și neamuri străine“.

Prin meleagurile Iașilor s'a petrecut nevinovăția copilărească. Sus, pe dealul Galata, se înființase un pension franțuzesc, unde azi învață copiii acelora pentru a căror desrobire economică el a luptat. Pe pajiștea ca din raiu unde Kogălniceanu să tolânea, azi joacă oina orfanii de războì. Așà se schimbă vremurile; dar în această schimbare este și un fir al marei dreptăți.

Când învață la Miroslava, erà măricel. Trecuse prin mânele călugărului maramureșan Gherman, dascălul lui Alexandri; învățase franțuzește, după moda de pe atunci, la institutul lui Cuénin. Din copilărie se arătase ce va fi; nu numai că trecea bine examenele, dar se însuflețeà dela cei care, ca Asachi, manifestau sentimentele naționale abeà mijânde.

Parinții lui fiind de casa domnitorului M. Sturza, acesta îl trimete în străinătate împreună cu cei doi feciori ai lui. Așà ajunge la Luneville, în Franța, la 1834; nu aveà nici 17 ani. N'a stat mult acolo, căci pravoslavnicul țar al tuturor Rușilor nu îngădui ca fiii domnitorului moldovan să fie crescuți în atmosfera libertății depline. Atâta de puternic și totuși îi erà frică de ațâțarea focului slobozeniei în coasta marelui său domeniu de sclavi. Să temea să nu-i iea foc fortăreața auto cratismului, dela opaițul aprins în bujdeuca de alăturea.

Kogălniceanu, cu cele două beizadele, ajunge la Berlin, unde a stat până la 1838. A fost spre norocul lui, căci în

educația lui sufletească s'a îmbinat voiciunea spiritului francez, cu metoda de lucru și minuțiositatea în cercetări, caracteristică școalei germane.

Se cunoaște în amănunțimi ce a făcut în străinătate și care erà starea lui sufletească; a avut grijă singur să spuie în corespondența ce o ținea fie cu tatăl său, fie mai ales cu surorile, cărora le destăinuia totul. Kogălniceanu a fost mare încă din tinerețà, fie prin sentimentele de adâncă iubire pentru țărișoara depărtată, fie prin durerea ce o simțeà văzând contrastul dintre Moldova lui, bătută într'una de valurile nesiguranții și țările care au avut norocul să poată propășì în cultură.

Nu se poate spune că, în străinătate, numai a jelit, ducând viață de schivnic, în vâltoarea plină de ademeniri pentru un tânăr, din capitala Prusiei. Din potrivă! A petrecut, a dansat, a iubit, s'a dus la teatru; erà căutat și chemat în saloanele cele mai aristocratice. Erà un tânăr de lume și nu puteà fi altfel, dându-se echilibrul sufletesc, legat de sănătatea trupească. Tocmai prin aceasta s'a dovedit om întreg. In mijlocul strălucirilor trecătoare, nu rămâne surd la glasul țărișoarei neuitate. Nu perdea din vedere o clipă că pentru ea venise. Nu-i ieșea din minte că Moldova lui merită o soartă mai bună și că nu din vina ei e sdrențuită, mereu în ceață, istovită. Fiul moldovanului, nu-și sugrumà dragostea de țară comparând'o, fără altă explicare, cu aceia în care își petreceà vremelnic viața. Incă din Franța, băețandrul scria surorei sale, care-l întreabă cum se simte în străinătate:

„Rău. Franța este o țară frumoasă, bogată, civilizată, puternică; dar cum eu nu sunt francez, prefer patria mea. Eu nu ași schimbà săraca Moldovă pentru primul tron din lume. Eu sunt născut moldovan, eu vreau să mor moldovan"

Câți din tinerii care au trăit peste graniță au călcat pe urmele lui?

Asemenea simțiminte gâlgâiau în inima tânărului de 18 ani. In sensul lor se pregăteà, urmând cursurile marilor profesori, patrioți ferventi pentru țara lor și respira larg aerul înviorat ce se răspândeà în Europa, venind din apus. Dar nu erà totul numai pregătirea. Principatele române erau aproape necunoscute în Capitala Prusiei, socotite ca *Terra incognita*. Aceasta îl durea; simțeà la fiecare pas jignitoarea situație. Și atunci se înfăptuì o minune. Tânărul student se puse să scrie *Istoria* țării sale, datând

prefața cu ziua împlinirii a 20 ani de viață. După dorința marelui Humboldt, scrise despre *Limba și literatura românească*. E de notat că aceste lucrări le făceà, ca și Cantemir cu un veac mai înainte, departe de orice izvor de documentare. Cereà e dreptul de acasă unele informațiuni ori cărți, dar fondul lucrărilor se bizuia pe ce știà el. Așà de mult se pătrunsese, de mic copil, de evenimentele trecute ale țării sale, în cât îi erà îndeajuns să răscolească puțin memoria, pentru ca să poată folosì cunoștințele înrădăcinate la o vârstă când alții silabisesc numai istoria patriei lor.

„Cât pentru ceeace știu mai mult, am învățat nu în Germania, ci în Moldova" scrie el mai târziu.

Nu-l mai răbdà inima să rămâie prea lungă vreme în străinătate; „sunt sătul de a mâncà pâne străină". Arde de dorul de țară; e nerăbdător, să-și puie puterea, entusiasmul ca și cunoștințele, în slujba țării, care așteptà dela fiii ei: libertate, lumină, îndrumare către viața adevărată.

Cum ajunge în Iași la 1838, se pune pe lucru. Apucă deocamdată drumul scrierilor literare. Incepe să tipărească în Albina lui Asachi, amintiri, traduceri din Schiller ori Goethe. Repede prinde însă că nu e cărarea ce duce la luminișul dorit. Ca și Franklin, își întemeiază o tipografie. Atâtea planuri se sbăteau în mintea lui! Ar fi vroit să aibă puterea unui Titan, ca să înlăture dintr'o suflare negura deasă ce învăluià pe toți; să inunde țara cu cărți bune, folositoare; să desmormânteze scrisul înțelept al înaintașilor; să cheme la muncă pe toți cei destoinici.

Vroia să se bizuie pe trecut, pe lacrămile și jalea zilelor de durere, pentru ca să trezească din amorțire pe contimporani și să-i îndemne la sănătoasa zidire a viitorului. „Să ne ținem de cele trecute; ele pot să ne scape de peire. Să ne ținem de obiceiurile strămoșești atât cât nu sunt împotriva dreptei cugetări. Să ne ținem de limba, de istoria noastră, cum să ține un om în primejdie de a se înecà de prăjina ce i se aruncă spre scăpare. Istoria românească să ne fie cartea de căpetenie, să ne fie paladiul naționalității noastre".

Prin *Arhiva românească* începe activitatea sa de scormonitor al tuturor hrisoavelor și uricelor vechi. E unul din cei dintâi pregătitori ai documentării în știința istorică. Energia ascunsă în el, nu se mulțumea cu atât. Ca și Asachi, de și cu mai mult temeiu de cunoștințe, devine

multilateral. Câmpul de acțiune se lărgește. Prin istoria patriei ajunge la deșteptarea sentimentului național.

Scoțând *„Dacia literară"*, vrea să facă un altar de unire a românilor de pretutindeni. Are mult de luptat. Luptă cu indiferența prea închistată, cu piedicele stăpânirii, cu înstrăinarea sufletească a celor din jur. Indiferența caută să o biciuiască prin comedii; contra censurii cată să scape schimbând titlul revistelor ce edită. *Propășirea* o botează *Foaie științifică și literară*. Impotriva înstrăinării sufletului scrie:

„Să ne împrumutăm dela străini? Da, dar pe lângă galop, cadrile și costume să ne împrumutăm și cu ceva mai serios. Ceva patriotism mai serios, adică în fapte așa-i că n'ar strică?".

Ingrijindu-se de chemarea celor de sus la izvorul sănătos al vieții proprii, nu uită nici pe cei de jos, întunecați la minte, dar mai curați la suflet. Pentru ei scoate *Foaia sătească, Foaia pentru agricultură, Almanahuri de învățătură și petrecere.*

Rodul cel mai neperitor din această fază culturală a activității lui Kogălniceanu, e tipărirea *Letopiseților țarii Moldovei,* monumentală publicațiune pentru acea vreme, prima de acest fel la noi și singura de altfel până acum. Ca o evanghelie a neamului stă înaintea noastră această adunare de glasuri bătrâne, cu acel Vai! Vai! Vai! a lui Neculce, sunete pătrunzătoare de trâmbiță, ce trebue să deștepte și pe cel adânc adormit, cătră interesul și cunoașterea suferințelor îndelungi ale poporului nostru.

„Munca aceasta a fost pentru mine mângâere în desnădejde, refugiul în contra urâtului, un azil în contra întâmplărilor și a prigonirilor din afară, precum și a tulburărilor din lăuntru".

In perioada aceasta de răscolire a conștiințelor, mai cade și acel eveniment de oratorie patriotică, cuvinte ce trebue să fi deșteptat fiori de emoție în auditor, accente de înflăcărare care nu pot fi puse mai prejos de ale lui Fichte. Este lecția de deschidere a scurtului său curs de istorie la Academia mihaileană, sâmburele universității actuale. Toată durerea mocnită în sufletul omului matur (eră în al 36-lea an al vieții), toată iubirea de țară socotită deasupra oricărei alteia, întreaga speranță în viitorul mai senin la care îi dă dreptul viforele din trecut, iz-

bucnește sonor, limpede, hotărît, cu cuvinte alese, într'un stil ca din piatră cioplit, într'o limbă care nu erà a vremii.

Ca toate operele de artă și ca toate adevărurile, acea vestită cuvântare azi se poate cetì cu aceeași evlavie, stârnind aceeași emoțiune, mai ales că nici condițiunile externe, nici cele lăuntrice, nu s'au prea schimbat.

Se apropie 1848. Frământările din apus prevestesc furtună. Ceva în atmosferă se răspândește până prin meleagurile noastre. Un neastâmpăr se simte la tineri, o îngrijorare la stăpânire. Un gest de apărare a orășenilor botoșăneni împotriva egumenului dela Păpăuți, îi aduce lui Kogălniceanu închisoarea la M-rea Râșca.

De atunci începe a doua parte din activitatea vieții marelui român: e partea politică. Energia, înflăcărarea, prevederea lui cârnesc destinele țării. Soarta țărei dela 1848, dar mai ales dela 1853, se simte de puterea acestui uriaș al neamului nostru.

La 1848 vijelia trece Carpații, mult slăbită. Vârtejul e în cuibul Românilor de dincolo de munți, cu Avram Iancu, cu Câmpia Libertății. In Iași revoluția fu repede liniștită. Nu erà momentul prielnic. Mulți dintre eroii doborâți, s'au deșțărat. Și Kogălniceanu cunoaște pribegia. în care însă nu stă liniștit. Oaspetele Hurmuzăcheștilor dela Cernauca, redactează vestitele *Dorinți ale partidelor naționale în Moldova*, evanghelia politică a românilor.

Aproape nu e punct din cerințele partidelor politice cele mai democrate, de mai târziu, chiar și de azi, care să nu fie cuprins în programa lui Kogălniceanu. Problema independenții, a împroprietăririi, a descentralizării; impozitul pe venit, egalitatea drepturilor, votul obștesc, neatârnarea administrativă a funcționarilor, tot, tot ce trebue să se găsească la temelia unui stat liber, democrat, intră în programul său. Cu câtă căldură, cu câtă bogăție de argumente, cu cât sentimentalism uneori, nu apără crezul său politic! Cu câtă mândrie de trecutul nostru și semeție dela egal la egal nu se râdică împotriva denunțărilor obijduitoare ale ministerului de externe rus Nesselrode. Multe din vorbele spuse de el atunci, dacă nu toate, pot fi repetate chiar și astăzi, dovadă de acuitatea vederilor lui politice și sociale.

„Omenirea, dreptatea, interesul țării și chiar interesul proprietarilor, cer dar neapărat, îmbunătățirea radicală a acestei stări, prin desființarea boerescului și prefacerea

țăranilor în mici proprietari. Proprietatea este cel mai puternic instrument de civilizație și dacă vroim serios să ne civilizăm țara, trebue să avem mulți proprietari".

Dar sfârșitul?

„In tot cazul, bun sau rău, să nu ne desnădăjduim însă; să avem credință în viitorul nostru! O nație asupra căreia au trecut Huni, Avari, Vandali; o nație care 18 veacuri cu toate atacurile timpului, cu toate năvălirile barbarilor, au rezistat și s'au ținut până astăzi, nu este cu putință să fie osândită de provedință, să piară tocmai în secolul naționalităților. *Numai să avem vrednicie, statornicie și unire*, să nu ne descurajăm mai ales de relele timpuri, de nourii trecători ce se pot ivì pe orizontul țărilor noastre"

De acum înainte literatura și știința istorică, l'au perdut. Imprejurările l'au cuprins în undele lor. Dela studii și teorie, Kogălniceanu pășește la practică, săvârșind fapte istorice. Programa ce a făurit'o îi servește drept călăuză. Ca fascinat, apucă spre înfăptuirea ei.

In Divanul ad-hoc, glasul alesului de Dorohoi, răsună, apărând cele mai îndrăznețe păreri; de ar fi fost primite ar fi iuțit progresul țării. El e însărcinat să comunice dorința Adunării de a se admite „învierea României unite și autonomă".

La 1859 trăește împlinirea unei părți din visul tinereții lui. Al. I. Cuza este ales domnitorul Moldovei. Ștergând ambițiile personale, care ar fi periclitat liniștea trebuitoare momentului, Kogălniceanu se retrage dintre candidații dela domnie.

Ce emoționantă scenă e întâmpinarea noului domn de către prietenul său! Ce vibrante sunt cuvintele adresate tovarășului încoronat. Cetindu-le, îți aduc aminte de proclamațiile lui Napoleon, scurte, dar în care toată vorba, sfredelește inima.

„La legi nouă, om nou. O Doamne, mare și frumoasă îți este misia. Fii dar omul epocei!... Fă dar ca domnia Ta să fie cu totul de pace și de dreptate; împacă patimele și urile dintre noi și reintrodu în mijlocul nostru strămoșeasca frăție".

Iși dă sama că vorbește posterității.

„In inimile noastre stă să facem să zică posteritatea că sub pietrele sub care avem a fi culcați, zac inimi mari și nobile".

Cele petrecute după alegerea Domnitorului Cuza sunt

cunoscute. S'au lovit alăturea două energii reale, două inimi alese, doi patrioţi hotărîţi, pentru care binele ţării nu erau cuvinte de speculă; dragostea de îmbunătăţire a soartei celor mulţi le erà sădită adânc în inimă. N'au şovăit la acţiune. Ei doi: sfetnicul cu mintea ageră, privirea de vultur şi mână de fer, domnitorul hotărât până la sacrificarea personală, s'au pus şi au zidit bună parte din temelia României viitoare. Ei ne-au dat cele mai multe din legile organice de azi.

E perioada de luptă reală, intensă, din partea lui Kogălniceanu. Darurile firii, oratoria vibrantă, fecundă şi convingătoare, împreună cu nestrămutata încredere în punctele programei sale, l'au dus la biruinţă. E de altfel apogeul vieţii lui.

A învins, dar n'a fost iertat de către mulţi. A căpătat lovituri prin care căutau să-l abată, dar nu s'a dat. După săvârşirea operei, tot ce putuse să aducă la îndeplinire, valurile pătimaşilor îl acopăr pentru câtă-va vreme. S'a simţit ostenit, fără să fie apus. Glasul „privighetorii Moldovei“, cum îl botezase N. Gane, a amuţit o clipă, spre bucuria protivnicilor, care socoteau că energia lui nu mai e trebuitoare ţării. Indată ce ţara din nou e la strâmtoare, când erà nevoe, la 1876, de paşi cât mai prudenţi, se face apel iarăşi la sângele rece şi pătrunderea lui Kogălniceanu. Iar când în faţa areopagului dela Berlin, se pune în discuţie soarta României, pregătindu-se cea mai usturătoare nedreptate cu care se puteà lovì un popor mic, dar leal şi viteaz, tot Kogălniceanu fu chemat să ne apere dreptatea şi interesele împreună cu I. C. Brătianu.

Cu acest ultim serviciu de samă adus ţării, activitatea lui lăuntrică e spre amurg. Trimis la Paris, ca ministru plenipotenţiar, mai are ocazie să-şi arate destoinicia argumentărei sale strânse, convingătoare, în chestiunea Dunării, când iarăşi se caută să ni se ştirbească din independenţa noastră deplină.

Reîntors în ţară, energia lui domolită dar nu sleită, se fărămiţează în frământări politice mărunte. Discursurile lui sunt ascultate cu aceeaşi sfinţenie ca întotdeauna, dar lipsesc cauzele mari care să le deie sonoritatea de altă dată.

O ultimă dată cuvântul lui sună mai duios. Nu erà tunetul ce zguduie, ci glasul domol al bătrânului, de şi cu timbru limpede, care evocă vremurile de freamăt de altă dată. A fost în 1891, când a vorbit la Academia Română

cu ocazia aniversărei unui sfert de veac de viață a instituțiunii. Ș'a luat ca subiect: Desrobirea țiganilor, ștergerea privilegiilor boerești și emanciparea țăranilor, cele trei mari acte din viața-i sbuciumată, plină însă de roade. A fost cântecul lebedei.

Peste câte-va luni își dădu sfârșitul la Paris în 20 Iunie 1891.

Osemintele lui aduse în țară, odihnesc în cimitirul din Iași, după cum a dorit.

„Steagul sub care am lucrat în viața mea politică, voiesc ca tot el să mă înfășoare când voiu muri".

Astfel s'a întors de unde a plecat; odihnește de veci unde a văzut lumina zilei și sfințește pentru vecie orașul ce i-a rămas drag, în mijlocul tuturor furtunelor ca și a măririlor.

In galeria energiilor răsărite din substratul nostru etnic, e una din chezășiile trainice, că viitorul va scoate la iveală nouă forțe pentru propășirea neamului, atât amar de vreme stânjenit de neprielnicia condițiunilor istorice.

ION C. BRĂTIANU
(1821—1891)

Cugetă bine şi mişcă orice spre folosul obştei, fiind încredinţat că, de nu curând, dar măcar cât de târziu, sământa unei bune cugetări şi mişcări, îşi va da rod înmulţit.

D. GOLESCU

Totalitatea activităţei complecse a unui om mai răsărit, e ca şi înfăţişarea unui munte. De aproape, te sperie colţii de stâncă presăraţi pe lângă prăpăstii adânci, ca şi umbra pâlcurilor dese de brazi, suliţi înşirate pe costişe repezi. Plaiurile netede de pe umeri de piatră, cu covorul pajiştei înflorite, te ademenesc e dreptul, dar sprincenele încruntate ale marginelor lor, te opresc în loc. Cu cât însă ceaţa depărtării netezeşte asprimele născute din lupta muntelui cu atmosfera, cu atât silueta lui se simplifică; se desluşesc tot mai mult numai liniile generale ce-i dau caracteristica. Ceahlăul, văzut de pe tapşanul Copoului, te chiamă mereu spre el, prin sclipirile de fluturaşi de pe vârful ca un acoperiş de casă; de aproape, ponoarele ce-l ţărcuiesc, te fac să-l crezi de neurcat.

Timpul pentru om, e depărtarea pentru munte. Tot ce e socotit de contimporani drept cusur, în învălmăşeala luptelor şi a patimilor, se şterge pe zi ce merge. Nu rămâne de cât silueta muntelui. Sau e la fel cu a celorlalţi şi atunci se perde în aspectul general al peisajului, sau, formă mai îndrăsneaţă, se profilează deasupra altora, masiv ori delicat, pumn de piatră în seninul cerului sau platou întins şi primitor.

Perfecţia este ceva iluzoriu şi relativ. Nici în natură nu e nimic perfect. Imperfecţiunea este izvorul tendinţelor de îndreptare. Omenesc este tocmai îmbinarea aspe-

rităților în forme armonioase. „E semnul de viață într'un corp muritor, adecă semnul progresului și al schimbării (Ruskin). In lupta zilnică, imperfecțiunile constituie fermentul luptelor însăși. Ele rămân să deosebească tiparul unei epoci de al alteia. Din omul de luptă nu se păstrează pentru veșnicie, de cât energia desfășurată la îndreptarea trecutuli și îndrumarea viitorului.

In prefacerea noastră recentă, I. C. Brătianu a fost o energie constructivă, peste a cărui trudă și sbucium îndelungat, noi pășim azi liniștit, spre idealuri mai înalte. El a fost unul din puținii care a dărâmat zidurile vechii cetăți de înfeodare a neamului, rămășițile unei stări ce dăinuia de multă vreme și a astupat șanțurile adânci, pentru ca pe locul lor să se clădească statul modern, contrast isbitor de ceea ce erà, nu mai departe de cât acum trei sferturi de veac.

El și alții asemenea lui, au răscolit lumea 'ntreagă, pentru a grăbì începutul Unirii mari, prin unirea celor două principate. El mai mult de cât alții, a avut norocul să prefacă haosul într'o așezare mai gospodăroasă. Imprejurările i-au fost favorabile, dar și energia lui, potențializată de dragul unui neam atât de mult năpăstuit, au prelungit timpul unei activități rodnice, de pe urma căreia încă trăim.

Unii pot spune că ambiția de a stăpânì l-a menținut atâta vreme în acțiune. Transpunem adesa slăbiciunile omului obișnuit și în sama celui mare. Cu aceasta vrem să-l scoborâm. Ambițios e omul mărunt, care fără să se bizuie pe nimic, dă cu coatele, se svârcolește, numai pentru a fi în fruntea altora. E mulțumit dacă măcar o clipă să vorbește de el, mai mult de cât de alții, spre a se înfundà apoi în necunoscutul din care îndrăsneala lui sau slăbiciunea altora, l'a scos la față. E satisfăcut să i se zică: fost minisru. De aceștia au fost puzderie și vor mai fi încă, mai ales în vremurile când furtunele răscolesc frunzele moarte, râdicându-le până'n dreptul celor sănătoase, verzi. Intr'o ședință a parlamentului a răspuns singur la asemenea presupuneri: „dar oare la 1848, dar la 1857, tot ambiția i-au mânat pe cei care au luptat?"

Erà silit să stea la putere, chiar atunci când se simția obosit, slăbit. Erà împins fie de desorganizarea altora, fie mai ales condus de credința sfântă, întâlnită mai mult la luptătorii din perioada prefacerilor adânci, că omul

trebue să se sacrifice când se identifică cu simțimintele națiunii întregi, dornică de a păși mai repede spre zări luminoase. Așà se explică hotărârea bărbătească, la mulți de sama lui și de pe aiurea, de a lucrà pentru binele țării, cu energie și tăioșenie uneori.

In întreaga acțiune nu e călăuzit de cât de gândul la binele general. Pentru aceasta a tolerat altora multe, ceia ce apoi i s'a socotit drept slăbiciune. Aveà deaface cu oameni și nu puteà, singur, să doboare obiceiuri prea înrădăcinate, dar să stăpânească și evenimentele. Personal, dădeà exemplul celei mai curate vieți. „Dacă am un simțimânt, la care țin, e sentimentul onoarei, pe care o las moștenire copiilor mei", spune la 1882. Adaugă însă: „Dacă este un simțimânt și mai puternic, care la mine devine o pasiune, este acel al intereselor țării mele". Sinceritatea acestor însușiri, nimeni nu i-a contestat'o, nici chiar dușmanii cei mai îndârjiți.

Cum a servit neamul românesc la 1848 sau la 1857, nici dintr'un gând altul de cât acela că-și îndeplinește o datorie, tot așà în lunga-i guvernare de 12 ani, tot ce natura i-a dat ca substrat de energie și însuflețire, l'a jertfit pentru înălțarea patriei sale. A avut norocul să însemne în răbojul vieții zile de glorioasă înălțare pentru țară, ca răsboiul dela 1877, proclamarea regatului, dar mai ales a știut prin simțul de prevedere, inerent omului mare politic, să îndrumeze întreaga economie a țării ca și politica ei, spre o grabnică și cât mai temeinică organizare. In toate, ochiul practic prinde esențialul, iar hotărârea pecetluește fapta, bogată în urmări. E activ în multe direcții; în varietatea organizațiunii noastre de azi se pot încă prinde urmele spiritului său luminat. Totul se învârte în jurul țării și a binelui ei. Acel „prin noi înșine", de el formulat întâi, bagatelizat mai târziu prin interpretări ușuratice, în esență are aproape aceeași însemnătate ca și simbolul stindardului lui Tudor Vladimirescu din 1821. „Prin noi înșine" însemnează bucuria de a scăpà de o sclăvie îndelungată dar și paza de a nu da în alta, sub orice îmbrăcăminte s'ar înfățișa; e representarea mândriei de țară liberă care poate și trebue să tindă a trăi pe sama ei; e deșteptarea și încrederea în energia proprie. E, în sfârșit, îndemnul de a ne trezì din orientala lenevire în care veacurile de asuprire ne-au afundat, făcând să se nască vorba: capul plecat sabia nu-l taie. Și această doc-

trină nu o enunță cum s'a spus, ca o emblemă frumoasă la un interes restrâns de partid. O spune categoric, imperativ, încă din 1851:

„Voim ca românul să se restabilească în înșiși ochii săi, ca om; voim să aibă o patrie independentă și liberă; voim ca fiecare să fie stăpân pe roadele muncei sale. Cât pentru mijloace, nu voim altele decât acele ce ne-a dat Dumnezeu, ca să ne putem mântuì ori de câte ori vom voi cu deplinătate, și care sunt: mintea, inima și brațele noastre".

Nu e enunțare teoretică. Când poate, o pune în practică, ceeace înseamnă convingere și consecvență. Intr'o societate în care jos e noianul poporului nebăgat în samă, necunoscut, căruia i se răpește până și rodul muncii sale, în care sus e rămășița unei aristrocrații înstrăinate, drojdia lăsată din săpaia valurilor ce se abăteau necontenit, el a creat o burghezie românească, arătându-i și alte căi de viață decât aceea a funcționarului domol și sărac. Burghezie românească, pe vremea aceia, erà la fel cu ceea ce se spune azi democrație rurală. Erà o îndrăsneață reformă socială, necesară însă ca trecere dela haos la o întărire națională. De pe urma acelei burghezii apoi a încolțit și spiritul democratic real, o evoluare firească, potrivită vremurilor și desvoltării țării.

Crezul în energia națională pe care caută să o biciuiască spre trezire, i-a dat tărie în toate actele sale, să se împotrivească și puternicii Rusii și iscusiții Austrii, după cum la Berlin, împreună cu Kogălniceanu, a putut să țină fruntea sus și să vorbească cum au vorbit. Ideia binelui obștesc dă curaj de sacrificiu; ideia patriei te înalță la tăria stâncei.

S'a impus prin credința sinceră și nestrămutată a trăiniciei neamului său, menit să aibă o soartă mai bună de cât a avut'o. A învins și prin sinceritatea vorbelor sale, convingătoare de și nu măestrite, ca ale unui orator desăvârșit. Căldura cuvântărilor, înlocuià meșteșugirea îmbinării vorbelor. Pentru aceasta i-a venit în ajutor și darurile firești ale persoanei sale. Privirea lui te desarmà sau te învăluià; impuneà simplicitatea vieții ce o duceà, ca și patriarhala cinste și dragoste ce domnea în cercul restrâns al familiei, cu viață simplă, spartiacă. „Când mă duc acasă pentru o zi două, credeți că mă duc să mă plimb? Nici de cum: muncesc de dimineața până seara".

Personalitatea lui va rămâneà pentru totdeauna vie, ală-

turea de a acelora, care prin energie și voință, au știut să imprime neamului un salt însemnat în evoluția din urmă.

S'a născut la 1821, într'o vreme când peste toată țara se întindeà pânza jafului și a neliniștei.

Scrie în cronica timpului: „Mare ticăloșie au fost și la acești creştini, că, după ce au tras atâta frică despre jaful și prăpădenia apostaților, apoi și de spaima acelor Turci au scăpat numai cu trupurile pe poteci de munți, cu copiii şi neveste, fără merinde, încât au vrut să moară şi de foame". Așà erà pretutindeni, la Craiova, la Brăila ca și în partea dealurilor dinspre Târgoviște și Pitești, locul familiei Brătianu.

De dincolo, din Moldova, veniau tânguiri de jălanie la fel: „Acest pământ al Moldovei, a rămas acum ca un trup fără suflet. Pământul este mai pustiit, oraşe golite și arse, bisericele prădate și dărăpănate, dobitoacele hrăpite, moşiile noastre în stare vrednică de jale".

Arnăuții lui Ipsilante, turcii trimişi spre întâmpinarea lor, lăcomia fanarioților mărită prin nesiguranța vremurilor, aduceau prăpăd, lăcrămi, sărăcie, dintr'un capăt la altul al celor două Principate.

In asemenea atmosferă crescu Ion Brătianu, la moşia tatălui său de pe apa Vâlsanului, în Argeş. Nici copilăria nevinovată nu putea să nu fie sguduită de jălania auzită de pretutindeni, durerea unor vremuri când „țipà și pruncu'n maică". Ca și ceilalți boieri de țară, și părinții lui Brătianu nu cunoșteau zile de liniște. La fiecare alarmă erau gata să apuce drumul munților, scăparea, sau păşeau dincolo, în Ardeal, unde erà siguranța. La aceasta se mai adaugă și o creştere prea severă, așà în cât se poate spune că copilărie n'a avut.

După ce, ca pe vremea aceia, învăță lecții greceşti cu dascăli de casă, fu dat la vârsta de 13 ani în școală românească, la Simonide, în Pitești. Ii purtă toată viața o recunoştință cu totul adâncă; nu-l uită nici în deplinătatea măririi. „Eu sunt bătrân" spune la 1884, „și ne ducem cu toții, unul câte unul, pe fiecare zi; de aceea suntem datori să ne amintim necontenit ceeace am învățat dela profesorii cari au format acea generație. Noi am fost mai prejos de Dvs. în învățătură, dar focul sacru pentru amorul

patriei ce ni l'au înfiltrat profesorii noştri, numai aceea ne-a dat putere să facem ceeace am făcut până astăzi". Iar aiurea, tot relativ la spiritul primilor lui profesori indică rostul școlii în întărirea națiunei. „Nu ură, nu invidia, ci devotamentul, dragostea, ne fac să ne consacrăm toată existența noastră patriei. Fără acest patriotism și fără această unitate națională, nu poate fi instrucție adevărată, ci instrucție de meserie".

La 14 ani, intră în armată, voluntar, unde ajunse praporcic (sublocotenent). Aceasta erà prin 1835, când pleiada de tineri, a căror nume sunt înscrise în lupta Unirii, un I. Ghica, N. Bălcescu și alții, se întruneau, și cu avântul tinereții lor, dându-se și spiritul de emancipare ce suflà in toată Europa, puneau la cale salvarea nației. Erà educația timpului, rezultatul școalii vieții.

Pentru acești tineri Franța representà țara libertății. Către ea năzuiau cu toții. Acolo ajunse și I. Brătianu. E demn de pomenit că și el, ca și I. Ghika, a apucat deodată spre studiul științific. Matematecile îl ademeneau, știința ordinei și a disciplinei mintale, care joacă un rol atât de însemnat în renașterea noastră națională, prin Lazăr și Asachi.

Acolo în Parisul libertății s'a înfăptuit Unirea tinerilor veniți din cele două principate. „Intr'o Duminică, micele noastre cârduri se întâlniră pe Quai Voltaire; nu știu cum, nici în ce fel, dar ne-am pomenit deodată, amestecați și braț la braț un muntean cu'n moldovan; vorbiam fiecare limbajul provinciei noastre și ne înțelegeam, par'c'am fi vorbit aceaşi limbă. Ce revelațiune! Dintr'acel moment nu am mai fost nici Munteni, nici Moldoveni. Eram toți Români". (I. Ghika). Tinerii aduceau în sufletul lor întreaga amărăciune despre ceea ce au lăsat în urmă. Inflăcărarea îndreptării, năzuința spre descătușarea poporului, o căpătară dela cei care pregăteau și în Franța Revoluția dela 1848. Lamartine patronà asociația tinerilor români, iar când Edgard Quinet își reia cursurile, după ce a stat 2 ani închis, studenții români îi fac o manifestație călduroasă.

Astfel transportară tinerii români aflați la învățătură in Paris și pe meleagurile dunărene, scânteia luptei pentru libertate din Franța, luptă în care I. Brătianu și fratele său Dimitrie, erau printre cei din frunte. După cum în noaptea învierii vântul poate stânge repede luminița

credincioşilor, dornici să o ducă şi la cei rămaşi acasă, tot aşà frământările dela 1848 fură repede liniştite. Nu au produs de cât Programul dela Izlaz, năvala ideilor umanitare încolţite în sufletele celor trăiţi la Paris. Urmarea pentru ei fu surghiunul. Imprăştiaţi în toate părţile, energia ş'au desfăşurat'o căutând să atragă atenţia lumii asupra unui anachronism al vremii: de o parte în spre apus, luptă pentru libertatea şi demnitatea individuală, de alta, la gurile Dunării, un popor dornic de viaţă proprie e ţinut încătuşat şi cu gura astupată.

I. Brătianu este unul din cei mai activi în această direcţie. Fire plină de energie, nu se odihneşte o clipă. Nu ţine aprins focul naţionalismului şi a dorinţei de libertate numai pentru ai săi. „Cătră voi, mai cu samă, fraţii mei Români de sub Austria îndreptez aceste din urmă cuvinte; Voi, toţi fraţii mei, dela Tisa la Marea Neagră, dela Dunăre la Nistru, zi şi noapte aduceţi-vă aminte că sufletul României nu se poate manifesta de cât în unitatea naţională; că pe cât vom fi întrunchiaţi în bucăţi, locul naţiunii noastre va fi gol în hora cea mare a omenirii". Vorbeà sufletul neamului întreg, prin gura vizionarului politic, care doreà şi întrezăreà vremurile fericirii naţionale, în care noi trăim azi.

Reîntors în ţară, la 1857, se puse în fruntea Unioniştilor. Şters de pe listele de candidaţi, nu se lăsă, şi cu sila intră în Camera electivă, ca representant al colegiului direct din Argeş. Acelaş gest de energie, ca şi la Iunie 1848, când reuşi să înlăture o vărsare de sânge între fraţi, cu ocazia încercării reacţionarilor de a aresta guvernul provizor.

Acum erà de dus lupta împotriva fraţilor cu gânduri separatiste; el, cu prietenul său C. A. Rosetii, dădu atacul cel mai îndârjit. De şi armata înconjură locul de vot, pentru ca ideia Unirii să amuţească, prin unul din acele acte iuţi, ce nu-i lipsesc şi mai târziu, hotărâtoare clipele de grea cumpănă dar şi de prefaceri, I. Brătianu apelează la patriotismul comandantului armatei, General Vlădoianu. Ori, ori! Resultatul se ştie. Prin alegerea lui Alexandru I. Cuza şi în Muntenia, se înfăptueşte Unirea. „Acei care se laudă că ei au făcut pe 24 Ianuarie nici nu le veniseră în minte aceasta; ei se certau care să ia Domnia, pe când Generalul Vlădoianu şi cu mine o hotărâm".

Sub domnia lui Vodă-Cuza, se restrânge mai mult la conducerea ziarului Românul. A luat parte activă la re-

forma agrară, de şi era împotriva loviturii de stat, Cu atât greu se întemeiase bruma de constituţionalitate, în cât, consecvent, o apără. Era însă pentru împroprietărire, tot o consecvenţă a principiilor enunţate la Izlaz. „Prin proectul său s'a unit cu proectul nostru şi astfel proectul d-sale nu este nimica, afară de chestiunea despăgubirii, de cât însuşi proectul nostru" (M. Kogălniceanu).

Cel care a jucat rol hotărât la alegerea lui Vodă-Cuza, tot aşa de hotărât rol a jucat la detronarea lui. Se teme de reînvierea mai puternică a scenelor din 1859 spre ameninţarea însăşi a Patriei. De altfel şi aşa era consecvent cu programa sa iniţială, cerând prinţ străin.

In perioada guvernării provizorie e de un neastâmpăr febril, căutând să convingă în special Franţa, asupra necesităţii Domnitorului străin. „Voeşte şi vei puteà" e deviza lui. Şi astfel ajunge să întâmpine cel dintâi pe Principele Carol pe pământul României la T.-Severin. Dela această dată, evenimentele cele mai însemnate din istoria contemporană a României, sunt determinate în mare parte de vegherea, hotărârea şi activitatea lui I. Brătianu. Ele sunt cunoscute de toţi. Din preajma răsboiului la 1876, începe acea lungă guvernare de 12 ani, în care s'a înfăptuit multe din reformele ce stau la temelia temeiniciei statului român. Nu e locul aice, a le enumerà, de oarece sunt prea proaspete spre a nu fi în mintea fiecăruia.

După o istovitoare muncă, la 1888 se retrage dela putere, având sufletul împăcat că a dat ţării, trecută prin grele încercări, chezăşia trăiniciei ei.

La 1891, se stinge, la Florica, locul în care fiecare pietricică poartă iarăşi urma hărniciei stăpânului ei, fiindu-i aproape singura avere ce lasă copiilor. Prietenul său din tinereţă, M. Kogălniceanu, colaborator în unele ocazii, adversar politic în altele, telegrafiază în ziua morţii: „Dreptatea posterităţii începe de azi pentru *I. Brătianu*. Istoria, nepărtinitoarea aceea care purcede din mintea şi inima unei naţiuni întregi, va păstrà cu litere neşterse memoria aceluia care ş'a pus numele în capul tuturor actelor mari naţionale şi politice ale Renaşterii Române".

TITU MAIORESCU
(1840—1917)

Mulţi lucrează, dar puţini gândesc.

M. EMINESCU

Personalitatea lui întreagă aduce aminte de filosofii din anticitate. Cel puţin aşà mi-l închipui după puţinele împrejurări în cari l-am văzut, din câte am cetit despre el şi mai ales din cele scrise de el.

Viaţa lui în toate e acea a unui înţelept, punând în acord principiile filosofice cu linia de purtare până la moarte. De aceia el stă aparte în lumea personalităţilor noastre distinse, ca un aristrocrat al gândirii.

Sunt acte din viaţa lui, în adevăr clasice, luate în sine nu numai în contrast cu lumea maleabilă, schimbătoare dela zi la zi, care-l înconjură. Il înalţă în mintea tuturora. Sunt dovada că se poate sperà şi la noi să se vadă şi caractere rigide în sfera gândirii, dar mai ales a actelor.

„In 1913, când prietenul de o viaţă întreagă, P. Carp, a lunecat din rolul de om de stat, pe treapta omului de partid, Maiorescu a pus statul mai sus decât prietenia. De asemenea când literatul D. Zamfirescu, într'un moment de pripire, a scăpat o vorbă îndoelnică despre armată, în mijlocul mobilizării din 1913, Primul-Ministru l'a înlăturat îndată din serviciul Statului". (Soveja).

Mai presus de toate poartă tiparul clasicismului, adecă biruinţa gândului în convingeri, următoarele cuvinte trimise trufaşului cuceritor de o clipă a jumătăţii de ţară, în ultimul răsboiu: „Spune-i Mareşalului că, aflându-mă într'o ţară cucerită, voiu urmà baionetele, dacă trimite soldaţi să mă iea. Eu însă n'am nimic de spus nimănui...."

E tăria pe care disciplina filosofică o dă concepţiei asupra raporturilor dintre individ şi interesele supreme ale statului.

Filosof adesa însamnă neînţeles, nu numai la noi, unde

uneori filosofii caută să rămâie neînțeleşi. Schopenhauer, isolatul dela Francfurt, a învins abeà după ce peste figura-i de ascet amărât, s'a aşternut liniştea veşnică.

Maiorescu a urmat calea lui Socrat. El fù înainte de toate profesor, îndrumătorul generațiunilor tinere către lumina întăritoare a gândirii. A început a fi profesor de când studià la Berlin și ținea conferinți. Pe unde a trecut, la Iaşi ca și la București, cuvântul lui cald învăluià și captivà; limpezeciunea cu care exprimà o ideie, totdauna luminoasă, a creiat noi energii. Influența lui asupra „institutorului" Creangă este hotărîtoare; nu e exclus ca și „povestitorul" Creangă să fie resultatul aceleași influențe.

La Bucureşti prelegerile lui erau sărbători culturale; sala de curs deveneà un templu, în care se vedeau oameni în vârstă alăturea de tineri studenți, în aceeaşi atențiune încordată vecină cu extasul.

Nu erà numai datoria îndeplinită cu punctualitatea filosofului dela Koenigsberg. Erà mai presus de toate îndemnul sufletesc de a resfrânge asupra celor ce-l ascultau puterea doborîtoare a adevărului în călăuzirea vieții, fie individuală, fie colectivă. Cât de stăpân pe sine erà în toate celelalte manifestațiuni, pe catedră deveneà pasionatul pentru propagarea gândurilor ce-l stăpâneau. Intrebuință aceleași mijloace de captivare ca și într'un discurs parlamentar: alegerea cuvintelor, apăsarea nuanțelor, întărirea vorbii prin gesturi simple dar potrivite; la prelegeri simțiai însă și flacăra care topește sufletele, măcar cât ținea vraja vorbelor. „Işi imprimă formele cugetării sale, totdeauna surprinzătoare prin curajul senin cu care le expune şi prin noutatea pe care totdeauna le-o dă" (Delavrancea).

Profesorul nu e complect, dacă se restrânge numai la îndatorirea de pe catedră. Poate captivà, dar, oricum, trecător. E scânteia de o clipă adesa, care poate fi folositoare, dar nu în măsură trainică. Țesătura dela suflet la suflet e acea care ține mai îndelung, îndreaptă ori dă zor energiei latente. De aceia filosoful profesor, își complectează influența prin călăuzirea primilor pași de activitate a tinerelor puteri. Desăvârşeşte măestria de îndrumător sufletesc, părintește, în cercul restrâns, aproape familiar, de acasă.

O personalitate ca a lui Maiorescu, cu o pregătire atât de temeinică, activ în perioada de închegare a statului român, nu puteà să rămâie nefolosită și în conducerea sta-

tului. Astfel că multilateritatea culturii sale, a lăsat urme în domenii, variate, largi.

E întemeietorul criticii științifice, continuată apoi pentru selecționarea valorilor. E orator neîntrecut. „Ori ce discurs al lui este un silogism". „Introducerea" la discursurile lui parlamentare sunt pagini de Istorie contemporană, scrise de un martor atât de distins, dar stăpânit în așa măsură, și condus de dorința adevărului, încât oglindesc obiectivitatea culturii adevărate. Ca om politic, serviciul ce l'a adus țării culminează în anul când s'a încheiat Pacea dela București, sub înțeleapta lui conducere, ca și în purtarea nobilă a unui adevărat patriot, pe vremea când Bucureștii cunoscură sguduitoarea tragedie a ocupării nemțești.

Mai presus de toate, „Maiorescu a fost și a rămas până azi cel mai mare profesor al renașterii noastre" (Soveja).

Viața lui Maiorescu, un drum drept, neted, fără șerpuiri, este interesantă și din punctul de vedere al tiparului neîndoios ce-l imprimă educația din copilărie, în școală ca și în familie. Mulți se nasc cu aptitudini firești, promițătoare. Copii deștepți, vioi, care întind mâna spre cărți de cum pot silabisi, arătați în cercul familiar drept copiii-minune, mici și uimitori Mozarți, n'au lipsit nici odată. Lăsați în sama puterii lor, se perd însă repede. Inteligența se sălbătăcește, irosindu-se ca și apa unui pârâu de munte, gâlgâitor și limpede, deodată, dar care nu ajunge să-și croiască pat stabil. Dimpotrivă, canalizat, curge veșnic imposant, chiar când e aproape să se sfârșească în mare.

Lui Maiorescu, educația îngrijită familiară și școlară, i-au disciplinat mintea-i ageră din fire.

Origina lui e ardeleană. Se trage din strămoși plugari, așezați la Bucerdea-Grânoasa aproape de Blaj. „O viață întreagă lângă masa sa de lucru a stat în perete chipul bunicii sale, îmbrobodită cu maramă, la vederea tuturor literaților și oamenilor de stat care au trecut prin casa sa" (Soveja). Nu e un gest de paradă, ci un simbol. Cel devenit aristrocrat prin gândire dar și prin relațiuni, nu-și uită obârșia. Așa se explică multe trăsături din viața-i intelectuală de mai târziu.

Tatăl său, Ion Maiorescu, fu un al doilea Lazăr. Invățător la Cerneți, ajunge profesorul ascultat și însuflețitorul dela Craiova. „Pe deasupra tuturor ocupațiunilor sale i-a fost mai dragă, decât orice altă ocupațiune, aceea de a învăță pe

alții și a-i îndrumà, cu vorba și cu fapta, pe calea binelui". (N. Bănescu și V. Mihăilescu).

Născut la 15 Februar 1840, la Craiova, Titu Maiorescu se înrudeà cu mulți oameni de samă ai Ardealului. După tată erà rudă cu Petru Maior — de unde schimbarea numelui din Ion Trifu în Ion Maiorescu — dar și cu Timotei Cipariu. După mamă se trăgeà din familia lui Popazu, vestitul episcop al Caransebeșului, ales mitropolit în locul lui Șaguna.

Trăit o bună bucată de vreme la Iași, apoi la București, copilul de școală cu rădăcini atât de adânci în Ardeal, scrià la vârsta de 11 ani, colegilor săi dela liceul din Brașov, drept despărțire: „La revedere în România unită" Erà un semn al vremii, dar și al preocupării micilor școlari de pe atunci.

Copilăria lui coincide cu vremurile agitate din preajma anului 1848. Tatăl său, patriot până'n măduva oaselor, nu puteà să nu ieie parte la evenimentele ce se desfășurau, în Muntenia, mai furtunoase decât în Moldova. Resultatul fu pentru copil o pribegie prematură. Nici nu termină bine școala primară în Craiova și mama cu copiii, e silită să apuce spre Brașov, apoi la Sibiu, de unde sub ocrotirea lui Avram Iancu, se adăpostește o bucată de vreme la Blaj. spre a se înturnà îndărăt la Brașov, din cauza școlilor.

In toată această pribegie însă, pe timpul răscolirilor naționale, ajunse istorice, impresionabila fire a copilului nu a putut să rămâie fără nici o influență. Așà se explică rămasul bun dela Brașov. Școala vieții erà mai puternică decât toate cuvintele înflăcărate ce le-ar fi auzit în clasă! A asistat în Craiova, la cetirea Proclamațiunii dela Iz'az tocmai de către tatăl său; a asistat, în Sibiu, la devastările Secuilor de pe vremea generalului Bem; a avut drept călăuză o bucată de vreme pe însuși eroul românilor, Crăișorul munților. Toate aceste sunt episode, care nu pot fi ca bătaia vântului, răcoreală trecătoare. Dar evenimentele sunt lămurite și întărite în sufletul copilului prin grija părinților. Tatăl său îl duce în cancelaria școlii și-i explică tablourile intuitive cu scene de eroism roman, iar mama îl pune sara să citească din traducerile românești de pe vremuri.

Sunt amănunte importante, căci urmările lor se regăsesc în firul conducător atât al filosofffului de mai târziu, cât și al profesorului neamului. Intre preocupările tatălui și activitatea fiului este o continuitate, ca o moștenire firească mai mult decât un semn mișcător de pietate.

Dela Brașov apucă drumul cel mare, decisiv, spre Viena,

unde adăstă mai îndelungă vreme și tatăl, în însărcinarea ce i se dase de a intervenì pe lângă guvernele din Austria și Prusia, pentru soarta Principatelor.

Evenimentul cel mai decisiv pentru viața de mai târziu, avù loc la Viena. Fù primit ca elev în Theresianum, cea mai nobilă școală și cea mai vestită totodată, nu numai din Viena, ci chiar din toate țările germanice. Disciplina în gândire, metoda așezată de lucru, calități superioare de educație, în Theresianum au fost deprinse. Intrat în școală fără să fie stăpân deplin pe limba germană, la bacalaureat, (1858), ajunge premiantul întâi din toată școala. E demn de adăugat că educația disciplinată căpătată aice este complectată și ținută mereu sub observație, de părinți. Elevul nu se înstreinează sufletește. E silit să învețe până și scrierea chirilică, iar interesul pentru sbuciumul național e ținut viu, fiind pus adese să copieze ba memorandele trimise la Frankfurt, ba diferite articole de propagandă pentru ziare. Astfel avù o educație ideală, complectă, națională și universală. E decisivă în drumul omului matur.

Cetitor pasionat al lui Lessing, cel cu stilul ca apa de isvor, tânărul licean erà un asiduu vizitator al teatrelor din Viena, cele mai bune pe acea vreme, după cum lecțiile de piano ale surorii sale îl îndrumau și către înțelegerea muzicei. Ca dovadă de educația serioasă și instrucția temeinică ce o capătă, e și faptul că nu e unilateral

In „Isis", revista vestită de pe vremuri a doctorului Baraș, publică în 1859, un articol despre măsurarea înălțimilor prin barometru, iar înclinarea spre matematici dă în gând o clipă părintelui, să-l facă inginer.

Dar iarăși nu mă pot oprì de a nu scoate în evidență, din vieața lui Maiorescu, ce însemnătate are felul pregătirii din liceu, când profesorii își dau samă de influența lor asupra viitorului unui copil. Lecțiile de logică din cl. VIII-a ale profesorului Suttner, îl decid spre studiul Filosofiei. Și astfel tânărul român—erà de 18 ani—ajunge la Berlin. Aice nu se stânsese ecoul înflăcăratelor „Cuvântări către Națiunea germană" ale lui Fichte, iar filosofia lui Hegel luminà în plin gândirea și activitatea literară a Germaniei, abia lăsând să încolțească ideile hursuzului filosof dela Frankfurt. Ca și Kogălniceanu mai înainte, tânărul student cunoaște în Berlin, ce e și atmosfera familiară, intrând în relațiuni cu familii distinse, în care cultul studiului și al patriei se potrivea cu ceea ce fusese și el deprins de acasă.

După un an numai de studii, Maiorescu își trece doctoratul la Giessen în 1859. Inteligența sclipitoare, pătrunderea matură îl face repede respectat și căutat chiar pentru prelegeri private. Dar iarăș tatăl veghiază! Influența unilaterală a spiritului german, poate să strice lăstarului viței latine. Cel care ținuse ca fiul său să se numească Tit Liviu, singurul semn permis ardelenilor pentru arătarea originei depărtate, îl îndrumă să-și desăvârșească educația și într'o țară latină. Maiorescu devine astfel și licențiat în drept dela Paris (1861).

In această perioadă cade cea dintâi lucrare filosofică a sa: *Einiges Philosophiche în gemeinfasslicher Form*, în care se schițează și programa filosofică a activității de mai târziu. Vorbind despre rolul filosofiei în viață, scrie: ,,Toată cercetarea anterioară a avut un singur scop: să trezească respect pentru cercetările conștiincioase și pentru teoria care îi dă omului atâta tărie, încât el să se poată sprijini numai pe sine însuși, în acelaș timp căutându-și, însă, fericirea sa în fericirea deaproapelui său", ,,In fraza aceasta, eu văd în sâmbure toată atitudinea practică de mai târziu a lui Maiorescu" (G. Bogdan-Duică). Lucrarea atrage atențiunea asupra tânărului român de 20 ani. E chemat să țină conferinți la Berlin ca și la Paris; e colaborator la revista „der Gedanke", alăturea de Lassalle; e ademenit să iea conducerea unui ziar politic la Hanovvra. Tatăl însă se opune. Și țărișoara depărtată are mare nevoie de energiile reale tocmai în perioada ei de prefacere. E un sacrificiu cerut, dar care arată tocmai sinceritatea și pătrunderea sentimentului de patriotism la cei mai de demult. După 11 ani de „deștărare", de și nu și de înstrăinare sufletească, Maiorescu se întoarce în țară la 1861.

De acum înainte începe rodnica-i activitate, dar și lupta grea prin piedicile ce le întâmpină în lumea încă crudă, din statul în închegare. Pretențioși semidocți ori făpturi omenești cu capul Medusei se găsesc pretutindeni și în toate vremurile. Sunt mai numeroși însă în perioadele de bruscă schimbare a unor stări sociale, când valorile sunt răsturnate, iar Ochiul-Boului ține că s'a râdicat mai sus de vultur.

Cel ce fù invitat să rămâie în Germania, abià i se putù găsì un loc de supleant la tribunalul din Ilfov (1862). Il schimbă repede, atunci când peste câte-va luni este numit Directorul internatului din Iași, cu însărcinarea de a ținea cursuri de istorie la Universitatea de curând înființată.

Vocația firească învinge perspectiva unei înaintări repezi

în magistratură, stăruința tatălui bolnăvicios ca și greutățile familiare — fiind însurat și cu 2 copii; — învinge chiar greutățile lungului drum, pe iarnă grea, până la Iași. Chemarea lăuntrică biruie toate. E demn de pomenit un fapt care va caracteriză viața celui care, mai târziu, e vestit prin regularitatea ținerii cursurilor, făcându-le chiar când eră ministru. La 4 Decembre 1862 ajunge la Iași, iar la 9 din aceiași lună, își începe prelegerile. E iarăși un neînsemnat amănunt, dar foarte important pentru rigurositatea stăpânirii de sine și simțul, nu numai formal, al unei datorii obștești.

Atmosfera de liniște Iena-ică a orașului devenit centru universitar, natura molcomă, dar cu îndemn la gândire, mai ales pentru unul ca Maiorescu, care să deprinsese din Germania să guste și frumusețile naturii, erau condițiuni prielnice pentru o muncă intelectuală. Și în adevăr, dacă în București Maiorescu a avut putință să exercite fascinanta influență asupra unui cerc mai larg — Universitate ori parlament —, opera lui de creație în Iași a săvârșit'o. Activitatea desfășurată, e mult mai multilaterală decât cea dela București. Nu i se pare nimic că e sub cultura-i vastă și inteligența vie. Ca Director al liceului național, introduce cel dintâi bunul obiceiu al Anuarelor, prin care se arată viața școlii, dar se dau și îndrumări pedagogice. Părăsește direcția liceului, pentru a luà pe aceia a „Institutului preparandial", "convins fiind că regenerarea țării atârnă de pregătirea soidă a învățătorilor". Tradiția Școalei normale V. Lupu, Maiorescu a întemeiat'o, în căsuțele de lângă Trei-Erarhi, sfințite prin cele dintâi zile de deșteptare a culturii naționale, de sub Asachi. „Dela învățarea limbii române în școalele primare, trebue să înceapă regenerarea noastră intelectuală", scrie el atunci. Sub îndemnul prelegerilor sale, Creangă scoate Abecedarul, o adevărată revoluție — ce iute uităm noi toate! — în alcătuirea cărților didactice primare. Creangă scrie abecedare, Eminescu e revizor școlar, iar Maiorescu, cel apropiat de Lessing, începe lupta-i culturală cu *Regulele limbii române!* Pare că e tot vremea lui Asachi și Eliade, măcar că a început să funcționeze și Universități! Cât de uriași ar trebuì să ne apară cei prin a căror trudă am ajuns așà de iute, nici în jumătate de veac, la starea de dinainte de răsboiu, și ce cult adânc s'ar păstrà aiurea unor asemene pionieri.

Activitatea lui Maiorescu nu se restrânge numai la pregătirea învățătorilor; el deschide focul pentru curățirea lim-

bei de pociturile introduse prin exagerările latiniştilor; începe prelegeri populare — universităţile populare de azi —, prilej pentru ca cu tinerii tovarăşi de muncă să înfiinţeze societatea *„Junimea“*, (1863) de unde apoi luă naştere *Convorbiri literare* (1867), cu influenţă atât de precumpănitoare asupra literaturii noastre.

Lupta pe care a deschis-o, trebuia să-i aducă şi duşmani. E o lege firească. Sunt însă duşmani şi duşmani, unii leali, cu arme făţişe, alţii luptând cu calomnii şi insinuări. Maiorescu avù parte mai mult de aceştia din urmă. După cum Eminescu fu „dat afară“ din funcţia de bibliotecar al Universităţii din Iaşi, Maiorescu fu scos din profesorat, pentrucă... a lipsit dela cursuri. Fiind ales deputat şi trebuind să plece la desbaterile parlamentare, nu căpătă concediul legal. Astfel e silit, la 1871, să-şi întrerupă cariera atât de mult dorită şi să se mute la Bucureşti. Timp de 13 ani, spre paguba culturii, n'a mai fost profesor, de şi a continuat să fie îndrumătorul literar al celor care mai târziu vor devenì Carageale, Coşbuc ş. a. E reintegrat la Universitate abià în 1884, creindu-i-se o catedră la Bucureşti. De atunci neîntrerupt a funcţionat până la începutul anului şcolar 1909.

Prin toate a trecut însă cu seninătatea omului conştient de puterea lui morală, adese ori fără să reacţioneze şi mai ales fără să urmărească pe adversari. Guarda e passa! Ministru Maiorescu, nu se reîntregrează pe sine la catedra dela care fără drept a fost îndepărtat, dar cel dintâi gest ce-l face, e să reintegreze pe unul din duşmanii săi, autorul moral al cabalei josnice, ce s'a urzit împotriva lui la Iaşi.

In toate e neschimbat. Nici măririle nu-l clatină. Rector al Universităţii din Iaşi, ca şi al celeia din Bucureşti, deputat în diferite rânduri, Membru al Academiei Române Ministru de Instrucţie, de justiţie, de externe şi Primministru în 1913, rămâne acelaş, condus de principiul raţiunii şi al stăpânirii de sine. Ca Rector la Bucureşti îşi dă dimisia, când se dovedeşte că studenţii — fie chiar mică parte — sunt şi agenţi poliţieneşti, plătiţi pentru a aţâţa ori a potolì mişcările studenţeşti; după ce fu Ministru de Justiţie, nu mai pledă ca avocat, consfinţind prin fapta ceea ce nu i-a mers să facă prin lege. Sunt iarăşi amănunte, care nu dau numai unele trăsături din personalitatea distinsă, dar mai ales pot servì şi ca fapte educative.

Viața oamenilor aleși și din acest punct de vedere e demnă de cunoscut.

Răsboiul l'a prins la București; e slăbit de boală și mai ales amărât pentru perderea soției sale de a doua, o tovarășă nepreţuită chiar în activitatea de îndrumător al celor ce veneau să-i ceară povață. Purtarea sa față de dușmanul ţării, a fost în conformitate cu principiile ce l'au călăuzit viața 'ntreagă; demn și prin aceasta impunător, socotește mai presus viața și siguranța neamului, de cât orice oportunități trecătoare și înșelătoare.

S'a stins senin în ziua de 2 Iulie 1917, înainte de clipa epică a doborârii dușmanului, pe care a avut tăria să nu-l recunoască nici un minut stăpân.

Nu s'a abătut nici în cel mai greu ceas din viață, dela sentimentul ce a călăuzit și zilele tatălui său.

SPIRU HARET
(1851—1912)

Pentru cine vrea, în puţin timp şi din nimica se fac multe şi mari.

B. P. HAŞDEU

W. Ostwald, analizând viaţa câtorva oameni mari din domeniul stiinţei universale, ajunge să stabilească două categorii, atât după manifestaţiunile psihice cât şi după felul cum se compoartă în activitatea lor. Pe unii i-a numit clasici, pe alţii romantici; „deosebirea lor principală stă în iuţeala reacţiunii psihice. Unii sunt dămoli, alţii vioi".

Sp. Haret, ar aparţinea celor dintăi. Nici o svâcnitură mai săltăreaţă în viaţa lui; păşeşte încet, chibzuit, fără izbucniri care să-i facă drumul şerpuiri ocolitoare. De idealul ce şi l'a făurit prin gândire înceată dar cumpănită, se conduce, ca după o nălucă luminoasă ce-l atrage. Păşeşte cu încrederea omului ce-şi face datoria pe deplin, necătând nici la bârfeli, nici la intrigi, ci tinzând să se apropie cât mai mult de îndeplinirea planului făurit.

Fu rece în aparenţă. Rar când un surâs îi luminează faţa veşnic serioasă, mereu arătând o preocupare, dacă nu o durere lăuntrică. In fond, masca rigidităţii, uneori socotită ca a impasibilităţii, ascundeà un suflet bun până şi cu animalele, credincios până la orbire cu prietenii la care ţineà cu o afecţiune femenină, atunci când se convingeà că a găsit cine să-l înţeleagă. Erà liniştea genunii, în care totuşi vârtejul de apă abeà zărit la faţă, e destul de puternic pentru ca să oprească vasul în loc.

Aveà o voinţă înceată dar îndârjită, ferul plugului înfipt adânc şi răsturnând brazdă pe ogorul întins. Nu se dădeà abătut lesne de la ceeace credeà că e drept şi bun.

Cu duhul blândeții răsbeà mărăcinișurile. Nu s'a speriat de valurile ce le-a stârnit când a răscolit chestiunea țărănească. A fost învinuit că a conlucrat la provocarea evenimentelor din 1907. Nu s'a apărat de învinuirea gratuită ce i se aduse, căci el lucrase din convingere și din dragostea sinceră pentru pătura țărănească. Demagogismul nu luase încă ființă.

A doborît învinuirile; a avut un curaj civic ca puțini alții. „Nu tăgăduiesc, nu reneg nimic din ce am scris, din tot ce am vorbit, din tot ce am făcut" declară în ședința Camerei dela 4 Decembrie 1909. Când văzu însă că sancțiunile se năpustesc asupra credincioșilor lui colaboratori mai mărunți, deci mai slabi în luptă, le luă apărarea cu toată hotărârea. După ce focul s'a potolit, el s'a folosit de lumina dreptății ce a pâlpâit o clipă, pentru a se pune la lucru mai cu hotărâre în această direcție.

A aplicat în domeniul social, spiritul exact al pregătirii sale serioase științifice. Neavând copii, întreaga dragoste firească, o concentrează asupra celor mulți, năpăstuiți. Urmând pilda predecesorului său *P. Poni*, transformă Ministerul Instrucțiunii publice cu adevărat în Ministerul Școalei și al culturii. Localuri de școală la sate, biblioteci, șezători culturale, conferinți, cercuri culturale, dela el își au puternicul izvor ca mijloace pentru luminarea mulțimei.

Pe învățători și preoți, acest om rece în aparență, îi însuflețește până la entusiasm și abnegare, ca puțini alții înaintea lui, ca nimeni după el. Iși creiază astfel o armată de legionari activi, cei mai mulți desinteresați. Nu-i comandă numai. Colaborează cu ei, primind cu toată seriozitatea gândul bun ieșit din cunoașterea realității, în care trăește fie care. Nu disprețuește sfatul umilului agent activ, din fundul satelor, a căror viață adevărată nu pătrunde de cât atenuată, falșificată uneori, până'n întunerecul birourilor. Il primește, îl cetește, se gândește asupra lui. Dacă îl găsește bun, caută să-l generalizeze. Dacă nu-l află potrivit, nu-l aruncă cu dispreț, la oparte. Răspunde, blajin, celui care i l'a trimes, după cum nu lasă fără răspuns, pe cel mai neînsemnat corespondent, ce i se adresează, în orice chestiune. Scrisorile lui, sunt păstrate cu sfințenie, trecute moștenitorilor ca un talisman. Cel mai bun certificat ce-l aduc unii învățători din falanga luptătorilor vechi, atunci când ulterior li s'au pricinuit vre-o știrbire a demnității lor, este „scrisoarea lui Haret",

strânsă'n patru, cu sfințenie. Scrisorile erau pentru Haret mijlocul de a se apropia sufletește de cei depărtați, de a deștepta energii lâncezânde, de a răsplătì omenește o acțiune care deșteaptă alte acțiuni. „In nici una din ele, nu veți găsì nimic care să tindă la altăceva, de cât la înălțarea sufletului celui cu care vorbesc și la îndreptarea lui pe căi bune".

In acest chip a ajuns să deà viață celei mai însemnate reforme socialo-economice, adusă în chestia țărănească, dela Kogălniceanu până'n pragul răsboiului. Inființarea reală a băncilor populare, a obștiilor — speranța viitorului — și a cooperativelor de tot soiul, este în mare parte opera acestui om al școalelor, care a înțeles mai bine decât ori cine că împrejurările istorice în care ne-am desvoltat, nu pot să restrângă școala — ca aiurea — la îngrăditura locului hărăzit acestui scop, ci influența ei sănătoasă, prin orice chip, trebue să se resfrângă, cât mai iute și mai intens, asupra satului întreg. „De aceea ne-am silit să facem ca acțiunea școlii să nu rămână mărginită numai în cuprinsul ei, ci să se întindă și în afară" scrie, în Memoriul vestit adresat Regelui Carol.

Școala vieții, în ciuda pedagogiei savante, el a întemeiat'o la noi. Din nenorocire, ca orice reformă mare, n'a fost înțeleasă și mai ales n'a fost urmată.

De altfel multe din punctele principale ale reformelor lui școlare, oglindesc această preocupare necontenită de a transformà școala formalistă, a imitațiunilor străine, în școala vieții, punând în concordanță mecanismul școlar cu nevoile specifice ale poporului în care are a funcționà. Prin aceasta el tinde a înlăturà din jurul școlii formalismul sec, netrebnic și a o învăluì în atmosfera vieții locale, făcând'o răscolitoare de energii naționale.

Introducerea agronomiei în școalele secundare, importanța dată școlilor de agricultură, celor de meserii, de menaj, încurajarea sporturilor, a „dexterităților", cât îi permiteau mijloacele materiale ce i se puneau prea economicos la dispoziție, denotă preocuparea vădită de a chemà la viața reală, practică, generațiunile tinere.

In toate erà de o modestie fără samăn; erà ca din altă lume în lumea noastră în care fiecine își laudă faptele, cât de neînsemnate, se îmbrâncește, dă cu coatele, să bate cu pumnii în piept, recurge la reclama ieftină, plătită, a

ziarelor zilnice, pentru ca să atragă atenţiunea asupra sa şi să răsbească acolo unde numai meritele pot duce.

Cultura lui ştiinţifică îl făceà să puie preţ pe muncă. Inaintea tuturora dădeà exemplu de muncă metodică, prea migăloasă uneori. Punctualitatea lui erà legendară. Işi împărţeà ziua aproape cronometric. Erai sigur pe ceasul dat spre audienţă. Sculat dis de dimineaţă, ziua îi erà plină; lucrà până noaptea târziu. Scrisul lui mărunt, cu trăsături subţiri, femeeşti, îl puneà pe cea mai neînsemnată cerere, pe care o ceteà până la capăt. Petiţiunea necunoscutului depărtat, nu o aruncà, drept un petec de hârtie fără valoare. Işi dădeà samă prea bine că cuprinde durerea, nădejdea în dreptate a celui care a îndreptat'o acolo unde socoate că e suprema judecată.

Muncind din zor, cereà şi altora muncă ordonată. Sunt păstrate cu sfinţenie vestitele caete de control, prin care urmăreà dacă hotărârile lui se execută şi nu rămân împotmolite în săltare sau lipite multă vreme de stecla, ce serveà drept acoperiş birourilor.

Nu erà o fire expansivă, ci mai mult închisă, pentru lumea, cunoştinţa de o zi, cu care veneà în contact. Vorba-i măsurată, puţin înăduşită, aproape ca pe şoptite, îţi inspirà însă încredere. Când spuneà: da, erai sigur că dreptatea va birui. Acest cuvânt însă nu-l rosteà cu uşurinţă ori când şi oricui; erà hotărârea unei judecăţi severe dar drepte.

Prin pregătirea lui ştiinţifică, cunoscând armonia corpurilor cereşti, aveà încredere şi în armonia socială. Spre ea se îndreptà întreaga-i activitate, restrânsă în cercul ţării sale, pe care o iubeà fără falà. Credeà în dreptatea socială, căutând, cât îi stăteà prin putinţă, să o înfăptuiască prin pătrunderea luminii în sufletele prea îndelung ţinute în negură, prin înlăturarea cătuşelor ce paralizau desfăşurarea energiei etnice adormită, dar pe care o socoteà salvatoare. Suferind el însuşi de o boală ce roade pe înfundate — explicarea în parte a rigidităţii trăsăturilor feţei sale —, credeà suferinţii altora, de orice natură ar fi ea. Simţind că nu se poate descleştà din ghiarele morţii care l'a încolţit, toată afecţiunea şi energia, lăuntric concentrată, ce i-a mai rămas, o revarsă cu profusiune asupra acelora cari pot fi încă salvaţi, spre înviorarea neamului, pregătindu-le veşnicia. Se uită pe sine, necruţându-şi puterile şi zilele, numai ca să poată cu o clipă mai de vreme

rupe lanţurile iobăgiei trupeşti şi sufleteşti a mulţimii, în care el vedeà isvorul de regenerare a ţării.

In prefacerile prin care trecem, activitatea întreagă a lui Haret, îl pune în lumina puterilor care pătrund peste vremurile în care trăesc. Se râdică din lumea celor care numai învaţă, devenind făptuitor. Din *Mecanica cerească*, nu se vede decât rezultatul. Spiritul conducător rămâne nepătruns. In *Mecanica Socială* se poate ajunge la aceeaşi armonie, dând preţ vieţii individuale.

Pentru chemarea la viaţă a celor năpăstuiţi, Haret îşi închină viaţa proprie. A arătat calea ce trebue de urmat azi, îmbinând preocupările economice cu susţinerea culturii. Una fără de alta creiază diformităţi, uneori monstruoase. Numai armonia între facultăţile individuale, pot duce la înţelegerea şi întărirea socială.

A crezut cu hotărâre în putinţa unei îndreptări şi a lucrat cu toată sinceritatea pentru înfăptuirea ei. A suferit învinuiri, ieşite din neînţelegerea crezului de către cei de lângă dânsul, dar nu s'a lăsat. A biruit o clipă, născând scânteia ce luminà tabloul viitorului.

Spre câmpul larg al activităţii culturale şi economice, a fost împins nu prin pregătirea lui iniţială ci de curentul vremii şi de nevoile ţării. Cârnitura bruscă a vieţii sale, poate fi socotită drept cel mai bun exemplu de influenţa covârşitoare a naturii mediului asupra activităţii cuiva.

Abeà ieşită ţara din îndelungă supunere străină, care-i înăduşeà orice aspiraţiune către o viaţă proprie, abeà cunoscând binefacerile libertăţii, ea aveà nevoe de oameni de bunăvoinţă, care să-şi închine vlaga întreagă pentru a şterge cât mai repede nedreptăţile sociale, bazate pe neprielnicia istorică. Nu erà vremea specializărilor, căci prea puţini soldaţi de luptă existau. Erà nevoie de însufleţire pentru binele general.

Aşà se explică de ce pe mulţi din cei trimeşi în străinătate pentru anumite disciplini, furtuna nevoilor urgente ale ţării îi mânà către preocupaţiuni de altă natură, de cât acea a pregătirii iniţiale. Aşà se explică şi fărămiţarea energiilor reale în câmpuri de activitate variată, fără urmă adâncă lăsată pe o anumită cărare. Prea erau cerinţele generale multe, urgente; pentru satisfacerea lor se chemau la trudă măcar cei care cunoşteau spiritul de jertfă pentru binele obştesc.

Haret, apucând cariera didactică, se îndreaptă spre

studiul științelor exacte. Spiritul lui meticulos, răbdarea ce-l caracteriză și voința de a ajunge la bun sfârşit, au fost însuşiri care l'ar fi dus departe în drumul specializării ştiinţifice. Dovadă e lucrarea lui de tinereţă asupra unei probleme de mecanică cerească, care rămăsese vreme de jumătate de veac nerezolvită, de și s'au ocupat mulți cu ea. „Acest rezultat provoacă o mare surprindere" se exprimă H. Poincaré relativ la lucrarea lui Haret.

Preocupările de știinţă curată însă, au rămas pe al doilea plan, după venirea în țară. Nevoile generale cereau această jertfă, ca multor altora.

Totuşi în vâltoarea problemelor sociale în care căzù, încet-încet, prin funcţiunile la care a fost chemat, preocuparea științifică pentru care se pregătise, nu a fost cu totul înăbușită. Neputând să-și înalțe sborul gândurilor lui către adâncul nemăsuratului spațiu ceresc, căută să adapteze legile generale în cercul mai restrâns al oamenilor. In lucrarea sa voluminoasă apărută la Paris în 1910, *Mécanique sociale,* a căutat „să stabilească pentru fenomenele acestea oarecare norme și clasificări, care să permită o simplificare a studierii lor și degajarea cu mai multă ușurință a oarecăror legi generale".

Lucrarea a apărut cu trei ani înainte de moarte.

S'ar păreà că este o disconsinuitate între început și sfârşit. In realitate este numai o schimbare a drumului. Metoda științifică, pe care o stăpâneà, a dat trăinicie activității sale sociale, constituindu-i scheletul ei veşnic. Numai așà se înțelege cum evenimentele din 1907 a căutat să le preîntâmpine cu soluţiunile date în 1905. Alții l'au învinuit prin aceasta, drept agitator. Realitatea erà alta. Omul de ştiinţă a dedus fenomenele sociale — fără să le poată preciza data — din complecsul stărilor cunoscute. „Eu, care prevăzusem pericolul și care mă sileam și înainte de 1905, în sfera mijloacelor mele, ca să caut să contribui la înlăturarea lor, pentru aceasta sunt răsplătit, cum sunt răsplătit astăzi".

Din această mărturisire, de altfel întărită de consecvența acţiunii sale, se vede că planul minuţios al activității lui Haret, erà pornit nu numai din o concepţie principială ci din observarea exactă a stărei reale în care se găseà țara. Aceasta erà tocmai metoda ştiinţifică aplicată în lămurirea și îndreptarea unor fenomene sociale. Erà o

adevărată problemă la a cărei soluționare a lucrat viața întreagă.

Născut în Iaşi la 1851, Haret nu face parte din tagma priviligiaților. Cunoscù nevoia chiar din copilărie. Cursul primar început la Dorohoi, îl continuă la Iaşi, în şcoala din Sărărie, spre a-l sfârşi la şcoala din Verde, la Bucureşti. La Dorohoi prinse încă vremea alfabetului chirilic, spre a cădeà la Bucureşti în latinismul cel mai exagerat. Liceul l'a făcut la Sf. Sava, fiind intern şi învățând „în nişte încăperi clădite la întâmplare, unele într'o stare de infecție de nedescris". Şi ca elev fu tăcut, retras, dar sârguitor şi muncitor. De atunci datează *Trigonometria* tipărită în 1873, folosită şi azi în şcolile secundare. Tot ca elev a tradus Astronomia de *Quetelet*, tipărită la Iași, de către Societatea Junimea.

Terminând liceul, se înscrie la Universitatea din Bucureşti, unde-şi dă licența în 1872. Căpătând o bursă pentru Paris, (1874), trece din nou licența în matematică (1875), dar şi în fizică (1876). Peste doi ani susține teza de doctorat, şi azi citată, în ziua când s'a iscălit tratatul dela San-Stefano (30 Ianuarie 1878). Atinge probleme rămase nerezolvate dela Laplace. „Ea arată o însuşire specială a minții sale, darul de a privì problemele mari în față şi de a găsì calea pe care aceste probleme pot fi atacate mai uşor (G. Țițeica)

Intors în țară, e numit profesor la Universitatea din Bucureşti (1878), unde funcționează până la 1911, când iesă la pensie. Model ca profesor, precis şi clar în prelegeri, socoate profesiunea sa nu numai ca o îndatorire, ci ca un exemplu pentru studenții care-l audiază. Astfel concretizează tipul savantului, a cărui viață serveşte de model generațiunilor următoare.

Profesoratul şi ştiința repede sunt sacrificate pe altarul patriei. Statul proaspăt închegat cere jertfe. Erau atât de puțini oameni de samă, în cât specializarea nu e îngăduită, căci cerințele generale sunt mai mari. Astfel profesorul Haret, omul de ştiință, fu silit să apuce drumul politicei constructive, devenind la început „Omul Şcoalei", spre a ajunge „Părintele țărănimii". Treptat-treptat a urcat suişurile care l'au impus ca Ministru al Şcoalelor. Ca membru în consiliul permanent (1882), apoi ca inspector şcolar, pătrunde în viața reală a şcoalelor. In contra for-

malismului sec, reacţionează prin vestitul său *Raport* din 1884. Cunoscând rugina din mecanismul școlar, la 1886, ca secretar general, începe să lucreze la înlăturarea ei. Ca Ministru în 1897, 1901 și 1907, își dă toată osteneala să introducă viață în instituțiile menite să deie viață țării. Prin școală trebue întărită viața complectă a individului, spre a aduce întărire colectivității întregi. Pentru aceasta însă se cere vreme, pe când angrenajul statului în politica internațională impunea o mai grabnică îndreptare a gospodăriei sociale lăuntrice. Problema țărănească începuse să devie acută. Haret se puse în serviciul ei. Școala nu poate să-și deie roadele dorite fără o emancipare a mulțimii, rămasă atâta vreme în întunerec și sărăcie. Pe de altă parte școala, în condițiunile generale din țară, nu poate să se restrângă numai la activitatea dintre cei 4 păreți iar învățătorul trebue să fie îndrumătorul cultural și chiar economic al satului. Și astfel Haret începe activitatea-i socială, servindu-se de învățătorii pe care-i atrage sufletește la o colaborare intensă. Mișcarea sa aduce repede resultate, de și autorul ei sufere martirajul învinuirilor de revoluționar. 1907 îi dă însă dreptate, iar reformele agrare și politice, față de țărănimea de după răsboiu, înalță și mai mult personalitatea lui, ca unul care le-a dorit sincer, le-a prevăzut și la a cărei înfăptuire a pornit la luptă. Ș'a îndeplinit cu prisosință datoria față de țară.

Lupta dusă a fost însă grea și nu fără istovire, pentru un om conștiincios, hotărît și muncitor. O boală ce nu iartă, se încuibase în trup. N'avea vreme să o combată, căci ființa lui se perdea față de suferințele îndelungate ale mulțimii. Și astfel se răspândì ca fulgerul în toată țara vestea tristă că Haret a închis ochii de veci, în ziua de 17 Decembrie 1912, la vârsta de 61 ani.

„O țară întreagă, un neam întreg te va binecuvânta acum și în vecii vecilor“ rostesc învățătorii, colaboratorii lui, prin glasul unuia dintre ei, în fața mormântului deschis.

V.

INDRUMĂTORII

V. ALECSANDRI

„Toute sa vie a été harmonie et rayons".

CARMEN SYLVA

Cine n'a văzut vreodată încântătoarea vale a Siretului, în locul sfințit prin moartea poetului, acela nu poate să-și deie sama decât cu greu de urzala întregii producții a lui Alecsandri.

Răsăritul soarelui în imnul de slavă al orchestrei inaripatelor; ploaia de lumină ce se revarsă asupra orizontului larg, mosaic de ogoare în fel de fel de îmbrăcăminte, mereu schimbate până'n toamnă; veșnicul tremur al frunzelor de plop când șoptind în surdină, când vâjâind în mânia furtunii, ținând de urât apei umbrite, resfirată în albia-i lată; apusurile de soare ce revarsă pânze țesute din raze bronzate printre crengile arborilor stufoși și praful râdicat de cireada satului, formează peisajul naturii blânde, molcome, in care trăià poetul clipe de liniște și mulțumire, în căsuța-i albă, curată, cu ferestre multe, mari, ca să-l inunde lumina.

Trăià din traiul naturii; făceà parte integrantă din ea. Ii plăceà Mirceștii pentru că sufletul său erà bucățică ruptă din mediul ce-l înconjurà, din liniștea și seninătatea ce domneà sus, pe cer, jos în lunca tăinuită, ascunsă sub malul înalt al Siretului. Iubeà soarele, lumina și căldura; iubià natura cu toate frumusețile ei pe care nu ori cine le înțelege.

Suferea de lipsa lor; nu se simțeà el, decât în mijlocul lor. De aceia le căutà pretutindeni. „Unde vei vedeà mai multă lumină, acolo e odaia mea“ spune unui prieten. Le iubià de mic copil; „cea mai mare plăcere a mea, când sunau orele de recreare, o găseam în privirea dealurilor înverzite ale Socolei. Vederea orizontului îmi insuflà dorinți de sburare. Sosirea rândunelelor, trecerea cârdurilor de cocoare pe albastrul cerului îmi produceau un neastâmpăr sufletesc“. In drumurile lui numeroase căutà aproape numai ținuturile cu soare mult. Călătorì prin Italia cu Negri, apoi din Spania trece în Nordul Africei, iar mai târziu din Constantinopol pe țărmurile Asiei.

Naturei, plamada belșugului, isvorul de lumină și bucurie, lecuitoarea tuturor relelor și înviorătoarea sufletului, i-a închinat poetul cele mai trainice osanale.

Soarta îl favorizase; calea vieții lui ocolește durerea. Suferința abeà îl atinge cu mânele-i ciolănoase. Chiar când boala îl rănește, seninătatea cerului ca și a sufletului îi slăbește otrava.

Firea lui e în unison cu natura, cu care se împacă de minune, pe care o caută ca tovarășă, ca inspiratoare. Toți câți au venit în mai de aproape contact cu el, îi laudă bunătatea, blândeța, seninătatea sufletească. Presența lui în orice cerc, amuțește patimile, căci cu el străbate ceva din sănătatea și sinceritatea câmpurilor. Vorba lui caldă, așezată, captivă sufletele. Știa să deie fiecărui cuvânt tonalitatea corespunzătoare însemnătății. „Erà un admirabil causeur și un povestitor fermecător. Aveà un spirit fin de observație care-l făceà să întoarcă mai toate lucrurile în glumă și în haz“ (G. Panu).

Amabil cu toată lumea, chiar în perioada de desăvârșită înălțime, nu cătà doborâtor asupra celor ce veneau spre el. „Erà chiar mai mult decât poet: om născut în ceas bun, pe care nimeni nu puteà să-l vadă fără ca să prindă slăbiciune de el, după întreaga lui înfățișare“ (I. Slavici). Sincer până la moarte cu prietenii lui, erà prevenitor cu toată lumea. Cel mult o ușoară ironie, representa săgeata de răutate, aruncată însă cu un surâs binevoitor, care domoleà durerea. Nu cunoaște nici răzbunarea nici ura; cuibul viperilor se găsește în ascunzișul pietrelor și a spinilor, nu în mijlocul florilor bătute de soare. Din potrivă mila și dragostea îl cuprindeau lesne mai ales față de cei mici, obidiți. „Nici n'am avut boer bun ca el; nici

n'o mai fi. A fost boier cinstit, de treabă. N'a bătut pe nimeni, a vorbit ori cu ce băiat" spuneau țăranii de pe moșia lui.

Prin țesutul sufletesc întreg, ca și prin varietatea operilor sale, prin felul de a privì lumea, alunecând asupra a tot ce erà spinos ca și prin echilibrul sănătos dintre făptură și gândire, prin viața lui intimă și în relațiuni mai înalte, Alecsandri e un Goethe al nostru. Se aseamănă până și în amănunțita preocupare despre lucrurile mărunte, de toate zilele, ținându-și socotelile în regulă și administrându-și cu chibzuință averea personală.

Cunoaște ce e strălucirea curței, chiar dacă Sinaia nu erà în totul Weimarul lui Carol August; cuprins în vâltoarea prefacerilor politice, iea parte la ele, fără a arătà multă patimă. Ministru scurtă vreme, își alege mai târziu cariera de diplomat, pentru care firea lui blajină, cumpănită, inteligența lui fină și mai ales simpatia ce o căpătă lesne, erà foarte potrivită.

Trăește îndeajuns pentru ca să se vadă sărbătorit, fără ca să-și schimbe din modestia în care ș'a dus viața. Inconjurat cu respect de toți cei mari, devenise iubit de întreaga suflare românească. Poeziile lui căpătară repede cătarea în toate straturile societății. Ușoare ca și sborul rândunelii, muzicale ca și susurul apei curgătoare, vioaie ca și sufletul țăranului, puteau fi pricepute de cei mai mulți. Adâncimea gândirii care îngreuie înțelegerea, cerând o sforțare, nu intră în caracteristica literară a lui Alecsandri.

Scrie de toate. Ușurința în concepțiune e legată de o muncă fără preget, din tinerețe și până'n pragul morții. Darul fin de observare, îi procură subiecte ori unde își întoarce privirea. Societatea în tranziție, dela orientalismul stăpânitor atâta vreme către viața de apus, îi procură material din belșug pentru comedii și satire. Prefacerile politice din perioada de închegare a statului românesc, îi pun înainte necontenit îndeajunse ocaziuni pentru cântări patriotice. Imaginațiunea lui destul de bogată, îi vine în ajutor ca să scrie drame cu subiecte luate din trecutul nostru istoric, învălit în ceață. Sufletul plin de optimism și dragoste, îl împinge spre poezii lirice, după cum natura pe care o iubește fără a o cercetà prea migălos, îi e izvor nesecat pentru Pasteluri. Pătrunde lesne în comoara neprihănită a cântecelor adunate de veacuri, de poeții necunoscuți ai poporului, și le împrăștie altora cu profusiune,

cum împrăştie vântul mireasma florilor din pajişte. Scrie amintiri din viață, din călătorii. E activ în toate domeniile.

E primăvara sglobie, care aruncă, în sboru-i sburdalnic dinspre ţara soarelui, peste tot numai flori. Umple cu ele pajiştea câmpurilor, luncile, colinele, urcându-se până la asprele stânci de pe munți. Astfel „putù transmite unei nouă generaţii de scriitori, nu numai influența sa, ci o întreagă tradiție, în concepție și formă“ (N. Iorga).

V. Alecsandri s'a născut la Bacău în Iulie 1821. Tatăl său Vornicul Vasile Alecsandri, a ocupat diferite funcţiuni în Moldova. Erà un spirit întreprinzător, bun administrator al averii sale, lăsând la moarte (1854) o moștenire îndeajunsă, pentru ca să scutească pe copii de grijile vieții. Dela el pare-se că poetul a moștenit răbdarea de muncă, cumpătarea și chibzuința în viață.

Afinitatea sufletească cu mama sa, născută Cozoni, pare a fi mai strânsă. Caracterele principale ale firii sale, bunătatea, blândeța și seninătatea, le capătă din partea mamei, pe care o iubeşte ca pe un „suflet nobil şi îngeresc“ şi a cărei încetare din viață (1840) îl afectează în chip deosebit. La înmormântarea ei iea parte lume multă din Iași, ceea ce arată că simpatia de care se bucură fiul toată viața, erà și o caracteristică a mamei.

După obiceiul vremii, cele dintâi slove le învăţă în casă, cu un călugăr maramureșean Gherman, acelaş care fu și profesor lui Kogălniceanu. Pe urmă venì rândul pensionatelor franceze, şcolile elitei ieşene și mai pe urmă Parisul, unde-și trecù bacalaoreatul în 1835. Aceeasta fu singura diplomă oficială de cultură pe care o avù Spiritul realist al tatălui, îl împinse spre medicină și chiar inginerie. Incercă să urmeze și studiile juridice. Ştiințele exacte nu-l ademeniră. Nu ajunse să le isprăvească nici pe una.

Intors în ţară la 1839, prin influența de care se bucură tatăl său, repede căpătă slujba de „şef al mesii despăgubirii scutelnicilor şi a pensiei răsplătitoare“, cu leafa de 800 lei vechi pe lună, pentru el și doi scriitori. Tot odată capătă rangul de comis, înaintând repede până la acel de Vornic. Dar nu stătù mult în slujbă, primită de sigur mai mult din condescendență pentru tatăl său, care

dorià ca copilul să nu fie un fiu de bani gata, ci să-şi agonisească cu trudă viaţa.

Slujba însă nu-l încântă, căci în el începe să sufle avântul poetic, cam stingherit de sigur de aerul închis al unei canţălării. Libertate cerea pentru scumpa lui Moldovă, libertatea o doria şi pentru el. Lăsă slujba şi colindă munţii Moldovei cu isvoare limpezi, cu păduri umbroase, dar şi cu locuitori blajini, muncitori răbdători, a căror suferinţă e plăsmuită în doine plângătoare.

Ş'ai tăi codri de verdeaţă
Unde curg, şoptesc uşor.
Reci isvoare ce dau viaţă
Doine care zic de dor!

Adevărata şcoală pentru limba poeziilor sale, aice a făcut'o. S'a întors înviorat sufleteşte, căci ţăranii i-au arătat adevărata ţară, iar doinele lor adevărata poezie. Astfel fu salvată şi „Mioriţa" din uitare.

Ori cât i-ar fi plăcut tihna vieţii şi drumurile prin munţi, nu-l puteau lăsa liniştit vremurile răscolitoare de speranţe ale anului 1848. Şi el iea parte la scurta încercare de revoltă, şi de aceea pedepsirea îndrăsneţilor cade şi asupra lui. Pribegeşte şi el, oprindu-se mai îndelung în Bucovina. De atunci datează poezia „Adio Moldovei", plină de vibrarea dragostei pentru pământul scump. Din Bucovina prin Ardeal, se îndreaptă din nou la Paris, cuibul înflăcărării patriotice a altora, dar şi a românilor. Nu e dintre cei prea svăpăiaţi. Firea lui nu erà combativă. Călătorind însă prin ţările locuite de Români, duce în suflet durerea unui popor fărămiţit şi îngenunchiat. Ii ajunge, pentru ca măcar prin scris să deştepte atenţia deţinătorilor soartei popoarelor mici.

In ţară, se pune pe muncă, de şi nu ţine mult, căci iarăşi îşi întinde aripele, sburând prin meleaguri străine, ba în Franţa, ba până'n Crimea, cu prilejul răsboiului din 1857. Ori în ţară ori în străinătate, nu conteneşte a scrie. Revista „România literară" întemeiată de el, ajunge să pătrundă în toate casele, aducând cu ea valul sănătos al doinelor, cântate sus pe plaiuri de munte. E înviorarea ce suflă tot mai înteţit. Prieten cu Alexandru I. Cuza, se luptă din răsputeri, ca să-l aleagă domn. Lui îi căzu sarcina, ca Ministru de externe, să colinde pe la împărăţiile apusene, pentru recunoaşterea prietenului domnitor.

Cu tactu-i firesc, cu înfăţişarea blândă, captivantă şi mai ales înflăcărat de noua întorsătură istorică a ţării sale, îşi îndeplineşte cu plăcere şi cu succes misiunea. Cu prăbuşirea domnitorului, urmă o perioadă de tristeţă, dusă în isolarea dela Mireşti, dar Răsboiul pentru neatârnare, nu numai că-l scoate din lumea pastelurilor, dar îl apropie şi de noul rege, mai ales de Regina poetă. Fu trimes ca Ministru ţării la Paris, de unde se întoarse spre a închide ochii în mijlocul naturii lui dragi.

„Alecsandri este mare prin suprafaţa operei şi prin contribuţia la agitarea tuturor problemelor culturale şi literare ale vremii sale“ (G. Ibrăileanu).

I. CREANGĂ
(1837—1889)

A scris cum a trăit, a trăit cum a scris.

GR. I. ALEXANDRESCU

Sunt izvoare, numite dalmatine, care ies din păretele de stâncă, gâlgâind cu atâta putere și vărsând atâta apă limpede ca lacrima, în cât pot învârtì dintr'odată roata morii sau piua de sumane. Picătură cu picătură ploaia a străbătut în pământ; s'a adunat șuviță cu șuviță, subțiri ca firul de păr, în crăpăturile lăuntrice ale pietrei; ș'a făcut drum tot mai larg cu multă trudă și răbdare, până când a țâșnit vijelios, în sărituri bolborisitoare, la lumina zilei.

Așà e și cu Creangă. E izbucnirea firească, concentrată în el, a geniului etnic. Cultura puțină ce a căpătat'o nu este întru nimic sau prea puțin, în manifestațiunea lui literară. Cel mult i-a dat putința să transcrie ceea ce clocotea în minte. Din contactul cu cercurile culturale a căpătat doar numai îndemnul să nu ducă în mormânt, nepretuita comoară ce o ascundeà în sufletul lui, parte din sufletul poporului. A fost ca și apăsarea nasturului, care pune în funcțiune mecanismul unei uzine uriașe.

De multe ori se caută la marii aleși ai omenirii ascendența, pregătirea de generații prin necontenită selecționare a unei energii ce strălucește la un moment dat. Părinții lui, Stefan a lui Petrea Ciubotarul și Smaranda fiica lui David Creangă din Pipirig, pot fi socotiți ca niște fruntași ai satului, dar întru nimic mai deosebiți în istețime de alți tovarăși ai lor. Fac parte din marea mulțime a puterilor anonime a căror rădăcini ori cât de urmărite, ar duce cel mult la Ciubuc Clopotarul.

Ascendența lui Creangă trebue cercetată în însuși poporul sănătos, al cărui lăstar este.

Despre el se poate spune ca și despre Burns. „Sufletul cel mai larg din toate țările Britanice veneà printre noi subt înfățișarea unui țăran scoțian cu mânile aspre“ *(Carlyle).*

Fiu de țăran de pe malul Ozanei, „cea frumoasă, curgătoare și limpede ca cristalul“ țăran a rămas la suflet și purtări toată viața. Din căsuța din Humulești, s'a mutat doară în bujdeuca din Țicău, tot lutuită pe jos, iar sumăelul din copilărie l'a schimbat cu șiacul țesut la mănăstiri. Intre cele două veșnicii, a trecutului strămoșilor lui cufundat cu trecutul neamului și a lumii ce va să vie, între întunerecul celor două neguri depărtate, a strălucit o clipă ca o lumină vie în făptura lui de om simplu.

Dela Dascălul Vasile al Iloaei din Humulești, la N. Nanu dela școala lui Balș din Broșteni, dela școala catihetică din Fălticeni, unde se bucherisea „Istoria vechiului Testament“ și „Gramatica română este artea ce ne învață a vorbì și a scrie o limbă corect“, mare lucru n'a prins Ionică. Cel mult la Seminarul din Iași, cea mai înaltă școală urmată, dacă i s'a mai deschis zările cunoștințelor, de și nu cu mult mai largi de cât i le-a arătat marea carte a naturii, pe care a cetit'o cu nesaț din copilărie.

Invățătura a adus prea puțin sufletului, pentru ca în sama ei să se puie mare greutate în valoarea, neîntrecută încă, a operelor lui. Totul îi veneà dela marea școală a înțelepciunii poporului moldovenesc, al cărui representant cultural cel mai ales rămâne, dintre toți cărturarii.

Poartă în el, unele mai ascuns, altele mai întonat, toate însușirile și cusururile poporului.

Inainte de orice iubește până la îndumnezeire natura; în special ține la apele, pietrele, copacii, florile și oamenii locurilor pe unde a copilărit. Le zugrăvește măestrit, nu prin asvârlituri bogate de culori, ci, ca și strămoșii săi, în doine ori în Miorița, cu câte-va cuvinte, care evocă frumuseța mai mult de cât ori ce descriere amănunțită. Nu e maestrul rece, care fotografiază peisajele. Prin căldura sufletului, le dă viață. Iți devin prietene; le iubești fără să le vezi, atrăgându-te spre ele ca niște cunoscuți de demult. Fără să știe de Omer, Creangă prin epitetul simplu, căutat cel mai potrivit, deșteaptă un tablou întreg. „Iar deasupra .Condrenilor, pe vârful unui deal înalt și plin de tihărae se află vestita Cetate a Neamțului, îngrădită cu pustiu, acoperită cu fulger, locuită vara de vitele fugărite

de strechie și străjuită de ceucele și vindireii care au găsit'o bună de făcut cuiburi într'ânsa".

Toată opera lui Creangă, Amintiri ca și Povești, e scăldată în lumina blândă a naturei, care-i dă un colorit aparte, întâlnit tot mai rar la cei mai mulți scriitori veniți după dânsul.

Atât de adânc sădit în sufletul lui este dragostea de natură, în cât la Iași, nu găseà mai mare mulțumire de cât să steà cât puteà mai îndelung, în cerdacul de dindosul bujdeucei lui, de și nu zăreà de cât pânza înverzită, primăvara, de pe dealul Aroneanului, iar deasupra întinsul cerului albastru, curat, luminos. „Ciricul pare că e mai frumos acum" scrie el într'un rând lui Eminescu. Nu e numai adânca dragoste de natură care-l caracterizează, ca și pe străbunii lui de pe plaiurile cu pajiști înflorite, ci și spiritul pătrunzător de obesrvare până'n amănunțimile care pot scăpà savantului. Intr'această privință țăranul nostru este neîntrecut. Cu un singur cuvânt, capîntortură, spune toate mișcările pasării care-și sucește capul până'n spre spate. Povestea roiului de albine din Harap-alb, ori a Pupăzăi din Amintiri, poate să servească drept model de descriere sobră, în scurte cuvinte, dar precisă în toate, a unor observări drepte.

Țăranul e bun, blând, muncitor și mai presus răbdător. Bunătatea, la Creangă, formează atracția simpatică a scrisului ca și a vieții lui întregi, simplă în toate.

Blândeța lui? E de ajuns să-i fi cătat în ochi, pentru a te simțì învăluit în mreje. E de ajuns să-i privești chipul, pentru ca să nu găsești nici o trăsătură de asprime, care i-ar brăzdà fața ovală, plină, luminată de ochii căutători. Bunătatea și blândeța nu o arată numai cu cei deoseamă cu dânsul. Față de copiii, când erà dascăl la școala din Păcurari, se purtà ca un părinte. Rar erà aspru și tăcut, deșì ca tot omul aveà și el necazurile care nu-l ocoleau. Altfel erà de o așa purtare, în cât toți îl iubeau, poate unii mai mult de cât pe părinții lor.

Erà muncitor și răbdător, nestimatele însușirilor sătești. Munceà tăcut. Către nimene nu se plângeà; nu scoate ochii nimănui cu osteneala lui. Munca erà o datorie, fiecare trebuind să trăiască numai de pe urma ei. Făceà agale de patru ori pe zi, cei 2 km. ce-l despărțeau de școală, fără să se plângă că școala e prea departe, ori să socoată depărtarea drept motiv de absentare deasă. Munceà cu

drag cu elevii lui fără să se plictisească ori să-i plictisea...ă. Când vedeà că micii copilași, hărțuiți de sărăcie, nu mai pot fi atenți, nu bătea cu pumnul în catedră, mân...s ca văcarul pe sat, ci începeà domol: „Ci-că a fost o... o babă și un moșneag...". Copiii sgâiau ochii; lumina intrà în clasă și în sufletul lor, înviorându-i pe loc.

Răbdător? Manuscrisele lui sunt dovada cea mai convingătoare de chipul cum a ajuns să ne deie bucățile ce par limpezi ca cristalul. Se cunoaște cum l'a dăscălit Flaubert pe Maupassant pentru ca să ajungă la stilul concis și clar, caracteristic acestui din urmă scriitor. I-a cerut descrierea celor văzute dela un colț la altul al unei străzi parisiene. La întâia probă a adus o descriere fotografică a scenelor întâlnite. Tema i-a fost respinsă; trebuia scuturată fără să ciuntească viața. In acest chip, din câte-va pagini dela început, au rămas numai câte-va rânduri.

Nu e nevoie de luat exemple dela alții. Manuscrisele lui Creangă pot să ne servească tuturora de învățătură. „De zece ori ștergea și restergea o propoziție sau o frază până o înjghebà cum îi plăceà lui" ne spune un cunoscut al lui Creangă de pe vremea când scria *Povățuitorul*.

Unele manuscrise sunt încadrate cu un chenar de ștersături. Două trei cerdacuri se suprapun cuvântului scris de odată, până ce ajunge la nuanța care cuprinde în ea esențialul. „Căci sprințar și înșelător este gândul omului, pe ale cărui aripi te poartă dorul necontenit și nu te lasă în pace, până ce intri în mormânt". In loc de înșelător, i-a venit prin minte dintr'odată „nemărginit", apoi „nespus de fugărit", iar deasupra a mai adaus „sburător". Pe toate le-a șters. Paginile aceste de manuscris ar trebui reproduse și atârnate în sălile de clasă, spre a servì de model tuturor celor grăbiți, cari socotesc gata, desăvârșit, ceea ce e numai aburul formei depline.

Dar una din cele mai de seamă caracteristici ale lui Creangă, care-l face să apară ca rupt, trup și suflet, din plămada etnicității noastre, care-i scoate în relief originalitatea, este fina ironie presărată în tot scrisul său, și îndreptarea prin pilde. Creangă nu lovește în plin, ci iea din șfichiul harapnicului, după cum țăranul nu aruncă verde 'n obraz, ci spune pe înconjur, ca și când n'ar fi vorba de vre-un cusur al vecinului. Inspinează cu mănunchiu de busuioc.

Chiuiturile 'n joc mai mult de cât snoavele, sunt să-

glumele aruncate cu veselie; proverbele sunt înțelepciunea solomoniană, judecata dreaptă rostită impersonal, de și spusă, se resfrânge și în cel mare ori puternic, căruia nu se încumetă să-i asvârle adevărul în față. E o urmare a condițiunilor de veșnică prigonire și apăsare în care a trăit norodul de veacuri. Işi descărcà năduful râzând sau aruncă blăstămul înțeles numai de ai lui.

Critica cea mai usturătoare ce s'a putut aduce felului nostru de a învăța carte, din nenorocire încă dăinuind, te face să râzi cu lacrimi, de și mai mult lacrimi de durere ar trebuì să curgă. Pățania lui Trăsnea, care se silea să învețe pe de rost definiția și scopul gramaticei, pe un hat de lângă Fălticenii vechi, sunt pagini cum doar în *Gogol* le găşeşti.. „Doamne, Doamne! Invățat mai trebuie să fie și acel care face gramatici", suspină bietul Trăsnea. Prin el se biciuieşte o lume întreagă, fără să se miște o fibră de pe față. D'apoi, „Moș Nichifor Coțcarul", acel joc admirabil de cuvinte „neînțelese dar pline de înțeles"; dar „Moș Ion Roată" și altele și altele. Pe lângă lumina plină, senină a naturei, Creangă e prin scrisul său și unul din cei mai fini biciuitori, fără să o arate.

Nu numai în scris este întreg. In viața lui arată toate însușirile omului din popor sănătos la trup și la suflet. Erà un tovarăș plin de veselie și de inimă, dar modest, prea modest, respectuos și recunoscător. „Creangă erà totdeauna cu inima deschisă; el n'aveà taine pentru prieteni (A. Gorovei). Lui T. Maiorescu până la moarte îi păstrează toată mulțumita, iar Eminescu îi prețuieşte tovărășia, cum ar prețuì murmurul pârâului de munte, cântecul păsărilor, mirosul florilor de câmp și lumina înviorătoare a soarelui. In fața lor, el, uriaș în felul lui, caută cu smerenie. Vede deosebirea de cultură, după care însă nu râvneà. Fiecare cu soarta lui. El a rămas mare prin sine, prin învățătura reală de veacuri a strămoșilor lui, prin vremurile de suferințe și veselie, lacrămi și râs, a acelor care ș'au dus viața în mijlocul naturii, care lecuește totul, care mângâie și învață, dojenește și răsplăteşte.

Faima lui nu slăbeşte; cu cât îl ceteşti cu atâta creşte înaintea generațiunilor care se urmează ca valurile, căci el a arătat că în adâncurile lumii de toți uitată, în înfundătura văilor pietroase ca și printre ogoarele răscolite de brazde, sălăslueşte puterea vie a neamului. Din când în când se arată dela sine, răsbind întunerecul. Căutată și

îndreptată e în stare să producă sclipiri care se lumineze şi zări mai largi, de cât acele cuprinse în granițele noastre restrânse. Prin ea vom învinge.

Viața lui Creangă e limpede ca lacrima. S'a născut în sărăcie, a murit sărac, nerâvnind nimic pe lumea aceasta, de cât tihna. N'a umblat după onoruri, nici nu s'au gândit alții să i le deie. Un prieten-doi pe care-i aveà, îi ajungeau. In colo, cerul și pământul îi procurà mulțumirea în care-și duceà zilele.

S'a născut la Humulești, lângă Tg. Neamț la 1837. Se trage din părinți săteni, după mamă având origina depărtată a neamului, în Ardeal.

Copilăria ș'a petrecut-o sub mângâierea părinților, jucându-se și hoinărind ca ori ce copil al satelor, scăldate în lumină și pline de ademeniri felurite pentru năzbâtii. A învățat puțină carte. Nu i se poate spune că a fost om cu o cultură vastă. „Citea foarte puține cărți; el nu știa nici o limbă străină“ scrie un cunoscut bun al lui.

Invățând la seminár, a ajuns preot. Singurul conflict în viață, o ieșire tinerească, probabil nu atât din cauze externe cât din o sinceritate sufletească proprie, s'a întâmplat la vârsta de 34 ani. Se simțea că nu calcă a popă și nu a vroit să înșele pe alții, înșelându-se pe sine. Prinzând prilejul unei admonestări, ș'a lepădat antereul și potcapul, s'a tuns şi a îmbrăcat hainele de șiac, largi pe trupu-i mai mult scund. A devenit mirean, liber pe mișcările și vorbele sale.

Nu-și dădeà încă sama de comoara ce o purtà cu sine Se vârâse în politică, lua parte la întruniri, vorbeà mucalit și prin aceasta pe placul celor ce-l ascultau. De aceia „preotul smântână“ cum l'au poreclit junimiștii, erà o figură populară.

Spunându-i sufletul că n'are chemare pentru preoție, avu bunul gând să urmeze încă din 1861 la școala normală de învățători dela Trei-Erarhi, condusă de T. Maiorescu. „Cele bisericești de și le iubeà, nu-l atrăgeau ca plăcerea de a fi între nevinovați, între copii“ (M. Lupescu).

Destituit din diaconie, fu alungat și dela școală „pe motiv de imoralitate“. „Am fost destituit pe timpul răposatului mitropolit Calinic, de răposatul ministru Teli, — fii-le țărâna ușoară!“. — Nu se descurajează asupra tra-

iului; ajunge tutungiu, dă lecţii particulare, fără a cârtì. La 1874, după doi ani, este însă reîntegrat în postul de institutor la școala din Păcurari, unde funcţionează până aproape de a închide ochii.

Ca institutor erà model, nu numai în îndeplinirea datoriei, nu numai ca unul din cei dintăi care a aplicat metoda activă, azi *en vogue,* dar mai ales ca însufleţitor și deplin educator al elevilor lui dragi. Nu i se pare că ceasurile de clasă sunt îndeajunse și mai ales apăsătoare. „Băieți — ne zice el — iaca Joia, daca a fi frumoasă, om ieșì la câmp cu toții". Şi la câmp jucà mingea cu copiii lui, după cum în clasă le biciuia atenția prin „Ci-că a fost odată o babă..." (Leca Morariu).

Erà pedagogul nesavant, care însă cunoșteà sufletul copiilor. Ii pedepseà când erau de pedepsit, dar îi și sărutà, când trebuiau sărutați.

Din practica dăscăliei lui au ieșit minunate cărți didactice, din păcate date uitării, de și pe aceea vreme se socoteà școală codașă, acea în care copiii nu învățau de pe Abecedarul lui Creangă. T. Maiorescu ca ministru, îi cere să facă și un „Povățuitor" pentru lămurirea metodei nouă. In aceste cărți, scrie pentru clasele primare: *Inul și Cameșa, Acul și Barosul, Prostia omenească,* într'o vreme când încă nu erà maestrul Amintirilor. Abecedarul a ajuns până la ediția 22-a.

Pe urmă venì intrarea lui în Junimea prin 1875, introdus de cel mai bun al său prieten, Eminescu. La început erà stângaciu, ca ori și ce ţăran vârât într'un mediu străin. „La fiecare cinci minute, își ștergeà sudoarea de pe frunte cu o batistă mare, colorată" (G. Panu). Incetul cu încetul însă a dominat. Poveștile cetite în mijlocul celor cu cultură înaltă, au fost o revelație nu numai a omului dar și a norodului pe care-l representà. Erà antiteza ce mai domnește și azi. De o parte cultura apuseană la câți-va care cred că știu și toaca'n cer, de alta adânca și tăinuita comoară a poporului, strânsă veacuri întregi, dar căreia abeà începe să i se cunoască valoarea. Creangă s'a ales prea puţin, personal, din contactul cu representanții culturii înalte: nimic nu se prinde, în sensul acesta din ceea ce a scris. Pentru ceilalți însă cele auzite au fost o trezire din izolarea nobilă în care trăiau, isbiți de valul proaspăt al unei muzici cu care nu erau obișnuiți.

Din contactul cu Junimea doar atâta a profitat Creangă:

legătura sinceră, prietenească cu Eminescu. De Maiorescu îl legà respectul elevului cătră profesor. Prietenia între *Creangă* și *Eminescu* este simbolică. Erà sprijinul culturei înalte, adâncul insondabil al cugetării, pe fireasca dragoste de țară și neam, pe arhaismul unei vieți simple în aparență. Se complectau unul pe altul, dar mai ales se înțelegeau pe deplin. Ce duios sună sfârșitul scrisorii lui Ionică trimeasă lui Bădia Mihai: „Vino, frate Mihai, vino, căci fără tine sânt străin".

Bujdeuca din Țicău ar fi trebuit să rămâie altar sfânt pentru posteritate. E păstrată, însă modernizată. Acoperișul de țiglă înlocuiește șindrila cu mușchi, de odinioară. Iar cerdacul din dărât, unde Eminescu s'a scris „Doina" și „La steaua care-a răsărit" e astupat de casele vecine. De acolo priveau cei doi prieteni, aleși ai neamului, cerul albastru și limpede al Moldovei lor dragi. Trăiau clipe de fericire. „Această epistolie ți-o scriu în cerdacul unde de atâtea ori am stat împreună, unde mata, uitându-te pe cerul plin de minunății, îmi povesteai atâtea lucruri frumoase... frumoase..."

Pe urmă viața lui Creangă se scurge în tihna apei domoale. Trăià singur „înconjurat de vre-o 12 mâțe", iar cătră sfârșitul vieții sale mai mult bolea. Câtorva tineri, noi prieteni, care mai aduceau în bujdeuca scundă veselia primăvăratecă când le spuneà: „d'apoi iar mi-a venit pârdalnica de boală", când: „dă, ce să fac, iar m'a apucat hachițele de scris țăranii de ale mele".

Credincioasa tovarășă care-l îngrijește, tot din lumea lui, îi caută gospodăria, dar e în acelaș timp și criticul cel mai ascultat, al lucrărilor sale. „După ce Creangă isprăvește de scris povestea, o cetește acestei femei, și dacă dânsa râde și aprobă, atunci Creangă lasă la o parte povestea și după câtva timp o dă la tipărit" (Gr. Alexandrescu).

Boala îl necăji rău ultimii ani de viață, până când îl răpuse în sara spre sfântul Vasile din anul 1890, când mahalaua Țicăului vuia de tălăngi, de pocnetele harapnicelor și sbârnâitura buhaiului, ca și acolo departe, pe valea Ozanei în Humulești în care și „Nica a lui Ioan a Petrei", pornia, pe înserate, pe la case.

Operile lui te fac să crezi că mai viețuiește unde-va, retras în vre-o bujdeucă din munții Neamțului.

M. EMINESCU
(1850—1889)

Biruit-au gândul.
M. COSTIN

Cu o adâncă sfială apuc condeiul, ca să schițez viața acestui sbuciumat suflet. In evoluția noastră literară Eminescu represintă expresiunea cugetării intense, aprofundata mistuire a filosofiei contimporane, altoită pe dragostea convinsă, neîntrecută, a însușirilor noastre etnice.

Clocotișul lăuntric e oglinda dureroaselor svârcoliri, dureroase până la tragedie, a unui neam întreg, oprit în evoluția lui firească, de furtunile care s'au abătut asupra-i atâtea veacuri. Rari clipe de senin se prind în desfășurarea istorică a celor dela Tisa până'n Nistru. Condițiunile neprielnice pentru progresul general, mențin stări sociale arhaice, anahronisme față de popoarele a căror lumină ne călăuzește, individual. O fire sensibilă, poate hipersensibilisată și prin boală, sufere și de suferința îndelungă a colectivității din care face parte și pe care, pe cea mai obijduită, o iubește sincer.

Unul singur nu poate luptà împotriva impetuosului puhoi al inerției de veacuri. Ori cât de mare i-ar fi voința, puterile-i sunt slabe în îndreptarea dorită. Rănile atâtor veacuri nu pot fi lecuite printr'o suflare cât de arzătoare. De aice revolta uneori, resignarea și durerea înăbușită mai târziu. Suferința inconștientă prin deprindere și adaptare atavică a celor mulți, desteaptă suferința usturătoare prin intensitatea gândirii la individ. Unii încleaștă pumnii, alții, ca Avram Iancu, cearcă o deșteptare prin forță, pe când cei de tagma lui Eminescu, dau curs isbucnirilor de revoltă sufletească.

Intre soarta lui Avram Iancu, decepționat în așteptări și în neisbânda încercărilor eroice și între aceia a lui Eminescu, este o apropiere, care nu are comun numai melancolia bazată pe boală. E sdruncinul unei prea aprinse

dorinți de îndreptare, împiedicată de complecsul țăsutului omenesc, ce nu poate fi schimbat dintr'o dată.

L'am văzut pe Eminescu o singură dată, în Botoșani, când erà găzduit și căutat de sora sa Henrieta, ea însăși bolnavă. Erà spre primăvară; printre crengile dese ale unei tufe de lilieci, un stol de vrăbii, făceau o larmă și să sbenguiau ca un când de momițe gălăgioase în pădurile tropicale. Poetul se oprì din mersu-i domol. Stătu și privì îndelung. Ceea ce m'a isbit la el, fu masca fericirii copilărești, de pe fața-i luminoasă, cu fruntea largă. Își scoase pălăria de pe cap și stătu neclintit, până ce stolul de vrăbii, îndemnate de una din ele, se mută, în sbor sgomotos, într'o altă grădină. Eram copil de școală. Ceea m'a lovit, fu „poetul" — atâta știam de el — care înțepenise ca o stana de piatră și surâdeà blajin în fața unui tablou al naturii. Așà mi s'a întipărit în minte figura lui, expresiunea celei mai dulci fericiri, pe care mi-a fost dat să o văd vre-o dată; erà însă oglinda lucie a ochiului de apă liniștit în aparență, dar cu adâncuri nebănuite. Scena aceasta o apropii cu ceia ce se spune de Avram Iancu, când pășea fericit în uitarea celor pământești, pe valea Crișului alb, cântând doina din fluerul lui cel lung.

Caute cercetătorii științifici, explicarea *întregii* manifestări culturale a lui Eminescu în structura microscopică a creerului său; pentru mine, poate greșind, ea este ecoul celei mai cumplite frământări sufletești a omului de geniu, care trăește în contrastul aspru dintre soarta țării, și a sa, și cea pe care o meritau, dupa însușirile alese ce le aveau.

Sentimentele care clocotesc în sufletul lui Eminescu, cu atâta impetuositate în cât ajung să-l sdruncine, nu pot fi prinse numai din poeziile lui, în care artistul e silit să dea o îmbrăcăminte anumită gândului, ceea ce-l face uneori nebulos, neînțeles, câmp bogat de înterpretări. Articolele de ziar și crâmpeile de studii, prilejite de cine știe ce eveniment neînsemnat al zilei, îndeajuns ca să desvăluiască tăinuite gânduri relative la stările noastre culturale ori politico-sociale, sunt tot atât de prețuite pentru cunoașterea sufletului în toată complecsitatea structurii lui.

Aceasta este partea puternic educativă a scrisului lui, prea puțin scoasă în relief ca lumină influențătoare. Obișnuit să insistă asupra pesimismului din poezii, de și chiar

in acestea, în afara dragostei, nelipsitul leitmotiv din producția poeților, sunt atâtea părți pline de ecoul adâncii lui dragoste de neam.

Prietenia lui cu Creangă este concretizarea părții sufletești, care-l stăpânea, deopotrivă cu iubirea. In fața lui, Creangă representă desăvârșita exprimare a înțelepciunii poporului din proverbe, a biciuitoarei ironii sănătoase din snoave, a sincerii iubiri pentru natură din cântece. Părăsea societatea rafinaților intelectuali din Junimea și apucă în tovărășia prietenului său pe dealurile cu orizont larg și luminate de cer senin din împrejurimile Iașilor.

„Bădie Mihai, scria Creangă, nu pot să uit acele nopți albe, când hoinăream prin Ciric, și Aroneanu, fără pic de gânduri rele, dar în dragostea cea mare pentru Iașul nostru uitat și părăsit de toți“. Fugea de orice era artificial și pretențiune, dându-se în mrejele simplicitătii naturale pline de bun simț.

Trăind în cercul vostru strâmt
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor și rece.

Chinuit de frământarea gândurilor, simțea alinarea durerii in răcoreala văilor de munți adiată din contactul cu descendentul lui Niță a Smarandei. Pare că îl auzi spunându-i vorbele lui Nietzsche: „Invață-mă să râd“.

Contrastul aparent între cele două ființi superioare, se ștergea pe deplin prin sentimentul comun amândurora: rădăcina adâncă în poporul căruia aparțineau. Aceasta transpiră din orice rând al prozei sale mărunte, trădătoarea gândurilor adevărate; aceasta se arată și în versurile lui în care nu cântă iubirea. Reiese și din vorbele lui din scrisoarea adresată lui Maiorescu „Renașterea intuitivă a cugetărilor în mintea mea, cu specificul miros de pământ proaspăt al propriului meu suflet nu s'a desăvârșit încă“. Sau altă dată scrie către Veronica Micle: „Cronicele și cântecele populare formează în clipa de față un material din care culeg fondul inspirațiunilor“ „Doina“, a fost scrisă în cerdacul bordeiului lui Creangă, dovada cea mai vorbitoare de cimentul sufletesc dintre ei. Acesta e optinismul vijelios, constructiv ce trebue scos din manifestația omului superior și nici de cum numai pesimismul doborâtor, în care mereu e învăluit, când se vorbește de el.

Neînțeles la început, a făcut apoi curent. Curentul eminescian însă e caracterizat prin superficialitatea imitațiunii de sentimente. In realitate el pregătește adevărata concepțiune a gândirii în artă. Prin aceasta însamnă o nouă etapă în desvoltarea noastră literară. „In sine omul nu e nici bun nici rău; gândirea îl pune pe unul din drumurile acestea". Aceasta e a doua față a personalității sale ca factor în evoluția noastră artistică. Versul lui nu e numai metru ci și piatră scumpă. Fiecare cuvânt nu e așezat numai pentru scandare, ci pentru a trezi. Muzicalitatea lor este Sirena ce ademenește pentru gândire. Prin aceasta rămâne încă neîntrecut, iar curentul eminescian este chemarea adâncului înțeles al fiecărei vorbe scrise.

Mai însamnă ceva. Pe vremea lui Lazăr se minunau oamenii că se poate lămurì știința și filosofia prin cuvinte românești. Eminescu a dovedit că limba românească procură îndeajunse și variate modulațiuni pentru a da îmbrăcăminte, în forma ei cea mai nobilă, poetică, celor mai adânci gândiri. Traduceile sale sau prelucrările sunt mai frumoase decât originalele. El a adus la maturitate, pregătirea atâtor generațiuni de dinaintea lui. „Este o apariție aproape neexplicabilă în literatura noastră" (G. Ibrăileanu).

In schimb viața lui e aceea a unui martir, nu atât prin otrava bolii, cât prin contrastul dintre sclipirea minții, strălucirea simțimintelor, cu neînțelegerea ce-l învăluia și lipsa de pătrundere din partea celor care-l înconjurau.

De tânăr înclinat spre sociabilitate, boala și gândul îl izolează de lume. De copil crescut în farmecul ademenitor al câmpurilor înflorite și al spațiului bătut de soare, greutățile vieții îl silește să-și ducă zilele în restrânsul spațiu fără aer al unui birou sau al unei odăiți din redacția ziarelor. E explicată și fără boală, înclinarea spre melancolie, care crescù până la complecta alterare a gândurilor. Se lămurește înclinarea către pesimismul schopenhaurian, năzuința spre singurătate și accentele de revoltă contra celor cu ceafa groasă.

Tot mai concentrat în sine, întărește otrava bolii, fuge de prieteni, până când, sleit, ajunge în căutarea surorii sale uitat de toți, neînțeles de mulți. Iar când frumusețа și adâncimea versurilor lui deșteaptă admirațiune, mintea nu mai poate prinde cuvintele de laudă, privirea rătăcește în

spre eterna pace, iar trupul sleit e purtat de ici colo, până ce ajunge întins pe o masă din morga delà Brâncoveneasa. „Aș vreà să mă întorc în țară, să mă satur de mămăliga strămoșască, căci aice, de când mă aflu, n'am avut nici odată fericirea de a mâncà până la sațiu". Așà scrie poetul cu vre-o 6 ani înainte de moarte, din spitalul în care și-a petrecut ultimii ani de viață. Din nebulositatea ce cuprinsese mintea, este strigătul de dureroasă sinceritate a vieții lui întregi, dusă în nevoi și veșnică neodihnă.

Născut în Botoșani la 15 Ianuarie 1850, primii ani ai copilăriei îi petrece la Ipotești, moșia tatălui său. Părinții lui erau sănătoși. Tatăl său murì la vârsta de 72 ani; erà un om muncitor, hotărât dar și vesel; aveà o memorie uimitoare și cunoșteà mai multe limbi. Mama sa, Raluca, a murit și ea la 60 ani. Erà o femeie tăcută, cu un zâmbet dureros la gură, bună și evlavioasă.

Băiatul Mihai, al 8-lea la părinți, își începù pribegia dela 6 ani, când fu trimes la Cernăuți pentru învățătură. De mic nu puteà să sufere încătușarea disciplinii. Erà dornic de libertate. Când a fugit din Cernăuți, pe jos la Ipotești, erà în clasa 2-a primară. Il găsim când la Blaj, când la Sibiu, când iarăși la Cernăuți, până ce poposește mai îndelung la Viena, spre a se mutà apoi la Iena ori Berlin. Hoinăreala nu erà legată de noțiunea elevului rău. Toți câți își amintesc de el îi laudă memoria, inteligența și mai ales dorul de cetire. Profesorul său de istorie îi dă mențiunea „ausgezeichnet". La 12 ani cetea tot ce găseà în biblioteca liceului: Povestirile lui Hoffmann, Bianca.

Erà altă ceva, mai adânc, care-l făceà să nu steie locului prea multă vreme. In tot acest timp duce viață grea, ca și a lui Gorki une ori. La Giurgiu, urmărind o trupă de teatru, a ajuns hamal. „Sta cu răzătoarea de fier în mână și rădeà banițele pline, după cum se obișnuiește la încărcarea de producte". Dormeà în ieslele dintr'un grajd, iar drept avere, ce o purta pretutindeni, erà geamandanul cu Schilter și alte cărți nemțești. Aceasta la vârsta de 16 ani.

Și totuși în pribegia toată, nu erà nici hursuz nici melancolic. Toți câți l'au cunoscut spun că „aveà o față surâzătoare". „Erà vioi, vorbăreț și neastâmpărat" scrie Stefanelli, un coleg al său. Și ca student la Viena, „râdea adesa, cu o naivitate de copil, de făceà să râdă și ceilalți".

Ii plăcea natura. Bătrânii dela Ipotești spun că copilul, cât era ziua de mare, umbla când prin pădure, când prin fânețe și nu se temea nici de șerpi, pe care-i prindea fără sfială, plăcându-i să sperie pe alții. Așà se explică „farmecul profund în legătură cu frumusețile naturii“ din poeziile lui de mai târziu, măcar că nu era un „excursionist“, după cum constată un critic al operilor sale. Natura e pretutindeni fermecătoare; e nevoe să o înțelegi numai. Pentru un înțelegător al naturii, o creangă de zarzăr înflorit ce-ți bate în fereastră, ori o păpădie sgribulită pe vreme de secetă, oglindește întreaga manifestațiune a vieții generale.

Melancolia, izolarea, vin deci mai târziu. Nu sunt inerente firii. Sunt rezultatul conflictului dintre marea sensibilitate a omului și mediul în care își duce viața.

La Viena, Iena și Berlin, nu-l ademenesc formele de îndeplinit ci studiul în sine. De aceia varietatea cursurilor ce le urma, dela filosofie, la limbile romanice și chiar medicină. Iar când Maiorescu îi scrie să vie la Iași cu doctoratul gata, spre a fi numit profesor la Universitate, îi răspunde: „cu toate că o astfel de propunere nu-mi poate fi de cât măgulitoare, totuși cred după conștiința mea, că ar fi venit prea de vreme. O docență liberă, deci privată, aș fi îndrăznit să o iau asupra mea. Spre a forma un curs complect, se cer cunoștinți, asupra cărora mi-ar trebui o pregătire specială“. Din ele se vede modestia și conștiinciozitatea față de sine, dar și față de alții. Un asemenea caracter nu puteà să ducă de cât viața care a dus'o, fără amestecul bolii. In loc să ajungă profesor la Universitate, se mulțumește cu postul de bibliotecar la Universitatea din Iași. Dat afară, ajunge revizor școlar la Vaslui cu $212^{1}/_{2}$ l. n. pe lună, de unde este scos, pentru că nu a inspectat școlile îndeajuns, măcar că era o imposibilitate „de a inspectà de 2 ori 152 școli în timp de 180 zile“. Redactor la Curierul de Iași, trece apoi la București, la „Timpul“, până când în 1883, ziarele anunță laconic: „D. M. Eminescu, redactorul ziarului „Timpul“ a înebunit. D-l X va lua direcția suszisului ziar“. Atât. Despre autorul Luceafărului și al Epigoniilor, nici o pomeneală.

Dela 1883 până la moarte, în 15 Iunie 1889, a fost vremea chinului cumplit. Din sanatoriul dela Viena, la ospiciul din Mânastirea Neamțului, de aice la sora lui

oloagă, din Botoșani, se sfârșește la Brâncoveneasa. In acest timp, nu mai e Eminescu.

Cel ce a închis ochii pe o bancă de piatră dintr'un sat pe valea Crișului, spunea în clipele de luciditate: „Iancu a murit; eu sunt umbra Iancului". Așà fu și cu Eminescu. Chinurile momentelor de luciditate, trebue să fi fost groaznice „Nu-ți poți închipui starea în care se află un om într'un institut de alienați, după ce s'a venit în fire" scrie el dela Döbling.

Așà se sfârșì filosoful ajuns, fără contestare, cel mai adânc poet al României. Neînțeles în viață, a trăit într'o necontenită mizerie și mare chin. De nicăeri nici un sprijin. Când boala îl doborâse și când mizeria lui se adaugă mizeriei în care-și duce viața sora lui, ce-l găzduia, i se acordă, după lungi târgueli, 120 lei pe lună; „ar puteà pretinde ajutoare și alte persoane", e obiecţiunea adusă de un membru al consiliului comunal, când se iea în discuție propunerea.

Din ultima lui dorință, nu-i fu dat să se îndeplinească de cât:

Și nime 'n urma mea
Nu-mi plângă la creștet.

A. VLAHUȚĂ
(1858—1919)

In toate curați și în toate blânzi să fim.

D. CANTEMIR

Ultimul articol publicat de Vlahuță, în *Lamura:* „O fărâmă de răspuns“ lui Ionică, îl socot ca fiind cel mai în măsură să caracterizeze firul conducător al simțimintelor lui. Represintă în chip concret, bătrâneasca înțelepciune, care constituia fondul acțiunii prin scris chiar a poetului din tinereță.

Sub influența puternicii manifestări a lui Eminescu, Vlahuță începe prin pesimism. Intr'aceasta îl împinge poate și urmele substratului bolnăvicios al copilăriei lui, ca și nevoile în care se trezește când deschide ochii în lume. Poeziile din prima perioadă a vieții sale, au ceva din melancolia, împrumutată de împrejurări, a unor clopote cu tonul limpede, ademenitor, ce sună pentru un mort.

Incet încet însă personalitatea scriitorului, se emancipează de sub tutela, căpătată în tinereța ușor influențabilă. I-a rămas totuși ceva comun cu Eminescu: adânca dragoste de poporul, a cărui suferinți le cunoaște și de țara a cărei frumuseți nu se satură să le admire.

Iubirea de oameni s'o țărmuește, ca să fie mai intensă, la toți cei de un sânge. In imediata apropiere, în familie, între prieteni, s'o arăta prin tremurătoru-i glas, blând: vibrarea sfințeniei deșteptată ori când era vorba de plaiurile împânzite cu flori ale munților noștri ori de spinarea încovoiată și fruntea senină a celor cari, răbdători, pășesc în urma brazdei răsturnată de atâția alții înaintea lor.

Admirator adânc al naturii, încercuită de orizontul larg al Carpaților, prin ea i s'a desvăluit însușirea cea mai de căpetenie a ori cărui om: bunătatea. Prin prisma bunătății privind lumea, chiar manifestațiunea de revoltă, nu îmbracă

haina roșie, a omului ce propovăduește distrugerea, până la reclădire. E mai mult o dojană, o aspră și usturătoare dojană, făcută spre îndreptare. A avut și el cu mulți de luptat. Nici odată însă nu s'a scoborât la cuvinte pline de venin, ori la expresiuni care să arăte ferocitatea ascunsă. Prin prisma bunătății uitându-se în jurul său, blajin, cată către cel ce sfiios îi cere sfatul și nu alungă jignitor pe cei cari necunoscând omul, i se adresează, cu oare care îndrăsneală.

Bunătatea o simțiau cei ce aveau norocul să vie mai îndeaproape de el, dar transpiră și din ceeace scrie, cuprinzând pe cetitorul depărtat. Cuvintele lui, spuse ori scrise, au ceva din tainica atracție a cărturarilor de demult, cuminți. Prin ele, fie că-l ascultai povestind, fie că-i cetești sfaturile și povestirile, încet încet te simți ridicat spre piscurile liniștei și a meditației. Norii se scămoșează, cerul se înseninează, florile împrăștie mireasma parfumurilor ascunse. Te simți altul, mai curat, cu vederea mai limpede asupra tot ce trebuie să fie.

Privirea lui adâncă, la umbra streșinei de păr stufos ce se lasă peste frunte, hipnotic te făceà să cauți în tine comoara nebănuită a simțimintelor alese. Te fascinà ca om; te înălțà ca scriitor.

Nu căutà vorbele, care-i veniau una după alta, domol, înșirate așa cum se cade, niciodată una în locul alteia, totdeauna la rândul cuvenit și așa de bine așezate încât, ori câtă casnă ți-ai da, nu găsiai alta mai potrivită pentru nuanțarea cerută.

Așà l'am cunoscut în anii din urmă, înainte și mai ales în vremea războiului. Nu mi-l închipui altfel, chiar atuncea când scria „A mele visuri".

Bunătatea liniștitoare nu-i erà singura podoabă sufletească. Aveà atâta putere de evocare, încât îți desvăluià întotdeauna nouă orizonturi de gândire. Mai ales când venia vorba de țară, de poporul muncitor, de cei cari ne-au păstrat'o, ochii lui căpătau o sclipire de apostol, care propagă credința sfântă. Intr'aceasta erà neîntrecut. Doar Bălcescu, poate să-i steà alăturea.

E cel mai cald, mai părintesc trâmbițaș al dragostei de țară și neam. *„Din trecutul nostru"* nu este o simplă înșirare a faptelor străbune. Este, „zugrăvirea personajelor prin caracterele lor individuale și zugrăvirea evenimentelor în chip plastic" (G. Ibrăileanu). Este epopea în proză a celui mai încercat popor, care nu aveà timp să răsufle

fără să se pregătească de luptă, nu aveà răgaz să se bucure de odihnă, fără să nu cate spre zări depărtate dacă nu se vede sulul de fum, prevestitor al distrugerii. Dragostea de popor l'a dus la cunoașterea lui perfectă; nu puteà să scrie cum a scris fără să-l cunoască și mai ales fără să-l iubească. Iubirea lui o transmite cetitorului; știe să o transmită tocmai pentrucă este adâncă.

Sub farmecul stilului său, a clarității și mai ales a meșteșugului de a găsì cuvintele cele mai potrivite pentru vremuri și împrejurări, evenimentele sunt tablouri vii la a căror desfășurare iai parte, iar personajele, le ai sub ochi; ești trup din trupul lor și suflet din sufletul lor. El le-a văzut; a prins sub structura lor arhaică complexitatea omului, aceiași pretutindeni și în toate vremurile. Pe cei mai de samă, pe care depărtarea și incomplecta cunoaștere a vieții lor i-au îmbrăcat în haina legendelor, așà cum ne-a deprins și învățământul searbăd din școală să-i privim, maestru i-a făcut oameni, ca și cei de azi, ridicați însă ca eroi de asprimea vremurilor. Dragostea lui de neam i-a înviat, așà cum erau. In acest chip ne îndoaie genunchii, să ne închinăm cu mai multă evlavie acelora, în a căror sclipiri de fapte, de gesturi sau de vorbe, zărim însușiri alese etnice, înegurate în restul mulțimii. Descriindu-ne trecutul, cum ni l-a descris, Vlahuță are marele merit de a fi deșteptat în mulțimea celor ce-i pot cetì scrisul, conștiința unui trecut demn de iubire și admirațiunea pentru cei care nu cunoșteau alt îndemn mai înalt decât să-și apere moșia.

Nu s'a mulțumit să ne cânte trecutul bogat în fapte vitejești; nu s'a oprit la desfășurarea evenimentelor în stare să ne întăriască, mai ales azi, conștiința continuității noastre cu cei de ieri, înălțându-ne pe noi în ochii noștri; s'a crezut dator, tot dragostea de țară împingându-l la aceasta, să ne descrie și frumusețile slăvite ale cadrului în care s'au desfășurat acele evenimente; ne-a deschis ochii, îndreptați mereu peste graniță, la ceea ce e lângă noi dar în mare parte necunoscut. Și așà ne-a dat *„România pitorească“* cântarea vibrătoare, învăluită într'o căldură emoționantă, a oamenilor, locurilor și lucrurilor din țărișoara scumpă. E singura în felul ei în literatura noastră. A descris frumusețile țării fără să le micșoreze prin comparațiuni cu locuri prea vizitate din Alpi ori Pirinei. Le-a descris în sine, cu farmecul văzut de ochii celui ce le iubește. Căsuța tupilată, acoperită cu stuf, dar strălucitoare în cu-

rățenia ei, cadrează de minune cu dealurile trăgănate, numai aur ori argint în toiul verii.

Nu e admirator numai al naturii, frumoasă ori unde ar fi privită. Tiparul deosebit, după care cunoști că e vorba de țara noastră, chiar dacă nu i-ai cetì numele, îl dau oamenii cari se mișcă printre dealuri, prin văile munților. Ici o horă la Novaci, dincolo plutașul, numai vine, de pe Bistrița. Ca o revelație reiese din desccrierea lui, făcută într'o vreme când snobismul purtà prin țări depărtate, pe cei cari aveau putință să se deplaseze și inerția reținea majoritatea la vetrele lor, necunoscându-și, unii ca și alții, țara. Natura țării sale, atracția firească spre poporul din care se trăgea, l'au dus pe calea revelației.

Ca să fie complect, prietenia, cum știà el să o lege, l'a condus la descrierea vieții lui Grigorescu unul din cele mai viguroase tipuri ale geniului național. Amândoi s'au întâlnit pe acelaș drum, ce pornia dela izvorul puterii de viață a neamului. Și s'au înțeles. I-a unit într'o legătură sufletească duralnică, țărăncuța care, torcând, își aduce vițelușii acasă ori cofița încristată, cu buchetul de vâzdoage și busuioc într'ânsa. In una apăreà hărnicia care ține viața bordeiului, în cealaltă simțul frumosului oprit la trăsăturile încâlcite dar simetrice și la culorile oacheșe din atmosfera miresmei dulci. N'a găsit nici Grigorescu între specialiștii artei sale un înțelegător mai bun al sufletului său. Nu atât omul l'a îndemnat la scris, cât putința de ridicare până la cele mai fine manifestațiuni apusene a celui născut, al șeaselea la rând, într'o casă fără noroc din satul Pitaru. Pe crainicul neamului, l'a descris. De desăvârșirea la care a a uns Grigorescu, Vlahuță s'a folosit pentru apoteozarea geniului artistic al poporului. Popoarele vorbesc rar. Al nostru și mai puțin. „Dar când vorbesc, vorbesc tare, în auzul tuturor“. Și acest glas al poporului nostru, Vlahuță l'a făcut tuturor cunoscut, spre încurajare și îndemn.

Și astfel a ajuns el, adevăratul poet al neamului. A început cu Purgatorul. Veacuri îndelungate poporul a sângerat. Suferințele lui ne-au păstrat însă pământul, limba și credința. Din chinuri s'a plămădit sufletul etnic, comoara tainică de unde va răsărì, trebue să răsară, specificul nostru cultural, dacă vitalitatea neamului nu s'a stins cu noi. Apostolul care și-a întărit credința în cunoașterea acestor adânci suferinți, ne arată apoi cu glasul vibrător de emoțiune, câmpul cu florile, oamenii cu doinele, încotro se poate îndreptà întreaga activitate a generațiunii de azi.

mai fericită decât ori care; ea va trăi în întregirea neamului din care trâmbițașul abia putu să guste câte-va clipe. Cu atât dor a așteptat'o!

„Acesta vi-e pământul sfânt; aceștia sunt tovarășii blânzi harnici, cari așteaptă dela voi lumina și dragostea, pentruca să înțeleagă și ei rostul vieții. Ce poate eșì deci din ei, priviți la sănătoasa activitate a lui Grigorescu. E una din cele mai puuternice manifestațiuni ale calităților etnice, prin care și noi putem aduce omenirii ajutor în progresul culturii. Lăsați la o parte toate imitațiunile; nu se potrivesc cu sufletul nostru propriu, făurit din suferințele atâtor generațiuni cari au adunat în tăcere și durere comori neprețuite pentru noi. Puneți-vă pe muncă spre a le dezgropà și a le da cuvenita strălucire. Munciți conduși de bunătatea de oameni și de dragostea celor ce ne-au păstrat ființa veșnică. Și veți învinge".

Glasul vieții lui întregi exprimă numai atari gânduri întremătoare. Ele i-au fost călăuza zilelor de continuă urcare; pribegia și suferințele deși i-au încolțit trupul, i-au întărit și mai mult acest gând, căci trăià o clipă din pribegia și suferința de veacuri a poporului. Cu cât vremea va trece, cu cât se depărtează zilele de când ochii sclipitori s'au închis, cu atât tot mai vie va strălucì lumina lăuntrică transmisă prin slove scrise, pentru deșteptarea altor lumini.

Artistul rămâne mai ales educatorul simțimintelor noastre naționale, izvorul încă nesecat și aiurea, a ori căror înalte manifestațiuni culturale.

Vlahuță a deschis ochii într'o căsuță modestă „acoperită cu stuf, cu pereții albi și cu ferestrele mici" din satul Pleșășți, Jud. Tutova, într'o zi de toamnă din anul 1858. Cu toate că părinții lui aveau un petec de pământ, nevoia nu ocolise adăpostul celor 10. câți formau familia.

De mic a cunoscut ce e durerea, căci mereu fu bolnav până la vârsta de a merge la școală. Boala, prin contrast, îi deșteptă dragostea de viață. „Aș vrea să-mi umplu sufletul de mișcarea și de priveliștele ce mă 'nconjoară, dar sunt așà de slab — mă 'njunghie prin coaste și am parc'o greutate pe piept. Imi curg lăcrămile pe obraz și simt în gură gustul lor sărat".

Brazdele adânci lăsate de șuroaiele suferinții, prea de timpuriu, au rămas trase pe fața-i, altfel blândă, viața

întreagă. Urmele boalei din copilărie, nu au dispărut cu totul, nici mai târziu.

Așà se explică și icoana neștearsă a mamei, rămasă întipărită în inima celui sensibil de cătarea cu deosebită îngrijire, a singurei ființi ce-i alinà durerile.

Abeà sculat de pe prispa, unde sorbeà vara „lumina largă, freamătul copacilor, ciripitul vrăbiilor", armonioasa simfonie a vieții de țară și începù faza pregătirii pentru viața, aceeași, uniformă, ca a tuturora: Școala primară în sat, apoi liceul în Bârlad, în vechea clădire păstrată și azi, alăturea de Biserica domnească, veche și mohorâtă. Poetul izbucnise de pe băncile școlii. Dorul firesc, transmis în tainica picurătură, încolțì de timpuriu. Lumea visurilor din tinerețа aproape copilărească, nu putea să fie aceași ca și acea reală. Substratul psihic al băețandrului abea scăpat din ghiarele bolii, făceà propiu influența altora. Așa ieși „La icoană". Așà isbucniră și versurile:

Iubire, sete de viață
Tu ești puterea creatoare
Sub care inimile noastre
Renasc ca florile în soare.

Capitala erà, pe acea vreme, farul către care sburau fluturii nopții. Viața grea a tânărului curat la suflet, începù. Decepțiunile urmară. Goana după pânea zilnică sângerà mereu inima prea sensibilă a celui care-și făurise altfel lumea. „Până la 30 ani am trăit de azi pe mâne" încurajează pe un tânăr. „Am suferit în viață cât nu-și poate nimeni închipui" spune mai târziu altuia. A avut fel de fel de funcțiuni. A început cu profesoratul la Târgoviște, apoi corector, șef de birou, până când târziu, un înțelegător de oameni, Sp. Haret, i-a dat o slujbă potrivită și caracterului dar și năzuinții lăuntrice; l'a numit Referendar la Casa Școalelor și conferențiar la Șezătorile culturale dela sate.

Viccisitudinele vieții însă i-au folosit, căci i-au dat prilej să cunoască laturile ei variate. Poezia din ce în ce fu tot mai rar folosită ca îmbrăcăminte gândurilor. Natura, cu lumina limpede, cu orizontul larg, cu oamenii deprinși la munca, îl ademenea tot mai mult. Îi plăceà sfințenia locașurilor de rugă, unde ai lui își găsiră adăpost de valurile vieții. E una din însușirile ascunse ale firii lui.

Mai târziu, îi ajunge o căsuță la Dragosloveni (R.-Sărat),

simplă ca ori ce casă de țară, împodobită doar numai cu scoarțe și tablouri de ale prietenului său Grigorescu. Aice gustă din tihna la care râvnește, aice primește pe prietenii vechi și noi, care-l căutau tot mai des spre a-i asculta cuvântul ce „izvorà spontan, armonios și totdeauna nobil, ieșind din adâncimi sufletești cu răsunete grave, largi și domoale ca de clopote sărbătorești auzite de departe“ (N. Crainic).

Invaziunea dușmanului l'a scos din cuibul lui atât de drag. Ș'a încărcat un car cu boi, punând în el tot ce aveà mai scump ca amintiri și a retrăit zilele de bejenie ale neamului. Pribegia a dus'o în Bârladul tinereții, dar zilele de griji și nevoi, suferite mai de toată lumea, au făcut ca boala să nu-l cruțe.

A apus mai liniștit de cât prietenul său Delavrancea.

I-a fost dat să trăiască măcar o parte din împlinirea visului în care a fost legănat și el viața toată. A suportat cu resemnare toată apăsarea viforoasă a anilor de războiu din Moldova, de și asupra lui lăsase urme mai adânci de cât asupra altora.

Uitase și de sacrificiul întregului său avut modest, agonisit cu grea trudă o viață 'ntreagă. Față de dezastrul întreg, ce erà o picătură?

Intors în București abeà ș'a putut adunà cele strict necesare vieții; boala, ințețită 'n pribegie, îi năruià mereu trupul. Sufletul rămăsese acelaș, senin, mai senin pare-se de când ajunsese până la el ecoul celor spuse la Chișinău, Alba-Iulia și Cernăuți. Cu atâta avânt ce începuse conducerea *„Lamurei“*, revista menită învățătorilor, în cât chiar cei mai tineri păreau bătrâni pe lângă dânsul. Lumina străpungătoare a ochilor lui mari, negri, luminoși nu erà nici cât înegurată, după cum părul lui bogat, abeà ici și colo cu câte un fir argintiu, erà ca și frunzarul nerărit al stejarului scorburos, gata să fie doborât de ce dintâi val mai puternic de vânt.

Ș'a așteptat moartea cu o liniște socratică. O vedeà apropiindu-se, îi simțeà suflarea-i de gheață, fără să-și încrunte sprincenele stufoase.

In dimineața cețoasă a unei zile din iarna anului 1919, după ce stătù liniștit de vorbă cu ai săi dragi, închise ochii pentru vecie. Păreà că doarme.

N. GRIGORESCU
(1834—1907)

Pentru cine înţelege poezia ţării româneşti, toate amintirile apusului civilisat se şterg cu o rară repeziciune în faţa naturii noastre.

V. ALECSANDRI

In biserica dela Zamfira, schela umple interiorul, înălţându-se şi în turla cea mare. Mai rămăsese de făcut câţi-va îngeri şi maestrul se încurcase pe la târg, de bucuria isprăvitului. Ucenicul, băeţandru de vre-o 16 ani, cu ochii albaştri, aşteaptă cât aşteaptă, dar la urmă îşi iea inima 'n dinţi, urcă schela şi se aşează la lucru, sus, sub boltă înaltă. Nici n'a simţit când a venit maestru, nici când s'a suit la el. In loc de dojană, maestrul fu mulţumit. Ingerul sămăna leit cu Măriuca popii. De aceia n'a simţit venirea maestrului. „Bravo, măi băete, să trăeşti!" fu certificatul cu care Grigorescu, intră în lumea artiştilor.

Până atunci zugrăvise iconiţe, aşà cum îl tăia capul şi cum văzuse, când mătura casa ca ucenic, la iconarul de lângă biserica Clemenţei sau mai târziu la Gheorghe Puiu din Olari. Se duceà singur în Obor şi veneà cu bucurie nespusă să adauge câţi-va sorocoveţi la sărăcia cu care mamă-sa, văduvă, se luptă să crească pe cei şapte copilaşi ce-i aveà.

„Eram mare, — aduceam parale în casă, bucuria la ai mei, *eu,* cu munca mânelor mele... Cine mai erà ca mine!"

Din neam de zugravi de icoane — fratele său mai mare erà şi el zugrav, ca şi un moş al lui —, primii învăţători, dela cehul Chladec până la Naie Pantelimonescu, i-au fost tot zugravii de icoane. Altă pregătire deodată n'aveà, după cum, drept carte s'a mulţumit cu ce l'a învăţat biata mamă-sa, necăjită. Sărăcia îl împinse spre cele dintâi producţiuni artistice. Pe urmă venì îndemnul firesc, care-l

făcu să urce repede spre lumina adevăratului creator. A răsbit din pasiune pentru artă, dar și printr'o neslăbită muncă, până la sfârșit. Natura i-a servit drept profesor; O caută ori unde, pe valea Prahovei, a Teleajenului, ca și pe coasta bretonă.

Prin setea de a nu se lenevì o clipă, se izolă aproape cu totul de lume. Câți-va prieteni îi erau îndeajuns; încolo tovarășa lui favorită, căci ținea locul tuturora, era natura veșnic aceiași și totuși la fiecare clipă altfel îmbrăcată.

Izolarea îi aduce concentrarea necesară pentru necontenitul sbor după idealul greu de ajuns. Ii aduce și libertatea.

Crescut prin sine, nu datorește nimănui nimic, de cât adâncă recunoștință mamei, care s'a chinuit să-l râdice pe picioare. N'a fost încătușat nici de tradiționalismul școalei.

După ce s'a împlinit bursa căpătată pentru Paris, datoria l'a făcut să-și puie serviciul în slujba statului. Un exces de corectitudine, care desvăluie însă un colțișor din sufletu-i cinstit. I s'a răspuns să-și caute de treabă. A rămas și de astă dată liber, liber să colinde țara în lung și lat; liber să lucreze în pădurea dela Fontainebleau sau să învețe din marele producțiuni ale Italiei, să se închine înaintea desăvârșitului prin linii din Grecia. Albina sboară din floare 'n floare sugând nectarul pe care apoi îl preface în miere. Așà și el. Nu rămâne sclavul vreunui maestru. „Culege, dar în reminiscențele lui nu găsim nimic împrumutat direct" (V. Cioflec). Rămâne *el* până la sfârșit.

Umblă prin toate părțile și e lăudat. Millet întâlnindu-l întâmplător la lucru, îl bate pe umăr și-i zice: „Bien ça, mon gars". E fericit, tot așà de fericit ca și când a auzit acel „Bravo, băete" spus de zugravul din țară. Când a făcut o expoziție la Paris, criticii cei mai autorizați au lăudat pe marele artist, care știe să fie stăpân, „dela cea mai înaltă delicateță, până la cea mai hotărâtă vigoare". Și cu toate acestea n'a rămas în străinătate. „Țara noastră ca natură îmi place mai mult de cât a lor" scrie unuia dintre puținii, dar neuitații săi prieteni.

„In vara anului 1867, iar îl încinge dor de țară. Francezii îi spun:

— De ce nu rămâi la noi?... Ascultă — rămâi la noi. Ai să fii înțeles aici, și iubit, și sărbătorit de toți...

El clătină din cap visător: „De-ați ștì voi ce frumoasă-i țara mea!..." (A. Vlahuță).

Caracteristica sufletească a lui Grigorescu, oglindită în mai toate tablourile sale, este dragostea adâncă, largă, de plaiurile frumoase ale țării sale și de nobleța locuitorilor ei, a adevăraților ei locuitori. O iubeà, pentru că cea dintâi undă de dragoste, Mărioara, fata popii, i-o deșteaptă. O iubeà pentru că știa să pătrundă în sufletul țăranului. „Ei, dragii mei, avem o țară de aur, — dar nu știm să ne-o prețuim" spune el într'un cerc de prieteni.

In pictură Grigorescu e ca și Alecsandri în literatura noastră, după cum celălalt uitat, Andreescu, represintă pe Eminescu, taina adâncului de „Pădure". Tablourile lui Grigorescu sunt Pastelurile lui Alecsandri puse pe pânză, I s'a adus chiar învinuirea că a poetizat țaranii și natura. Răspunsul l'a dat singur: „Eu aleg, nu corectez. Fac ce-mi place mie. ce corespunde sufletului meu". Cei care au făcut o asemenea caracterizare operelor lui Grigorescu, nu cunosc natura; n'au cercetat'o, ca el. Nu-și lua drept model cel dintâi arbore ce-i ieșeà în cale. Umblà și-l căutà până ce găseà pe acela care în întreg cadrul locului, corespundeà sufletului lui. Mestecinii lui nu sunt poetizați. E însuși firea gingașă a acestui arbore, a cărui frunze strălucitoare și rari, se perd în albastrul vârfurilor de munți, ca niște petale albe rupte și împrăștiate de vânt. E simbolul celei mai eterice viețuitoare din lumea plantelor, pe care Grigorescu l'a înțeles minunat, și l'a redat în atâtea stări deosebite, când ca în „Dimineața pe plaiu", arborele abea se schițază în ceața dimineții, când leagă pământ cu cer, ultimele ramuri contopindu-se aproape cu scama norilor subțiri.

Din Viața țării sale, a luat ceea ce represintă frumuseța vitală, împlinită și prin trudă ori vitejie. Cum a zugrăvit el boul, tovarășul de muncă al Românului, nu poate să-și găsească asămănare, nici îl tablourile de Rosa Bonheur; când în unison cu cadrul senin și liniștit al pășunii de munte, ca în „Țărăncușa cu viţeii", când îndoindu-și șelele în munca grea a arăturei în „Plug la deal", sau trăgând carul încărcat, ca în „Drum greu". Cântecele de biruință ale lui Alecsandri își găsesc oglinda în tablourile lui Grigorescu de pe vremea răsboiului, cea mai deplină apoteoză a vitejiei soldatului român.

Marea lui învățătoare, natura, atât de mult ce l'a influențat, în cât rar redă partea tristă din viață: durerea, svârcolirea luptelor zilnice. Măcelăria cea mai cruntă din

adâncul pajiștei, Natura o acopere cu pânza țăsută din petale. De și ar fi găsit îmbinări de culori și pentru zugrăvirea unor atari stări, dovadă „Convoiul de prizonieri", pânzele lui Grigorescu mai toate sunt pline de lumină, de blândeță. Pare că-ți spune: „Munca nu e o corvoadă, ci o esență a vieții". N'a dramatizat viața și prin aceasta arta lui are o putere mare educativă.

De altfel nici nu ar fi fost în stare să picteze altfel. El însuși a dus o viață simplă, mulțumindu-se cu cât de puțin. Când s'a scos dintr'o expoziție atât cât îi trebuia, o închide a doua zi spre nedumerirea celor întârziați dintre cumpărători. Către sfârșitul vieții sale s'a retras la Câmpina „Gustă adevărata glorie, când nu știi de nimeni, dar toți te cunosc" (V. Cioflec).

Născut la 15 Mai 1834, la Pitaru din Jud. Dâmbovița, se trage tot din lumea celor care nu au îndeajuns, pentru ca să-și sature zilnic copiii.

La vârsta de 9 ani, e silit să apuce drumul Capitalei, unde mama sa, rămase văduvă, găsise sprijinul unei rude, ca s'o ajute la creșterea celor 7 copii. Copilul cunoaște îndată ce e pregătirea pentru viață.

„Cu acul ne-a crescut biata mamă. Și odată n'am auzit'o plângându-se ori blestemând, ori spunând vre-o vorbă rea. S'a trudit sărăcuța de ea și a învățat singură să citească și să scrie, ca să ne poată învăță și pe noi puțină carte".

Ca să ajute nevoei din casă, la 10 ani a intrat la un iconar. „Mă punea să mătur, să-i legăn copilul, și când vroiam să mă uit și eu cum zugrăvește, mă lua la goană". Trăgeà totuși cu coada ochiului, vedeà cum se aștern culorile, așà în cât după doi ani ajunge și el iconar, vânzându-și producțiile la Obor. Mai învață încă la vre-o doi meșteri români, cum să pregătească culorile, să le mestece, practica zugravului. In lăuntrul lui, în taină, se desfășura pictorul, cum se desfășoară floarea din mugure, la suflul căldurii de primăvară.

Oamenii erau evlavioși; icoanele sunt căutate; meșterului Nicu nu-i merge rău. Continuă să facă icoane, căci cu două clase primare, fără umanioarele, nu poate lua o bursă la Paris. Nu se descurajează, de și gândul Parisului mereu îl urmărește. Astfel ajunge la 20 de ani, fără școală, pe puterile lui; e totuși remarcat. Aga Dimitrie Ghica, po-

vesteşte lui Vodă Ştirbei, sara, la taifas, cum pe podul Mogoşoaei, oamenii se strânseseră la o vitrină în fața unui tablou, represintând pe Mihai Viteazul în lupta dela Călugăreni. Domnitorul se interesează de tânăr și-i cumpără tab'oul cu 100 de ga'beni. E săltarea și renumele. I se dă să zugrăvească biserici. La Zamfira în Prahova întâlnește pe călugărul Isa'a, din mitocul Neamțului, dornic şi el să plece la Paris. Se vorbesc să plece împreună. In drum cu tovarășul lui, poposeşte la Agapia. Aice e reținut vreme de trei ani ca să zugrăvească lăuntrul Mânăstirii. Așà numai ne-a rămas dela el un muzeu întreg de icoane, admirabil păstrate până azi. Cu ce a câștigat din zugrăvea'a Mânăstirii, cu bursa pe care i-o dădù M. Kogălniceanu din bugetul Moldovei, imediat ce-l văzù, își ajunge în sfârșit visul.

La Paris nu urmează la școală, ci lucrează o bucată de vreme în ateliere, face copii după minunățiile din Luvru. E ucenicia technicei. Mai pe urmă îl chemă glasul pădurii dela Fontainebleau, unde se conăcise, în satul Barbizon, câți-va artişti — tineri și bătrâni — elevi ai Naturii.

„Sălbaticii" din pădure fac o expoziție la Paris în 1866. Napoleon al IIIlea cumpără și două pânze de Grigorescu. Erà artist în toată puterea cuvântului, fără să fie absolvent al vreunei școale de Belle-Arte. Cu câtă trudă ș'a căpătat însă diploma. Cu câtă scrutare de sine, care e mai amarnică, dar duce mai repede spre desăvârșit. „O luptă straşnică erà viața lui. Fiecare dimineață îi aducea o speranță nouă și fiecare seară o nouă disperare. Veșnic nemulțumit de lucrul lui" (A. Vlahuță).

Trei ani a stat la Barbizon, trei ani de munca zilnica, de svârcoliri sufletești, de năzuinți tot mai spre desăvârșit. Dorul de țară însă îl cuprinde. Pare că Natura pe care o știe el din copilărie, frumoasele plaiuri dela Agapia, erau altfel luminate. Aveau un alt tremur sufletesc. Și venind în țară prin Valea Siretului soarbe din molcomita zare a dealurilor moldoveneşti. Influența peisajelor Moldovei i-a imprimat pentru totdeauna acea pace și lumină ce resfrâng tablourile lui şi care se văd, nu numai se simt, mai ales în larga și luminoasa luncă a Siretului. Ca și când ar fi descoperit el întâi aceste frumuseți ademenitoare, e lacom să le cunoască. Cu un prieten botanist, mare excursionist, colindă şesul — Căldăruşani, Ialomița —, se urcă spre muncelele Câmpulungului, adastează mai îndelung

la Rucăr. Iarăși se întoarnă în Franța, spre a reveni din nou, când războiul franco-german se deslănțuește. 1873 e odată însemnată în viața lui. Face cea dintăi expoziție în București, „N'am să mă plâng, pe mine lumea nu m'a ocolit" spune el. Cu ce câștigă apucă iarăși razna spre Italia—Grecia—Constantinopol. Admiră dar și învață, colindând rămășițele întregii evoluțiuni artistice; dar tot la el acasă se întoarnă. „Multe frumuseți am văzut prin locurile pe unde am umblat, dar căsuța noastră nimic n'o întrece" scrie el din drum, unui prieten credincios (V. Cioflec). După o scurtă alergătură la Vitré în Bretania, aude dinspre țara lui sunet de goarnă. Erà în 1877. Pictorul român merge alăturea cu curcanii, asistă la desfășurarea luptelor și-și înseamnă scenele ce le vede. Apoi, în reculegere tardivă, chiar și după 8 ani, pune pe pânză tablourile ajunse la noi clasice. Zugrăvește apoteoza eroismului secular al neamului, crescut mai mult în oțelirea pentru apărarea pământului nostru.

Războiul l'a legat și mai mult de țară. I-a cunoscut pe deantregul: frumusețea, simplicitatea traiului dela sate, sfințenia muncii tăcute a poporului, spiritul lui de jertfă.

Tot mai rar și mai scurtă vreme petrece peste graniță. Nici în București, unde are atelier, nu adăstează prea mult. Preferă casa țăranului din Posada până ce-și clădește cuib trainic la Câmpina, sus, pe tapșanul liniștit. Cât e ziua de vară de lungă, își iea paleta, pânza și cutia cu vopsele, își iea cevà de ale mâncării și colindă plaiurile, potecile, în căutarea colțului, care să-i spuie o clipă: Stăi! „Cât a trăit n'a pierdut o singură zi fără să o închine muncii" (V. Cioflec).

Odihnă n'a cunoscut decât când a închis ochii în ziua de Iulie 24, anul 1907. Liniștea ce caracterizează aproape toate pânzele lui, s'a așternut și pe fața-i brăsdată de ani. A murit în toiul verii, așà în cât a avut parte de flori multe și soare bătând din plin.

VI

BISERICA

MITROPOLITUL VENIAMIN COSTACHE
(1768—1846)

Iată, secerişul este mult, iar secerători puţini.
DIN EVANGHELIE

E figura cea mai impunătoare dela începutul veacului al 19-lea. Domină evenimentele, călăuzeşte sufletele din toate colţurile romänimii, umbreşte domnii. Nu e alt representant al bisericii române, care să-l întreacă. Doar Şaguna poate să-i fie pus alăturea, ambii având multe trăsături comune.

Acelaş spirit de organizare se vede la amândoi, înreptat în direcţia culturală, care pe vremea aceia unea strâns şcoala şi biserica; aceiaşi râvnă de a trezì mulţimea din toropeala cuprinsă; aceaşi dragoste neţărmurită reciprocă între păstor şi păstoriţi. Când e silit să se demită, prin uneltirile ruseşti, norodul, boeri şi oameni de rând, plânge: „Am rămas noi întru toate oftările şi suspinurile, storcând pârae de lacrimi ca o turmă fără de păstor şi ca nişte prunci fără părinţi". „Noi nu avem alt tată şi altă mamă cu pământească milă şi cu durere de inimă" sfârşeşte jalba tuturora, cătră Vodă.

E acelaş înţeles ca şi: „dar acum suntem ca şi cei din umbra morţii", strigătul credincioşilor, când Şaguna e silit să rămâie mai îndelung la Viena. La întoarcere, acesta din urmă e dus cu alai dela Predeal la Sibiu; când Veniamin îşi reia scaunul în stăpânire, îl întâmpină la marginea oraşului toată suflarea ieşană; „boeri şi neguţători, stăpâni şi slugi, jidovi, armeni şi de toată naţia

aleargă spre a primì pe părintele obștesc“ (C. Erbiceanu).

Ca și Șaguna, Veniamin Costache avea o înfățișare distinsă, cu ochi mari, negri, luminoși, blânzi dar pătrunzători. Modestia îi erà caracteristică și dărnicia virtutea. „Om drept, fără prihană și temător de D-zeu“ îl numesc toți.

Retras la Mânăstirea Neamțului, mitropolitul iubit de toată lumea, a lepădat podcabele măririi, a îmbrăcat aspra mantie a simplului călugăr, mănâncă la masa comună, face ascultare, servind și el pe ceilalți. Pare că vezi tabloul lui Hristos spălând picioarele ucenicilor: „Că pildă v'am dat vouă, ca precum eu am făcut, și voi să faceți“.

Așà se explică influența binefăcătoare, adevărat duhovnicească, asupra credincioșilor, ca și traiul încă viu al faptelor în amintirea poporului, transmise ca legende.

Dela erou vitejia, dela duhovnic cucernicia, isbesc sufletele, creându-se miturile când vremea se așterne mai deasă asupra faptelor.

Erà milos și darnic. Nu căutà credința săracului. Hristos a zis: „Mi-i milă de popor, că iată sunt trei zile de când stau împrejurul Meu și n'au ce mâncà“. Din tot ce are, împarte în viață ca și după moarte. Imparte mânăstirilor, seminarului, prietenilor. Dacă nu ajunge pentru întreținerea unui tânăr ierodiacon la studii în Atena, lasă să se vânză un engolpion. „Se spune de bătrâni, că în multe rânduri cerându-i milă săracii, văduvile și orfanii și fiindcă nu aveà asupra sa nimic, începeà a plânge și-și dădeà haina sau ceasornicul său săracilor“ (C. Erbiceanu). Sunt scene din viața lui *Francisc din Assise*.

Titlul lui neșters e înființarea Seminarului, care-i poartă și azi numele. „La dreptul vorbind, erà cea dintâi instituție mai înaltă, cu caracter românesc, care se văzuse în Principate“ (N. Iorga).

E demn de pomenit convorbirea pe care a avut-o cu niște lăstare boerești; aceștia i s'au plâns că a râdicat la rang pe doi fii de popă, și astfel a căutat să slăbească vița boerilor vechi. Convorbirea așà cum e dată în Foaia lui Barițiu din 1848, arată și o trăsătură de democratism la învățatul arhidiacon.

„Am milă și respect către toți rezeșii și mazilii, către toate treptele de jos, pentru că numai prin vinele lor curge sângele bravilor Moldoveni“; iar mai departe: „Chemarea mea, fraților, este să fiu părinte tuturora și mai

cu samă văduvelor, săracilor și orfanilor". După aceasta, se adresează mai vioi cătră cei doi boeri.

— Și în sfârșit, care-s ciocoii, cărora ziceți că le-am întins mână de ajutor?

— Cei doi fii ai protopopiei...

— Pe dânșii, boierilor, i-au înaintat meritul lor, educația lor.

— Insă, Preasfinţite Părinte, ați făcut chiar și o nedreptate celorlalți fii de popă, îndemnând educația numai a acestor doi tineri.

— Aveți cuvânt la aceasta și, ca să-mi îndrept greșeala, făgăduiesc că în câte-va zile voiu înființà o seminarie pentru educația tuturor fiilor de popă din țară".

Seminarul luă ființă în 1803, îndată după suirea lui Veniamin în scaunul arhipăstoresc. Chiliile mânăstirii Socola, zidită de Alexandru Lăpușneanu, serviră drept adăpost spre învățătură „feciorilor de preoți, diaconi, care la vremea lor numai dintre aceia să se hirotonisească preoți" pentru ca „cu iscusința învățăturii să poată aduce și pe norodul cel prost la cunoștința adevărului". Chiar dela început, Mitropolitul este însărcinat „să se îngrijească cu neapărată datorie și cu râvnă osârdnică pentru buna învățătură a catihisiei între cele bisericești a numiților aleși și eșind destoinici darului, să nu înceteze pururea a ruga pe dătătorul binelui, Milostivul Dumnezeu, pentru această țară și pentru cei ce locuiesc într'ânsa". Dar numele lui nu e legat numai de Seminar; prin îndemnul lui domnitorul Moruzi, dă hrisovul prin care se înființă Eforia școlară, școli românești în 6 orașe, după cum mai târziu sub Mihai Sturza contribuie la înființarea Academiei Mihăilene, și la întemeinicirea Școalei dela Trei Erarhi.

Deosebită grijă însă pune Veniamin Costache pentru bunul mers al Seminarului, înmulțindu-i veniturile, alcătuind programe, îngrijindu-se de cărți, de buni profesori, mulți aduși din Ardeal prin Gh. Asachi. A fost el însuși un harnic cărturar, îndeletnicindu-se mai ales cu traduceri a căror listă cuprinde peste 70 de cărți, tălmăciri proprii, ori tipărite cu cheltuiala lui sau prin „blagoslovenia" lui. Pentru a puteà să ajungă ca să tipărească o întreagă bibliotecă religioasă, a dat o organizare sistematică Tipografiei Mitropoliei.

Se aseamănă cu Șaguna, sau mai bine acesta a pășit pe calea trasă de înaintașul lui și prin amestecul în chestiunile

politice într'o vreme când asupra Principatelor se abat cele mai năprasnice și repetate furtuni în scurtă vreme.

„Istoria Moldovei, cu deosebire dela 1803—1840 se rezumă sau se identifică cu persoana Mitropolitului Veniamin Costache“ (C. Erbiceanu).

Elementele istorice sunt tot atât de variate ca și pentru Șaguna, dar evenimentele, mai tragice prin năvala lor. Avù de dus mare luptă împotriva năzuinții catolicismului de a-și aveà conducător efectiv în Moldova, sub necontenita, insistenta, cerere a Austriei. Numai opunerea hotărâtă a lui Veniamin, având și asentimentul Porții, împedică un pericol pentru biserica băștinașilor. El dovedește că „niciodată în cuprinsul Moldovei nu a fost un episcop sau arhiereu apusienesc“ măcar că ispite n'au lipsit. Chestiunea erà de domeniul religios, dar aveà și o vădită latură politică, cerându-se și protectoratul agenției austriace asupra bisericelor catolice din Moldova (G. Adamescu).

A fost amestecat și în Eterie, dând sprijin lui Ipsilante, de sigur tot cu acel bătrânesc și veșnic gând, de a vedeà odată pe greci retrași în pământul lor. Fu nevoit din această pricină să fugă dincolo de Prut. „Intr'o așà înfricoșată priveliște am dat și eu dosul urgiei și am trecut peste hotar într'o căruță proastă, împodobit peste obraz cu un brâu de lână și cu o manta nemțească îmbrăcat și cu o pălărie pe cap“. „Fieștecare vestire din jalnica patrie îmi adaugă rană 'n suflet și pârae de lăcrămi în ochi“.

Din popasul lui de fugar, conduce însă aproape toate ițele politice ale țării sale, ba chiar și a celor din Valahia. „Centrul tuturor afacerilor politice erà figura măreață a mitropolitului Veniamin (C. Erbiceanu).

In sfârșit ca o ultimă linie comună între Veniamin și Șaguna, este grija celui dintâi de a râdica templu măreț de rugă în Capitala țării. Ceia ce e Mitropolia din Sibiu pentru Șaguna, este actuala clădire a Mitropoliei din Iași pentru Veniamin. De și sfințită abeà în 1887, „restaurarea ei în timpul nostru se poate considerà ca desăvârșirea operei lui Veniamin“ (C. Erbiceanu).

Demn urmaș al celor doi înaintași în scaunul arhipăstoresc al Sucevii și Moldovii, cărturari renovatori, Varlaam și Dosofteiu, Mitropolitul Veniamin Costache e icoana desăvârșitului conducător bisericesc, pe care toți după el ar fi trebuit să o ieie drept călăuză. Ii întrece, ca și pe

toți alții, căci ce-l conduce nu e numai credința, și aceasta adâncă și adevărat creștină, ci mai ales patriotismul. Păstorind în vremea de tragice împrejurări abătute asupra Moldovii, el e ca și comandantul navei asaltată de valuri furioase, gata să o înghită. E mereu la comandă. In el își găsesc sprijin sufletele strivite de vifore, în jurul lui se grupează toate elementele active ale timpului. Indeamnă și domină. Intreaga lui valoare, ca energie și mai ales ca suflet, o rezumă în rugămintea ce o face, prin Testament: „Cu nevrednicie strig către Domnul: Să se reverse îndurarea sa asupra acestei creștine țări, să fie neadormitul său ochiu în toată vremea preveghetor ca să împărățească în voia sa, să sporească dragostea aproapelui și să înflorească creștinătatea spre mântuirea oamenilor și spre lauda lui. Auzi-mi milostivul D-zeu ruga mea, nu întoarce fața Ta dela mine".

A avut o viață sbuciumată, ca și perioada în care a păstorit.

Se trage din neam vechiu de boieri, a căror origină se poate urmărì până'n vremurile eroice ale lui Ștefan. S'a născut la Decembrie 1768 „din născători bine cinstitori de D-zeu Grigore Costachi, ce să poriclea Negel și din Maria Canta, trupește". Iar altă dată adauge: „In memoria mea stau întipărite numele tuturor eroilor cari cu arma în mână au apărat clironomia noastră". După mamă se trăgeà din familia Canta, care a dat pe cronicarul I. Canta din veacul al XVIII, iar după tată ar fi din spița Boldureștilor, cu rădăcini adânci în trecut.

Invățătura o iea cu dascăl grec, apoi la Mânăstirea Neamțului. „S'a afeorisit vieții monahicești" de mic copil, la vârsta de 15 ani. Apoi viața ș'o duce pe lângă episcopiile din țară, începând cu cea a Hușilor, unde erà Episcop Iacob Stamati. Repede urcă toate treptele călugăriei; la 1789, deci la 21 ani, ajunge egumen la Mânăstirea Sf. Spiridon din Iași. Peste 3 ani e episcop al Hușilor; la 1796 trece la Episcopia Romanului, spre a urma Mitropolitului Stamati, la 1803, în scaunul arhiepiscopal din Iași, la vârsta de 35 ani.

Urcarea atât de repede in trepte erarhice, se datorește de sigur însușirilor alese ca om și ca chiriarh. Pe unde trece lasă urme, nu numai în sufletul celor păstoriți, dar

și în îngrijirea și organizarea administrației bisericești. De aceia nu este alt cap de biserică, a cărui amintire să fie păstrată mai vie în popor.

Dar liniște îndelungă nu avu. Răsboiul din 1806, se duce mai mult pe pământul Moldovei, iar Rușilor nu le plăcu să aibă un Mitropolit ca Veniamin; ei doriau pe Gavril. Și-l avură, cu toată plângerea poporului păstorit cu durere și milă. Retrăgându-se ca simplu Monah în Mânăstirea Neamțului, duce cu el părerea de rău a celor lăsați în urmă, găsind mângâiere în rugăciuni și mai ales în tălmăcirea cărților religioase. Cu retragerea Rușilor revine îndărăt la Scaunul părăsit vreme de 4 ani. E chemat de norod „cu căzută evlavie, cu un glas dator". Ce a făcut în scurta-i păstorie dintâi, s'a ruinat. Incepe aproape dela capăt, cu energie crescută. Dar iarăși e silit să apuce calea pribegiei la 1821, bănuit de Turci ca sprijinitor al eteriștilor, până ce vine ca domn Sturza, când norodul îl cere din nou. „Ne lipsește mângâierea duhovnicească", e jalba breslașilor către domnitor. De acum păstorește neîntrerupt până la 1842, când este silit, neînțelegerile cu noul domnitor Mihai Sturza sunt în parte de vină, să se retragă cu totul la M-rea Slatina.

„La agerimea oamenilor de astăzi, ar trebui nu un preot Veniamin, ci un Chrisostom, un Grigore Teologul, ca și cu cuvintele de duhul sfânt insuflate să-i învețe" sunt vorbe neînțelese, dar pline de înțeles, ce însoțesc dimisia sa.

A trebuit să părăsească palatul metropolitan în puterea nopții, căci norodul întreg vroia să conducă pe bunul lor mitropolit. „Bocetul obștesc erà foarte sfâșietor, tânguirea să urcase în gradul cel mai înalt, în cât trebuia să vie împrejur pază militărească, ca să oprească și să împrăștie mulțimea".

In sihăstrie, nu mai trăește mult. Inchide ochii la 18 Decembrie 1846.

Când a murit aproape n'au găsit cu ce să-l înmormânteze. „Fiindcă nu am nici o avere sau bani din care să se poată întâmpina grijele trebuitoare, după rânduiala bisericei, pentru mult păcătosul meu suflet, las asupra fiului meu Meletie Istrate ceasornicul din sân ce-l am lângă mine, de aur cu două lanțuri iarăși de aur".

Acesta fu omul. Gândească-se fie cine ce erà pe vremea aceia și atunci faptele lui vor apăreà în toată uriașa energie de care au dat dovadă aleșii neamului nostru.

MITROPOLITUL ANDREIU ŞAGUNA
(1808—1873)

Numele lui însamnă o nouă epocă în viaţa poporului român şi a bisericii orientale.

TEUTSCH

E darul cel mai preţios adus neamului întreg, de către Românii dela Pind, stâncă răsleaţă mereu lovită de furia valurilor. Tactul, răbdarea ca şi tenacitatea în luptă, sunt însuşiri ancestrale, concentrate în vlăstarul ieşit din cel mai năpăstuit trunchiu românesc.

Viaţa lui A. Şaguna este expresiunea desăvârşitei manifestaţiuni a geniului românesc pe terenul politic şi bisericesc. Noţiunea de geniu nu sufere ştirbire, alipind'o de numele lui, ţinând samă şi de cercul restrâns al activităţii sale intensă, complecsă. Substratul etic al actelor sale erà de aşà natură, în cât într'un mediu mai amplu, nu ar fi lipsit din panteonul celor universal slăviţi. Prin calităţile sufleteşti, prin iscusinţa de a folosì oamenii şi împrejurări, prin perseverenţa de a învinge şi a schimba o stare de lucruri nefavorabilă, nu e mai prejos de eroii altor naţiuni, cu evoluţie mai îndelungă.

Fin diplomat, îmbrăcat ca şi Richelieu în haină călugărească, fu tot odată şi un abil conducător sufletesc, un îndrumător al poporului său, spre largi orizonturi. Opera lui de un sfert de veac atinge veşnicia, planul lui vast cuprinzând năzuinţi de împlinit şi de cei ce i-ar urmà, în direcţiuni deosebite.

A răsbit greutăţile, datorită şi înfăţişării sale impunătoare. Un profesor sas din Sibiu, l'a asămănat cu Goethe. Până la sfârşitul vieţii, ochii mari, luminoşi, sub o frunte largă, impunătoare şi senină, arătà hotărâre blândă. O barbă lungă îi încadrà figura, dându-i la bătrâneţe un aer desăvârşit de cuvioşenie şi sfinţenie. Statura înaltă atrăgea

atenția oricui; privirea pătrunzătoare oprea în loc; inteligența sclipitoare susținută de o cultură vastă, bine stăpânită, subjugà. Dușmanii se înclinau cu respect în fața unui astfel de om, căutând arme potrivite însușirilor alese ce le aveà; prietenii odată prinși în mreje, rămâneau credincioși, ca vrăjiți. Așà se explică stima de care se bucurà pe ori unde treceà, ori legăturile trainice cu personalități de vază din Pesta și Viena. Tânărul împărat Franz Iosef rămâne ca fascinat, când îl vede pentru întâia oară, păstrându-i toată viața o deosebită înclinare.

Blândeța de pe față, acoperea o voință îndârjită de și nesgomotoasă, biruitoare de și nu impulsivă; „Dacă nu mă vreți voi pe mine, vă vreau eu pe voi și să știți că eu voi fi episcopul vostru“ zise el, apăsat, cătră delegațiunea de protopopi, care venise să-l abată dela candidatură, sub motiv că e sârb. Voința erà îmbinată cu o pătrundere adâncă a faptelor ca și a sufletelor. Vedeà peste present, așà în cât ce săvârșeà, nu erà pentru moment. Asociațiunea pentru cultură și acum își are rostul ei iar Statutul este premergătorul democratismului de azi, îngrădit în jurul bisericei.

Odată ce lua o hotărâre chibsuită, o execută fără șovăire. Chiar dela începutul păstoriei sale pune la cale îndreptarea unor obiceiuri nu tocmai ortodoxe. Cel recalcitrant erà pedepsit fără cruțare. Pe un preot, care s'a însurat a doua oară și nu vine la judecată spre a se justificà, îl aduce cu sila și pune să-i tundă pletele, să-i radă barba, în fața consistorului. Nu erà gestul unui tiran, stăpânit de ură trecătoare, ci pedeapsa cu regret dată, pentru urmărirea unui scop înalt.

Cerând altora muncă, munceà și el, chiar la bătrânețe, de zor. Nu ocoleà ostenelile. Ca să ajungă cu plângerea Românilor, la Olmütz, unde se găseà împăratul și neputând trece prin Ungaria, face ocolul Carpaților, abătându-se prin Principate și Galiția.

Nu se opreà lesne nici în fața piedicilor. „Cea mai mare bucurie mi-a fost a învinge piedicele și aceasta și în viitor îmi va fi“ se rostește cu prilejul sfințirei sale ca episcop, la Carloviț.

Pe lângă toate erà și modest. „Fă și taci“ e deviza ce ș'o alege. Nimic pentru sine; totul pentru națiunea lui Nu-i place laudele și adulația. Pe când cei adunați să-i sărbătorească aniversarea de 25 ani de muncă în Ardeal,

erau în jurul mesei, la banchet, el stà închis în capelă și se rugà Celui de sus, care l'a învrednicit să făptuiască ce a săvârșit. A hotărât simplicitatea, până și pentru ultimele dispozițiuni de îngropare. N'a vroit să i se facă nici paradă, nici să se țină cuvântări. A cerut să-l prohodească duhovnicul său Gherasim și atâta tot.

Numai prin asemenea însușiri a putut să izbândească în lupta grea cu toate elemenlete. S'a luptat cu cei mari, guvernatorii Transilvaniei ori miniștri unguri și austriaci. Cu ministrul Thun, aprig dușman al bisericei ortodoxe, se războì îndelung; la cele din urmă tot învinge. Găsește mijloacele să ademenească pe Kossuth, dictatorul de o clipă a Ungariei independente. „Știe să adoarmă cu cuvinte dulci atențiunea și privigherea mea și a soților mei dela guvern. De aceia nu poate aveà parte de iertare pe pământ“ scrie magnatul plin de necaz.

Aveà de luptat cu amorțirea unui popor adus la iobăgie, cu inerția unui neam părăsit de toți, măcar că erà la el acasă. „Pe Românii ardeleni din adâncul lor somn să-i deștept și cu voia către tot ce e adevărat, plăcut și bun să-i trag“ se rostește el.

Aveà de dus luptă cu însuși căpeteniile românești, căci doar știuse dușmanii ce făcură, când a desbinat pe români în uniți și neuniți. Nu căutà singur cearta, căci erà stăpânit prea adânc de dragostea neamului, ce trebue să steie deasupra nuanțelor de credință. Dar când erà atacat, nu se lăsà.

Oprì pe credincioșii săi să citească „Gazeta Transilvaniei“ când conducătorul acesteia, „nu are gând bun cu noi și caută să samene vrajbă între arhierei și creștini“.

Viața lui întreagă e numai luptă, zi de zi; din tinerețe luptă cu sine ca să apuce calea preoției, apoi luptă cu nenumăratele piedici ce se ivesc în fața scopului urmărit. In vâltoarea luptei caută sprijin numai în Dumnezeu și în însușirile sale alese.

Cum i-au fost însușirile, așà i-a fost și opera, variată și complecsă. „Totul erà de făcut și el îndată după călcarea revoluțiunii s'a apucat de toate; a tras în viața sa un plan atât de larg și măreț, în cât succesorii săi au să lucreze cel puțin o sută de ani, ca să-l vadă realizat întreg“ (Gh. Barițiu).

Inceputul activității sale coincide cu frământările politice din preajma anului 1848. Nu e tras fără voie în vârtej,

ci se aruncă dela sine, ajungând în fruntea mișcării revoluționare, care cuprinde pe românii de amândouă confesiunile. Pe Câmpia Libertății se arată alăturea de episcopul unit Lemeni, care cade însă în drum, răpus de șovăeala și slăbiciunile arătate. Planul politic al lui Saguna trece de cadrul îngust al egoismului confesional; depășește și revendicările restrânse ale românilor din Ardeal. In fața tânărului Impărat Franz Iosef, Șaguna împreună cu alți români din Bucovina și Banat, apără ideia unirii tuturor Românilor din împărăție. Pe lângă Rege al Ungariei, Impăratul Austriei ar puteà purtà și titlul de Mare duce al tuturor Românilor. Erà treapta de pregătire pentru Unirea de azi, ce mijeà în mintea pătrunzătoare a marelui român. „E oare cu putință o personificare mai desăvârșită a ideii de unitate națională, de cât cea întrupată astfel în ființa și activitatea Mitropolitului Șaguna?“ (I. Lupaș).

In luptele politice nu erà orbit de fanatism. Nu ziceà *aut-aut*. Ințelepciunea lui practică îl făceà să se mulțumească a rupe cât mai mult din ceia ce dorià. Aveà tactul de a dobândì puțin de odată, spre a pregătì viitorul.

Văzând că în politică, pentru moment, sunt de învins prea mari greutăți, s'a îndreptat energia lui titanică spre școală și biserică, pârghie de susținere al unui neam. Foloseà presentul, pentru ca seninul să cuprindă măcar zilele de mâne. Pe preoți îi chiamă la datorie. Ca să nu li să poată aduce nici un bănat de nepregătire, reorganizează seminariile. Inființează școli poporane, pentru ca să trezască leul din amorțire.

Iși îndreaptă atențiunea și cătră cele secundare, întărind liceul din Brașov, creând pe cel din Brad. Simțul realității însă îl stăpânește. Niște idealiști cer înființarea unei Academii în Zarand. Șaguna se opune. „Să clădim dela temelie“ zice el. „La ce folos ar fi Academia și chiar școlile reale, dacă poporul rămâne în întunerec“. Pentru a ușurà ivirea energiilor ascunse în mizeria satelor, creiază internate; pentru a răspândì cultura, fundează tipografii, măcar că-și aprinde paie 'n cap și din partea Blajului și din aceia a clericilor sârbi. Pentru propaganda politicei și culturii naționale, înființează ziarul „Telegraful român“ la Sibiu.

Nu creiază numai, spre a lăsà în sama altora bunul mers. Se amestecă în toate. E spiritul viu ce dă trăinicie. Face programe școlare, scrie cărți în toiul luptelor politice;

îndeamnă pe cei sârguincioși, chiamă la datorie pe cei indiferenți.

Pentru această felurită ispravă, are nevoe de bani. Ii cere cu insistență dela Pesta, Viena ori Impărat, mulțumindu-se că-i capătă măcar cu țârâita. Adună cu talgerul dela poporeni. „Și așà jertfind fiecare din sărăcia sa puțin, se poate adunà cât se cere pentru înființarea și susținerea unei școli, care aduce foloase mari atât pentru singuratecele persoane cât și pentru întreaga națiune". Frumoase exemple și pentru cei de azi!

Cununa operilor sale este înființarea Mitropoliei greco-orientală, a Asociațiunii pentru cultura poporului și mai ales a acelui „Statut organic" zis al lui Șaguna, lege constituțională legată de biserică.

Biserica ortodoxă, de și a majorității Românilor din Ardeal, fu lăsată în părăsire ori umilită prin protecțiunea sârbească. Valah erà sinonim cu șismatic, eretic, macar că ortodoxia erà adevărata credință strămoșească, sau tocmai de aceia. Prin biserică însă se umileà poporul; el trebuià să o susțină din toată sărăcia. *Șaguna* duce luptă amarnică; învinge abia în 1864 când scaunul său episcopal devine scaun mitropolitan. Prin el biruià poporul. Măcar pe terenul bisericesc, numeroșii lui poporani, capătă aceleași drepturi ca și cei privilegiați prin știrbirea silită a credinții strămoșești.

„Asociațiunea" este o instituție de cultură; fundată în 1860, ea își continuă activitatea cu folos până azi. E unul din puținii sâmburi de legătură între cele două confesiuni, care din păcate tot se mai vrăjmășesc. E instituțiunea apropierii sufletești dintre toți românii. Ce simbolic este acest act al românului macedonean venit să înlăture vrajba dintre frați, sădită de dușmani! Ce înălțătoare și pline de pătrundere sunt cuvintele rostite în ultima ședință de constituire a Asociației: „Feudalismul aristocratic s'a delăturat prin desvoltarea puterii morale și cunoașterea legilor firești; a pășit în locul aceluia egalitatea de drepturi și egală îndreptățire; să nu uităm însă că puterea minții și a geniului, științele și artele sunt, care în zilele noastre dau popoarelor tărie și le asigură viitorul".

O viață întreagă Șaguna a luptat pentru biserica lui. Ca să facă zid de apărare în jurul ei a alcătuit Statutul organic. A mers astfel înaintea vremii. Din tagma preoțască n'a făcut o castă privilegiată iar biserica a trans-

format'o în locaş de rugăciune dar şi de apărare naţională. In jurul ei a strâns norodul întreg al credincioşilor. Şi astfel s'a veşnicit opera zilelor lui trecătoare, prin aplicarea de timpuriu a unui real democratism. Spiritul lui de organizator politic şi social, se prinde în Statutul organic. Biserica îşi lărgeşte sfera de influenţă. Din curat spirituală ea devine pivotul vieţii reale. Imbină astfel trecutul cu necesităţile viitorului, preîntâmpinându-le; înlătură izolarea din ce în ce mai mare în care zace biserica dincoace de Carpaţi, făcând'o reală conducătoare a poporului. Aduce astfel o revoluţie paşnică. Preoţii aleşi de enoriaşi, devin mai strâns legaţi sufleteşte de ei. Chemând şi pe laici în întărirea activităţii bisericei, a creat şi o şcoală civică. „Să fiţi râvnitorii legii", le spune el; „să daţi sufletele voastre pentru legătura părinţilor voştri". Impărăţia lui Dumnezeu caută să o aducă pe pământ, între ai lui.

Reformator, luptător, îndrumător politic şi cultural, Şaguna datoreşte nesecarea energiei ce o desfăşoară, culturii vaste ce o posedă. Tăria argumentelor sale aice îşi aveà izvorul. Aveà o cultură variată: bisericească, istorică şi filosofică. Când puterile fizice începură să-l mai lase şi activitatea lui devine mai ţărmurită, petrecea ceasurile slobode recitind *De senectute* a lui Cicero. Cultura lui serioasă nu se vede numai din discursurile ţinute în Sinoduri, în diete, în parlament, în faţa celor necunoscători sau a celor a toate ştiutori. Ea se prinde din circulările sale pastorale, pedagogice, în articole din „Telegraful român". Mai presus se oglindeşte în operele sale numeroase, unele fundamentale *(Istoria bisericească* în 2 vol., *Elementele dreptului canonic),* altele de conţinut pedagogic *(Instrucţiuni pentru învăţători* (1862), pentru directorii şcolari) ori bisericesc. Tipăreşte scrierile lui, dar supraveghează şi retipărirea acelora „care nu iartă fără pagubă invederată a binelui comun, amânarea". Calcă pe urmele lui Veniamin Costache.

Viaţa lui Şaguna e asemenea cursului unui fluviu mare, ce rupe zăgazuri naturale, dar revarsă şi rodnicie peste lunca lui largă.

După origine e macedonean. Născut cătră sfârşitul anului 1808, în Mişcolţ un oraşel dela graniţa apusană aromâ-

nismului, își are copilăria învăluită în atmosfera celei mai sfredelitoare drame familiare. Tatălui său, negustor, nu-i prea merg bine afacerile. Ademenit, socoate că ar puteà săltà, trecând la catolicism. Atâta a trebuit pentru ca drama să înceapă. Papistașii, nemulțumiți cu tatăl, își întind mânele și asupra copiilor. Intâlnesc însă în cale mama, la Românii din Pind apărătoarea până la moarte a limbii și credinții străbune. Incepe o luptă vajnică între preoții catolici și Anastasia, mama lui Șaguna. Ea reprezintă concretizarea strădaniei până la jertfire a eroinelor necunoscute, care ne-au păstrat neștirbit caracterul etnicității noastre. Posedă însușirile femeilor romane.

Voința mamei, strategia ei, înving. Nici o osteneală nu cruță, ca să salveze viața sufletească a celor 2 copii, dintre care Anastasiu, viitorul Andrei, erà cel mai mic. Ișі iea copiii și fuge, când la Pesta la tatăl ei, când în alt oraş. Ajunge cu jalba până la Impărat. Toate sunt de geaba. Copiii trebue să urmeze credința tatălui; așà e porunca împărătească, hotărâtă, lăioasă. Puterea dragostei materne găsește vicleșuguri. Cedează, dar totuși biruie în parte. Copiii nu vor fi crescuți în școli, ci lăsați pe lângă ea. Forma e salvată pentru dușmani, ceia ce le ajunge la urma urmei. A învins însă mama, căci lângă ea copiii nu-și vor înstrăinà sufletul. Așà s'a întâmplat.

Când fiecare dintre copii ajunge major, trebue să declare, la ce credință rămâne; o alege pe a mamei. Icoana eroinei cu care în multe se aseamănă, Șaguna o poartă cu sfințenie în suflet viața întreagă.

Copilul Anastasiu calcă dintr'o dată pe cărări bune. La școala grecească, apoi la cea ungurească, e printre cei dintâi. La Universitatea din Pesta, este iarăși student eminent. Lupta mamei de a salvà credința copiilor îi stă mereu înainte. In întâmplarea familiară, el vede urgia mereu lăsată asupra neamului. Soarbe dorința de a venì în ajutorul acestuia, din îndârjirea cu care s'a luptat mama sa. Aceasta închide ochii fericită că eroismul arătat, simplă datorie, e răsplătit prin hotărârea mezinului ei drag, de a se călugărì. Anastasiu devine monachul Andrei în 1833, iar Anastasia moare în 1836.

Dacă n'ar fi fost pavăza mamei, poate școlile l'ar fi înstrăinat. A mai contribuit mult și rudele lui de aproape, familia Grabovski, un cuib al românismului în mijlocul capitalei unguresti. Casa moșului său, erà locul de în-

tâlnire al mutor români de pretutindeni. Astfel tânarul Șaguna venì în contact cu Iordache Golescu, cu Petru Maior; în casa moșului său văzù câtă cazna trebue pentru ca măcar scânteile culturii naționale, calendarele vestite, să poată dăinui și pătrunde o clipă în popor.

Tânăr, frumos, chipeș, deștept, cult, bucuroși ar fi fost ungurii să-l ademenească înspre ei, ca pe atâția alții mai puțin de samă. Amintirea mamei îi erà îngerul de pază. După ce urmează studii filosofice și juridice la Universitatea din Pesta, se îndreaptă, la vârsta de 21 de ani, spre Vârșet, ca să facă studii teologice.

Drumul spre preoție îi este deschis. „De m'aș naște de o sută de ori, tot preot m'aș face", e hotărârea lui.

Mitropoliții sârbi repede apreciară calitățile alese ale noului sosit, ajuns după scurt timp profesor și secretarul Mitropoliei. Are astfel mai lesne prilejul să devie cercetătorul ortodoxiei, dar în acelaș timp să simtă, în plin, umilința în care se ține biserica română, pusa sub oblăduirea celei sârbești.

Cu asemenea sentimente pășește la vârsta de 38 ani, (1846) ca vicar general al bisericei ardelene, iar peste doi ani ca episcop.

Până acum se pregătise pentru viață. De acum incep faptele și luptele. Instalarea în scaunul episcopal coincide cu toiul revoluțiunii din 1848. Ca vicar cautā înspre școli; ca episcop începe cu Câmpia Libertății. E unul din acei care duc Memorandul la Viena, de și ai săi se simt, acasă, în nesiguranță fără el. „Ni se pare că și soarele strălucește mai luminos, când ești între noi; dar acum suntem ca și cei din umbra morții", îi scriu ai lui.

In Ardeal focul se potolește repede, în afară de M-ții Apuseni. Acțiunea diplomatică iea locul isprăvilor ostășești. Episcopul Șaguna trăește într'un du-te-vino necontenit. Aproape 7 luni stă la Olmütz cu nădejdea pusă în noul împărat, pe care-l captivă prin impunătoarea figură, limpeziciunea privirii și adevărul spus fără încunjur.

Amăgirile repede urmară. Trebuià să protesteze la urma chiar contra proclamațiunii comandantului Clam-Gallas care uitase voit pe Români. Amărât se întoarnă, tot cu încunjur, în Ardeal. Erà așà de mult așteptat în cât poporanii il întâmpină la Predeal și-l duc cu alai până la Sibiu.

In tot decursul deceniului de absolutism, până la 1860 se restrânge mai mult la slabe acțiuni politice, îndrep-

tându-se mai ales spre cele culturale. In această perioadă, când e râdicat la rangul de baron (1852), cade întreaga lui sforțare pentru a căpătà învoirea ținerii Sinodului din 1850, o minune care pregătì autonomia bisericii ortodoxe față de sârbi și recunoașterea Mitropoliei în 1862.

Incepându-se era prefacerilor constituționale după 1860, îl găsim când în senatul vienez, când în dieta din Pesta. Glasul lui, întotdeauna ascultat, spune multe adevăruri crude. La dieta din 1863, ținută în Sibiu, e sufletul adunării. O clipă de speranțe dulci leagănă pe români, dar cu stabilirea dualismului, totul din nou să năruie. Legile votate de dieta ardeleană se topesc ca fulgii de zăpadă, în 1867. O schimbare se produse și în spiritul de combativitate a Românilor. Unii vor să reacționeze prin pasivitate, alții cu Șaguna, de și având aproape 60 ani, prin participare la luptele parlamentare.

In această nouă desbinare Mitropolitul Șaguna este ținta multor atacuri. Le îndură cu resignare, le iartă chiar, concentrându-și puterea tot mai domolită spre școală și biserică. In această perioadă luă naștere Asociațiunea (1860); Statutul organic (1869), fu însemnarea îndelungei sale activități, oare cum și testamentul.

Trupul sbuciumat de atâta neliniște și sdruncin, slăbește văzând cu ochii. Imbătrânit înainte de vreme, obosit de truda unei vieți prea svăpăiate, nu se chinuiește mult. Până în apusul zilelor păstrează limpeziciunea minții și blândeța privirii, care mângâie pe cel asupra căruia se lasă.

In ziua de 16/28 Iunie 1873, cere să fie dus la fereastra deschisă; dorià lumina plină a orizontului întins.

Și astfel își dădu sufletul la vârsta de 65 ani, acela „care pururea va strălucì ca un luceafăr pe orizontul bisericii și națiunii române" (N. Popea).

Plâns de mult norod, fu dus în satul Rășinari, unde se odihnește într'o capelă simplă, la intrarea căreia păzesc doi lei. Doisprezece brazi, încă în putere, îi străjuesc locul de veșnică odihnă.

A trăit o viață plină și a murit liniștit că ș'a îndeplinit datoria ce o aveà către neamul său. „Sunt gata cu toate ale mele; odihnit și liniștit aștept cele ce trebue să se întâmple" scrie el unui prieten încă din 1871.

ȘTIINȚA

GR. COBÂLCESCU
(1831—1892)

Omul spre trudă se naşte.

IOV

La 1860 iea ființă oficial Universitatea din Iași, de și Academia Mihăileană de mai înainte se poate socoti drept sâmburele unei universități. In noua fază de libertate relativă, Principatele Române trebuiau îmbrăcate măcar de formă, în hainele timpului. Inființarea unei Universități se impunea, ca semn al năzuinții spre o cultură proprie. De activitatea unei atari instituțiuni, se leagă însă anumite condițiuni, care nu puteau fi îndeplinite dintr'o dată, de o țărișoara abea desmorțită din încătușarea seculară.

Drept local, se destinase pentru Universitatea din Iași un palat boeresc. E poate clădirea cea mai impunătoare, prin simplicitatea ei clasică, nu numai din Iași, dar chiar din întreaga Românie de atunci. Cu toate că erà neîncăpător, în el a avut loc faza eroică din activitatea Universității ieșene.

Se cereau laboratorii cât de puțin pretențioase, măcar atâta cât erà de nevoe pentru un început de cercetări. In spațiuri restrânse, două-trei odăi, cu subsidii mai mudt de cât precare, socotindu-se și mediul încă neînțelegător pentru cercetări științifice, îşi închipuie ori cine că rezultatele muncii unui Cobâlcescu sau Poni au valoare în sine mult mai prețioasă, de cât acele săvârșite aiurea. Pe oameni nu poți să-i judeci, scoțindu-i din greutățile mediului cu care au de luptat.

In nici o manifestațiune omenească, nu se poate prinde mai bine, de cât în cea stiințifică, ce însamnă înainte

de orice, contactul între oameni. Pentru un artist ori filosof, izolarea poate să dea intensitate gândirii, de şi chiar pentru ei mediul e hotărâtor asupra producţiunii. Segantini s'a refugiat pe înălţimea pasului Maloja, iar Kant e pustnicul dela Koenisgsberg. Pentru omul de ştiinţă, discuţiunile şi sugerările ieşite din contactul cu alţii, însamnă economie de vreme şi îndemn biciuitor. Aşà se lămureste că un Bacaloglu, apreciat cât a studiat la Paris, a rămas, la Bucureşti, profesorul de samă, dar cu slabe semne de activitate ştiinţifică.

Un izolat de mediul ştiinţific, are nevoe de o energie rară şi o voinţă hotărâtă, pentru a produce şi mai ales pentru a tăià cărări nouă.

Cobâlcescu a fost unul dintre aceştia. Energia lui de muncă erà neîntrecută, iar voinţa l'a făcut să treacă peste pedici, în faţa cărora altul ar fi fost desarmat.

Făcându-şi studiile în Paris, se isbì de o greutate covârşitoare pentru specialitatea sa. Nu cunoşteà limba germană, în care erau scrise mai toate lucrările referitoare la regiunile învecinate României. In plină maturitate, ca şi James Watt la bătrâneţe, s'a pus şi a învins una din piedicile care o întâlnì în cale. A voit şi a răsbit.

Având o pregătire restrânsă faţă de câmpul larg al cursului său, după nevoia timpului trebuind să predeie mineralogie, petrografie, geologie şi paleontologie, azi la Bucureşti împărţite în trei catedre, şi ne fiind deplin stăpân pe principiile de fizică necesare studiilor microscopice, nu se lăsă învins. Intrebà pe alţii, studià ca un student, până ce ajunge să-şi însuşească tehnica de care aveà trebuinţă. Alţii ar fi ocolit şi ar fi păşit mai departe.

Energie, voinţă şi muncă, sunt cele trei pârghii de susţinere chiar ale omului cu puteri naturale mai slabe, care ţine însă să dovedească în viaţă. Când însă ele vin în ajutorul unei firi vioaie — cum a fost la Cobâlcescu — veşnic în mişcare, dornică de a aflà, se pot înfăptuì minuni. In mediul său, pentru timpul său, Cobâlcescu a înfăptuit minuni. A pus jaloanele unei ştiinţi la noi, în care s'a lucrat după el mai mult de cât în oricare alta.

Pentru aceasta munceà; munceà din zori şi până noaptea târziu. Boala nu-l opreşte dela muncă, iar moartea îl găseşte lângă microscop.

Resortul sufletesc care-l menţineà veşnic tânăr, mereu în acţiune chiar când pe cap se aşezase de mult omătul

iernii, erà entusiasmul și dragostea pentru natură. Avcà încredere în puterea omenească și nu disprețuia pe cea care știà că trebuie să zacă ascunsă în poporul său. Inflăcărà la lucru pe toți, care veneau în contact cu dânsul. Nu le dădeà numai exemplul neodihnei, ci convorbirea lui îi smulgeà din indoleanța care legà plumburi de picioare și mâni. In Iaşi, pe la 1835, se înființase „Societatea de naturaliști", după îndemnul unor străini încetățeniți. E cea mai veche societate științifică din țară. „Muzeul de St. Naturale" de azi, e opera lor. După ce s'au stâns întemeietorii, instituția lâncezeà. Cobâlcescu i-a dat viață, iar *Buletinul societății de medici și naturaliști* care mai apare încă, fu rezultatul biciuirii acestei firi entusiaste. Dându-și samă de ce însemnează izolarea și cât de dăunătoare poate fi naturelor mai firave și șovăelnice, el, împreună cu A. D. Xenopol, a pus la cale înființarea *Societății literare și științifice,* care a deșteptat câte-va energii, iar prin organul ei *Arhiva* a contribuit să adauge cevà la tradiția culturală a Iașului.

Entusiasmului său în toate, se datorește și planurile ce le făureà pentru știința sa. Dacă ar fi fost înțeles și sprijinit, la Iași ar fi existat unul din cele mai vaste muzee de paleontologie, mineralogie și Anatomie comparată.

Dacă intrigile nu i-ar fi pus bețe în roate, și s'ar fi înfăptuit Institutul geologic așà cum îl concepeà Cobâlcescu după paginile proectului rămas ca manuscris, în România întregită, acel Institut ar fi luat locul celui dela Viena ori Budapesta, stânjenite în activitatea lor, prin vitregia soartei.

In toate manifestațiunile lui, entusiasmul îl stăpâneà. Chiar și cursurilor sale — de liceu și mai ales de universitate — le dădeà o desvoltare care nu erà în raport nici cu pregătirea auditorilor nici cu starea generală a învățământului. Neînțelese foarte adese, atrăgeau totuși pe tinerii studenți, care își dădeau osteneală să le urmărească și să le înțeleagă. Astfel a creat o serie de elevi, cari în toată viața lor sau au păstrat cultul științii, respectul muncii cinstite, sau au păstrat dela el îndemnul ca să urmeze calea cercetărilor, arătată de profesor prin vorbă și faptă.

Entusiasmul și hotărârea lui, în toate, erau la rândul lor altoite pe un fond de bunătate și de dragoste nețărmurită pentru frumos. „Frumosul, este mai înalt de cât binele, Frumosul cuprinde în el Binele". (Goethe).

A ştì să înţelegi frumosul, luându-l drept călăuza vieţii, treci de multe ori peste spinii din cale, nu le simţi înţepăturile, după cum devii iertător pentru slăbiciunile celor ce te înconjoară, pironindu-ţi în totdeauna mintea şi sufletul, cătră ceia ce este deasupra tuturora.

Mai ales pentru frumosul în natură, Cobălcescu aveà un cult. In el afla lecuirea suferinţelor ce le îndurà şi lumina care-l îndrumà. In escursiunile sale, pietrele nu erau neînsufleţite, iar formele căpătau viaţă. La fiecare pas se opreà, pentru a atrage atenţiunea asupra pitorescului ce se desfăşurà în jur, şi care făceà să se uite oboseala.

Erà un artist alăturea de savant. In tinereţe se încercase să scrie şi poezii, „căci o vână de Poezie există în inima tuturor oamenilor“; educaţia singurei sale odrasle o îndreptà înspre drumul artei.

Aşà se explică de ce sufletul lui inundat de înţelegerea frumosului în espresia lui cea mai desăvârşită, acel al naturii, nu puteà să cuprindă răutatea ori invidia, joasnicele patimi care înveninează raporturile între oameni. Dădeà fiecăruia după meritul ce-l aveà, deci nici adevărul nu-l înconjurà. Intr'aceasta erà o fire sinceră dar loială, ceia ce însă nu totdeauna să iartă, pentru că nu se înţelege.

Nu erà stăpânit nici de ambiţiuni deşarte; nu căutà măririle pe care lesne le-ar fi căpătat dându-se firea lui aleasă, cunoştinţele solide, puterea de muncă şi înflăcărarea, mai ales într'o vreme când erà rar să se vadă toate concentrate într'un singur om.

Erà însă mândru; nu aveà mândria prostească a celui ce-şi închipuie de sine mai mult de cât e, ci expresiunea demnităţii omeneşti, mai ales faţă de oamenii pe care intrigile sau linguşirile, îi înălţau unde nu meritau. Omul sănătos, se arată ca atare şi faţă de cei mici. Omul care ţine la respectare, nu e de pus în categoria încrezuţilor.

Pe lângă toate erà şi un patriot conştient, adânc iubitor al ţării. Nu înţelegea ştiinţa fără revărsarea roadelor ei asupra pământului şi a poporului care o susţine. Aşà se lămureşte importanţa ce o dădeà geografiei României, în şcoala militară, iar cercetările sale geologice le îndreaptă şi în spre aplicarea criteriilor ştiincifice la stabilirea răspândirii petrolului în România. El a pus temeiul cercetărilor geologice din regiunile petrolifere, după cum prietenul şi colegul său dela Universitatea din Iaşi, P.

Poni este întemeietorul studiilor chimice a petrolului românesc.

Mic de statură, vioi în mișcări aveà o figură plină de expresiune. Un păr bogat îi încadra fruntea boltită, de sub care sclipeau ochii plini de pătrundere, ce exprimau bunătatea.

Iubit de prieteni, respectat de elevi, om de bine și de știință Cobâlcescu rămâne una din figurile cele mai caracteristice ale energiei noastre naționale, arătând că și în direcția științei substratul nostru etnic cuprinde valori.

Născut în Iași, la 22 Septembre 1831, viața lui întreagă este legată de fosta capitală a Moldovei. Invățătura elementară ca și cea secundară a făcut'o tot în Iași. Școala Mihăileană erà doar locașul de lumină în care a urmat cei mai de samă oameni ai Moldovei, din generațiunea trecută. De mic se vede energia ce-l caracterizà viața toată. Academia Mihăileană fiind închisă, se apucă să învețe singur, trecând examenele cerute spre a fi declarat absolvent. In bună parte fu un autodidact.

„Gustul și aplicațiunea sa naturală pentru studiul St. naturale și fizice, erau atât de mari și de desvoltate, în cât fiind încă cu totul tânăr, îl vedem înjghebându-și singur — nu fără de mari sacrificii — un mic laborator de chimie, prin care studià chimia după opul lui Berzelius și fizica de pe acel al lui Pouillet“ (D. Brandza).

Pe acele vremuri a fi absolvent al Academiei Mihăilene sau al seminarului, erà un titlu îndeajuns pentru a puteà fi profesor. Și iată-l pe tânărul Cobâlcescu, la 18 ani, concurând pentru catedra de fizico-naturale dela liceul din Iași. De și singurul concurent, firea lui dârjă față de inspector, îi amână căpătarea catedrei. Nu se descurajează. Retras la țară, continuă să învețe, așà în cât după trei ani reușește cu mult succes, să obție catedra dorită.

Studii mai superioare în țară nu erau. Cel ce dorià să prindă farmecul cercetărilor științifice erà nevoit să treacă granița. Astfel ajunge la Paris, unde după trei ani, își iea licența. Un atare element nu puteà să lipsească din personalul didactic al tinerii Universități. Cobâlcescu fu numit în 1863, profesor de Geologie și minerologie, catedra pe care o ilustrează până la moarte. Aice s'ar încheia *Curriculum vitae*. Altă demnitate n'a mai avut. Că a fost

numit în comisiuni pentru studii diferite sau că a ocupat vre-o 20 ani catedra de geografie și St. Naturale dela școala militară din Iași, n'au importanță pentru activitatea sa.

Abea la 1886 este ales Membru al Academiei Române, răsplata meritată a unei activități îndelungi.

Viața și truda lui întreagă este legată de Universitatea din Iași.

Cursurile lui Cobălcescu erau întotdeauna bine pregătite. In ele arătà, nu numai cunoștințele temeinice pe care le posedà, dar și râvna ce aveà să fie la curent cu literatura științifică. Nu cetea după caetul de cursuri scris, așà în cât să știi de mai înainte, care va fi chiar îmbrăcămintea gândurilor, mereu aceleași.

Pe fiecare an își tot lărgeà sfera prelegerilor, adăogând cursuri nouă, ba de microscopie, ba de paleontologie. La începutul carierii sale fu silit chiar să țină prelegeri și de Zoologie, în lipsa unui titular. Un ceas și jumătate vorbeà volubil, de și concis. Cursul pentru dânsul erà solemn; rar când dădeà greș să nu-l țină.

„Astfel își făceà Cobălcescu cursul la Universitatea din Iași, totdeauna cu acelaș entusiasm nesecat, cu aceiași energie neslăbită, dela începutul și până la sfârsitul vieții sale“ (Sava Athanasiu).

Mai mare muncă a avut ca să-și înjghebe un laborator. Nimic nu aveà, când Universitatea s'a înființat. Chiar după aceia fondurile erau restrânse. Mărginit la câteva camere dindărătul clădirii vechi a Universității, încetul cu încetul ajunge să nu-i mai încapă materialul adunat. In primii ani adevăratul lui laborator erà la Școala Militară, unde mijloacele erau mai ușor de căpătat.

Ca profesor la liceu, scosese o mică prelucrare a unui tratat francez de geologie, în care partea personală însă predominà. Ajuns la Universitate, dela început publică cea dintâi lucrare originală. Nu e locul a insistà asupra calităților de fin observator ce se arată chiar în această primă lucrare. Pe urmă venì o pauză silită. Studiile geologice nu cer numai osteneala excursiunilor, dar și timp îndelung de studiat materialul adunat, mai ales când nu ai la îndemână o bibliotecă necesară. Așà se explică faptul că seria tipăririi studiilor lui Cobălcescu, începe abeà după 20 de ani de muncă și biruință a greutăților ori cărui început.

Dela 1882 până la moarte, lucrările lui se țin șir,

exemple de claritate și siguranță în observare și interpretare. Universitatea din Iași, prin el și Poni, deschide drumul studiilor științifice în țară.

Câmpul de observațiuni și cercetări, Cobâlcescu îl întinde peste toată suprafața țării, dela Răpedea de lângă Iași până'n Olt și Dobrogea. Lucrările lui și azi, de și cercetările geologice sunt înaintate, constituiesc punctul de plecare al celor care urmăresc amănunțimile.

Moartea îl răpește, în plină activitate, dar la o vârstă când cercetătorul faptelor răzlețe, e în măsură să deie sinteza studiilor sale. Moare subit, la 21 Mai 1892, în cabinetul său de lucru.

S'a stins omul datoriei și al muncii; roadele ostenelelor lui rămân însă zestre viitorului.

PETRU PONI
(1841—1925)

Dumnezeu nu în mulți, ci în puțini arată puterea sa.

GR. URECHE

In fața mormântului proaspăt astupat, în care au fost închise pentru totdeauna rămășițele lui Petru Poni, ar fi o fățărnicie goală, dacă n'am găsì de cât accente de durere, pentru dispariția bătrânului profesor dela Universitatea din Iași. Moartea i-a rupt firul vieții la o vârstă înaintată. E o lege a firii împotriva căreia nici plânsetele nici regretele nu pot nimic. Datoria celor rămași după el, este să-i relevăm faptele. Nu e datorie numai față de el, ci chiar față de neamul din care face parte. Relevând forțele reale dispărute, se stabilește o legătură între viitor și trecut, întărirea încrederii ce trebue să o avem în energia etnică și chezășia desvoltării de mai târziu. Ceia ce-i dă tărie omului să-și ducă zilele trăite — multe, puține — după o lege morală, e speranța că faptele îi continuă viața. Stelele luminează din depărtare și după ce le-a secat isvorul luminii.

Impletitura gândurilor și a faptelor înaintașilor noștri, constitue urzala pe care se țese progresul unui neam și prin el al omenirii. Veșnicia omului se făurește prin rezultatul muncii sale; valoarea unui neam se judecă prin adunarea activității trainice a elementelor din care a fost compus. De aceia pe cei aleși, avem datoria să nu-i dăm uitării. Viața lor dă viață altora, chiar la distanță de decenii ori veacuri.

Petru Poni a fost unul din aleșii neamului nostru. Viața lui, luată în sine, e ca o concretizare a preceptelor vechilor filosofi greci. Ce a produs, în neprielnicia vremii în care a trăit, poate servì de pildă generațiilor care îl vor urmà.

Aveà toate însuşirile care dau tărie etică unui om de samă. Aveà toate trăsăturile comune savanţilor din ori ce parte a lumei.

Erà om muncitor. „Ori cât de înzestrat dela natură să fii, fără muncă nu săvârşeşti mare lucru", este axioma repetată aproape de toţi acei care se ocupă cu descrierea vieţii oamenilor de samă. Nu aveà impetuositatea artistică a lui Cobâlcescu, cu perioade de acalmie, urmate de sforţări mari, pentru a aduce cât mai grabnic la îndeplinire gândurile, prin asalturi ruinătoare de sănătate. Poni din potrivă munceà încet, dar continuu, perseverând timp îndelungat, învingând prin răbdare şi încredere. Rar îl vedeai grăbit, mai niciodată pripit. Tăcerea lui o socoteai drept abdicare. Erà însă vremea de reculegere. Răspunsul ce urmà, erà rezultatul gândirii în tăcere.

Munca şi răbdarea, nota caracteristică firii lui, erau întovărăşite de un admirabil spirit de organizare până în cele mai mici amănunţimi, deci de un plan metodic în muncă. Ştià unde trebuie să meargă şi nu se lăsà până ce nu-şi ajungeà ţinta, dacă nu veneau în cale piedici a căror înlăturare nu mai stăteà în puterile lui. Laboratorul de chimie, instalat în noua clădire a Universităţii, e dovada spiritului de organizare ce aveà. Erà în acele timpuri şi a rămas până azi, unul din laboratoarele cele mai bune. chiar în comparaţie cu străinătatea. Isbânda Expoziţiei române la Paris, în 1896, se datoreşte în bună parte metodei ştiinţifice în organizare, aplicată cu toată rigurositatea de către Poni. Până şi în alcătuirea clasicelor lui Manuale de fizică şi chimie, se poate prinde acest dar nepreţuit la un om. Ele au rămas neîntrecute prin claritate şi orânduirea sistematică a materiei.

Cu toată aparenţa lui rece, aproape imperturbabilă, erà condus în acţiune şi de pasiune. „Dragostea de adevăr, dragostea de ştiinţă, este în deobşte mută, dar prin aceasta nu e mai puţin înflăcărată. Toţi, (fiind vorba de savanţi) prin urmare, sunt oameni de credinţă; ori ce pasiune presupune credinţă; mobilul acţiunii este o credinţă. Numai ea singură dă perseverenţa, dă curajul". Aceste cuvinte ale lui H. Poincaré, se aplică de minune şi lui Poni.

Aveà o încredere nestrămutată în energia neamului său. Îi tremurà bărbia şi-i lăcrămau ochii, singurele semne mai manifeste de exteriorizare a sentimentelor lui adânci, când

venea vorba de soarta țării și mai ales când se pomenea de sătenii răbdători și muncitori. Imboldul muncii lui pe toate tărâmurile — științifice, economice și sociale — trebue de căutat în această dragoste nețărmurită și necondiționată de țară și neam.

Pasiunea pentru știință îl făcea să alerge în laborator, de îndată ce scăpa de alte îndatoriri generale, impuse de împrejurările de refacere ale statului încă tânăr. Chiar după ce a eșit la pensie, preocupările științifice nu le lasă la o parte. Rămase în curent cu progresul chimiei și dacă nu mai avea unde lucra, scria articole științifice la *„Revista științifică V. Adamachi"*, scoasă sub îndemnul și ocrotirea lui.

Iubindu-și adânc țara, iubind știința, își iubea mai presus de toate Universitatea lui, pe care nu o părăsi voit, după cum își iubea din toată inima elevii lui, cărora nu le precupețea sprijinul. El este întemeietorul „Societății de științi din Iași", în plină activitate, cât era sub conducerea lui, după cum pentru ca să învedereze activitatea științifică, netrâmbițată, ce se desfășoară în laboratoarele universității ieșene, a întemeiat revista *„Annales scientifiques de l'Université de Iassy"*, care apare și azi, căpătându-și loc de cinste între revistele streine.

De și înzestrat cu atâtea însușiri reale, sau tocmai pentru că le avea, cu toate serviciile mari aduse țării, era de o modestie fără samăn, ca și Sp. Haret. E și aceasta una din calitățile oamenilor aleși, care-și dau samă ce valoare are omul în societate și care-i sunt îndatoririle lui pentru binele colectivității. „Când te măsori cu un ideal ceva mai ridicat, nu poți de cât să te socoți mic". Și aice cuvintele lui Poincaré sunt atât de pline de adevăr. „Cel mai mândru dintre membrii Academiei va fi întotdeauna mai modest de cât mulți politiciani de mâna a doua, deputați proaspăt aleși, pentru care de altfel modestia ar fi o strașnică jenă, ce ar opri în loc prea iute cariera lor". Nici odată Poni nu releva binele săvârșit în mersul țării. Il socotea ca și ofranda credinciosului, adusă la altar.

Scos din liniștea laboratorului în vârtejul politicei, de către marele său prieten D. A. Sturza, făcea o notă discordantă tocmai prin aceia că vroia să rămâie întreg într'o atmosferă unde oportunismul și maleabilitatea predominesc. De aceia n'a putut dăinui multă vreme în politica militantă. In trei rânduri chemat să îndeplinească sarcina

de ministru al Instrucției publice, n'a intrat nici plecându-și capul ori milogind locul, ci punând anumite condiții în legătură cu idealul școlar ce-l aveà. Când a văzut că nu poate merge drept, pe cărarea ce ș'o croise în minte, nu s'a acățat de un fir de paiu, ci s'a retras, tot cum a intrat.

Erà condus în politică de un spirit real de democratism, mai intens și mai sincer la cei cari s'au hrănit din înflăcărarea generațiunii dela 1848, de cât la mulți din cei de azi, care speculează democratismul, învingător prin evoluția socială generală. Victoria lui cea mai glorioasă a fost astuparea prăpastiei săpată între școala satelor și a orașelor. Accesul mai lesnicios al elementelor sătești, primenirea cercului închis în jurul orașelor prin canalizarea forțelor vii, sănătoase, dela sate, lui Poni se datorește. Isbânda a câștigat'o prin însuflețirea argumentării strânse, isvorâtă din convingerea democratismului real, într'o vreme când democrat însemnà dușman al statului abia închegat.

Aceiași dragoste de locuitorii satelor, l'a condus la acțiune energică, adesea personală, față de proprietarii recalcitranți și neînfrânați prin legi restrictive, ca să poată căpătà cât mai mult pământ pentru islazurile comunale, mergând tot odată paralel cu acțiunea lui de persuasiune către locuitorii satelor, împingându-i spre cultura rațională a pământului, spre sămănarea trifoiului și a luțernii, care să împlinească lipsa islazurilor. Erà condus de un întreg program economic, aplicat în mic cu moșiile Academiei Române; dacă s'ar fi generalizat, preîntâmpinà fărâmițarea proprietății în așà măsură, în cât, pentru moment și în legătură cu întunerecul lăsat încă asupra satelor, are ca urmare o scădere amenințătoare a producțiunii.

Inzestrat cu atâtea însușiri reale, se înțelege de ce viața lui Poni a fost plină, putând servì drept icoană călăuzitoare generațiunilor care vor urmà. Ea ne apare și mai luminoasă, prin contrast, mai ales în zilele de acum, când furtuna năprasnic învolburată de după războiu, a răscolit prin indivizi în societatea întreagă, pofta de arivism prin toate mijloacele, pierzându-se ori ce criteriu de alegere și de conducere. Viața lui Poni și a celor asemenea lui, dà curaj de susținere, pe un temeiu etic, celor care se mai încred în valoarea muncii ordonate și continui, ca factor important în progresul colectivității. Aceștia vor ajunge să realizeze cu grea trudă, filtrarea valurilor reale, contribuind la limpezirea vremurilor tulburi și la de-

punerea drojdiilor răscolite de vârtejul prefacerilor de după războiu.

Născut la Săcărești (Iași), în 4 Ianuarie 1841, Poni se trage din mândrul strat social al răzeșilor, nobilimea băștinașilor moldoveni, mereu lovită, mereu sărăcită. Ca un semn de pioasă legătură cu strămoșii care ne-au apărat țara, apărându-și pământul din vatra satului, Poni a scos volumul Răzeșii, singura lucrare de acest soiu, în literatura noastră geografică.

Asupra vieții lui de copil și elev, puține se știu. De câte ori aduceam vorba despre faza aceasta îndepărtată a vieții lui, nu-i putem scoate prea multe destăinuiri. Poate s'a rezervat descrierea ei, în Memoriile la care a lucrat până în preziua morții.

Născut în vremea însuflețitoarelor mișcări dela 1848, copilul îndrumat spre învățătură, a trăit în atmosfera de sacrificii, de luptă și suferinți, a celor care se străduiau să înfăptuiască Unirea Principatelor. Nu puteà să rămâie neinfluențat de ea. După căldura cu care adesea îmi vorbeà de timpurile acele, de oamenii uriași în lumea somnolenții nenorocite, de și explicabile, ce domnea pe atunci, se prindea lesne că urmele zilelor din copilărie au rămas adâncite în sufletul său. De atunci a încolțit sămânța patriotismului ideal, neclintit, înrădăcinat pentru toată viața.

Școala secundară a făcut-o la Academia Mihăileană, ca intern. Cu toate loviturile primite, în această instituție se mai păstrà vibrațiunile înflăcăratelor lecții ale lui M. Kogălniceanu. A fost îndeajunsă trecerea de o clipă a unui propovăduitor al naționalismului regenerator, pentru ca școala să capete o tradiție. A trăit o bucată de vreme în cultul acestui sentiment atât de izbăvitor. „Am avut norocul să fiu crescut în școala care, astăzi se numește Liceul Național și care pe atunci se numia Academie. Acolo am ascultat cuvântul cald și măestos al lui Neculai Ionescu, care ne înălțà inimile. Acolo am fost școlarul lui Laurian, Barnuț, Papiu și a atâtor altora, care, ca adevărați apostoli ai românismului, venise de peste munți pentru a răspândì printre noi lumina și, mai mult de cât atâta, pentru a deșteptà conștiința națională".

Mai târziu el însuși profesează vreme de 12 ani (1866—1878) la liceul în care s'a făcut educația, ca și la școala

militară și mai ales la Institutul Academic, cunoscut mai bine sub numele de Institutele Unite și care a făcut o bucată de vreme fală Iașului cultural.

Dus în străinătate, la 1859, a învățat chimia la Paris cu Saint-Claire-Daville, Würtz și Berthelot, pentru ca, întors în țară, să i se încredințeze, în 1878, catedra de chimie dela Universitatea din Iași. Neclintit funcționează ca profesor la Universitate până la 1911, când, atingând limita de vârstă, se retrage la liniștea pensionarului.

De câteva ori trimes ca reprezentant în senat al Universității ieșene, este Ministru de instrucție în trei rânduri: în 1891 (20 Iulie—27 Noembrie), dela 1895—1896 vreme de 13 luni și apoi în 1918. Fost membru în Consiliul general al Instrucției, președinte al consiliului pentru organizarea secțiunii române la marea expoziție internațională din Paris (1900), ocupă timp de câțiva ani (1908—1913), demnitatea spinoasă de Președinte al Consiliului superior de agricultură. Ales membru al Academiei Române în 1889, e Președintele înaltei Instituțiuni culturale în mai multe rânduri.

Moare, după o scurtă suferință, în seara de 2 Aprilie 1925, la vârsta de 84 ani.

Născut în anii când Moldova și Muntenia formau două Principate, adesa învrajmășite, închide ochii în perioada cea mai glorioasă a neamului, trăind zilele Unirii tuturor Românilor, despărțiți atâta amar de vreme. O viață de om încheie viața de închegare și mărire a Țării Românești. Se înțelege atunci încrederea lui în viitorul neamului, când vedeà cum din zi în zi statul abea închegat, își întemeiniceste trăinicia. Invățând, ca elev la școala primară, la lumina opaițului sau a lumânării de său, moare în vremea când electricitatea luminează chiar sate. O schimbare atât de radicală în perioada vieții unui om, timp scurt pentru viața unui stat, nu se puteà săvârși de cât prin o muncă uriașă, cuvântul nu.e exagerat, a generațiunilor care ne au precedat. Poni făceà parte din această generație. Și el a contribuit în largă măsură prin cultura și însușirile lui, la regenerarea țării, lui atât de dragă.

Ca profesor a fost îndrumător, dar ca și exemplu. Veneà la cursuri cu regularitatea „filosofului dela Königsberg". Lecțiunile lui, în curent cu progresul vertiginos al chimiei, erau modele de claritate și sistemă. Prin aceasta a creat numeroși profesori de liceu, care căutau să calce pe urmele

profesorului lor. Nu erà dintre aceia, care să înăduşe vlăstarul înălţat, de frica umbrirei de mai târziu. De îndată ce găseşte vre unul, care da dovadă de preocupări ştiinţifice, îl ajută, îl ocroteşte, spre a se râdicà tot mai sus. Dela el porneşte seria doctorilor în ştiinţe în ţara noastră. Numai calităţilor de profesor stimat se datoreşte însufleţirea par.icipanţilor numeroşi la sărbătorirea din 1906.

Ca savant ocupă locul de frunte între chimiştii români, chiar până'n zilele noastre. Meticulos în cercetare, nu păşeşte de cât măsurat, fără grabă. Cu mijloace restrânse la început, în nişte atenanse din vechea Universitate, se apucă de studiul mineralelor; pe lângă descrierea mineralelor din România, pentru unele făcându-le şi analiza, stabileşte constituţia unui mineral nou Broştenita. O singură odaie îi erà întreg laboratorul. In ea însă începe seria cercetărilor chimice de la noi.

Injghebându-şi laboratorul model din noul palat al Universităţii, înzestrându-l cu o bibliotecă completă de specialitate, începe (1897) seria lucrărilor asupra Petrolului românesc, pe care le continuă până la 1906. Sunt lucrări temeinice, care scot în relief composiţia şi particularităţile petrolului nostru. Elevii săi din această perioadă, ajung conducători în rafinăriile de petrol. Erà de ajuns o recomandare a profesorului specialist, pentru ca licenţiaţii noştri să fie preferaţi celor aduşi din străinătate.

Ca membru al Academiei Române, are o influenţă binefăcătoare în cultura ştiinţifică din România, prin îngrijirea părintească ce o exercită asupra bursierilor Academiei din Fondul V. Adamachi. Mulţi dintre ei ajunşi profesori universitari ori ingineri cu vază, trebue să fie deopotrivă recunoscători atât donatorului *V. Adamachi*, cât şi celui care stabilind regulamentul întrebuinţării fondului, nu precupeţeà înlesnirile de studiu în străinătate. Ţineà la ei ca şi la elevii lui, bucurându-se de studiile ce le făceau şi dându-le, ori când, o mână de ajutor.

Ca ministru al Instrucţiunii, înfiinţează Casa Şcoalelor, cu menirea mai mult de a asigurà clădirea localurilor de şcoli primare. Prin Legea asupra învăţământului primar şi normal primar, dă stabilitate învăţătorilor şi unifică şcoală primară. Scopul ce l'a urmărit, erà ,,de a organizà mijloacele, prin ajutorul cărora să se poată da, în realitate, tuturor copiilor, instrucţia şi educaţia necesară pentru a

devenì cetăţeni buni şi folositori patriei". „Tuturor copiilor" însamnă democratismul real, lămurit mai bine prin alte cuvinte din expunerea de motive a legii: „Mai înainte de toate este nedrept să împărţim copiii aceleaşi ţări în două categorii" iar mai la vale: „Interesul statului este să utilizeze toate puterile vii ale naţiunii, după valoarea lor, iar nu după originea lor orăşenească sau rurală". E întreg crezul vieţii lui.

In chestiunile economice, preconizà cu multă tărie obştiile în exploatarea moşiilor, ca mijloc de pregătire pentru proprietatea individuală şi tot odată ca o chestiune de educaţie spre cultura raţională a pământului. Ca Preşedinte al consiliului superior de agricultură, puţini ştiu că el a pregătit reforma agrară, având a lucra la ea şi pe vremea cât a fost ministru în 1918.

In chestiunile sociale, după cum am spus, erà un sincer şi convins democrat, fără să facă paradă din sentimentele sale, aplicate ori de câte ori aveà putinţa. Democratismul său îndreptat mai ales înspre râdicarea satelor, nu e ideologic, influenţat de dogmele teoretice aduse de vântul străin, ci e resultatul cunoaşterii reale a satelor de unde a pornit, cât şi a neprielniciei istorice, în care a trăit neamul românesc.

Pentru el democratismul erà dreptatea, marea dreptate socială, meritată de ai săi, împilaţi atâta amar de vreme. Avù bucuria că pe vremea cât a fost ministru în 1918, s'a promulgat legea votului universal. Acest democratism erà legat de adâncul sentiment naţional, ce-l manifestà în ori ce ocazie. „Ins fârşit, consideraţiuni de o ordine naţională, ne impune datoria să suprimăm măsurile cuprinse în legea din 1893", scrie el tot în expunerea de motive a legii învăţământului primar.

Marea lui mulţumire sufletească a fost atunci, când ca Ministru de Instrucţie a luat parte la intrarea triumfală a Regelui în capitala desrobită a României întregite. De aceia ultimii ani, învingând durerea mizeriei în care erà lăsat prin legea tiranică a pensiei, se poate spune că a trăit în fericirea apoteosei neamului său, pe care l'a iubit până la jertfirea personalităţii sale.

Acesta a fost Petru Poni. Prin întreaga lui viaţă, de cinste, muncă, integritate şi modestie, a fost aproape ultimul din generaţia celor care socoteau Ţara drept altarul de jertfă al individualităţii. Credincios ţării şi neamului

său, fu credincios Universității la care a început a lucrà cât și orașului său, a cărui falà erà.

Toată viața lui destul de lungă, n'a încetat o clipă să muncească. Ș'a păstrat limpeziciunea minții și mai ales logica-i înceată dar puternică și sigură, până când moartea l'a cuprins cu întunericul veșniciei.

„Petru Poni trebuià să fie „vir bonus" al Românilor: muncitorul neobosit, naționalistul înfocat, iubind mult pe cei de jos și mai cu samă omul corect, caracterul care nu s'a mlădiat nici odată" (P. Rășcanu).

EROUL NECUNOSCUT

MIHAI LUPESCU
(1861—1922)

O! divinele flori care n'au înflorit încă.

A. VLAHUȚA

Dela răsboiu încoace se vorbește într'una de eroii necunoscuți. In Anglia, în Franța, ca și la noi, s'au înmormântat cu mare alai, la loc de cinste, osemintele unor luptători găsite la întâmplare, pe locurile îngrășate cu sânge. Li s'au dat onorurile generalilor iluștri, a marilor învățați, a iscusiților fii ai neamurilor. Nici rămășițele lui J. J. Rousseau ori ale lui Livingstone nu au fost așezate în Pantheon ori Westminster cu mai adâncă pietate și mai pompos ceremonial, ca ale eroului necunoscut.

E firesc. Bătăliile nu se câștigă numai prin perspicacitatea comandanților. Lupta adevărată se dă prin însuflețirea și curajul soldatului. Soldatul cade, nu condus de calculul metodic, savant, al generalului care face planul bătăliei ci mânat de ura aspră cătră cotropitor ori de simțimântul adânc al dragostei de vatră. E sacrificiul sfânt și sublim al vieții unui om, în sufletul căruia, când pleacă la asalt, gâlgâie tragica durere pornită din evocarea, iute ca o scânteie, a celor dragi lui; trebue să învingă întâi mrejele traiului, la care ține ori ce ființă și apoi numai să aruncă spre dușman. Să se biruie pe sine, ceia ce e adesa mai anevoie de cât de a doborî pe altul.

Câți dintre aceștia nu sunt asemenea lui Hector „teribil ca noaptea adâncă", când dă iuriș în lagărul Acheenilor?

Lumea e făcută din forfota indivizilor. Fiecare om, dacă e om, năzuește să săvârșească și fapte spre binele obștesc. Nu ori cine însă se râdică în fapte și vorbe până la pre-

cumpănirea binelui general asupra traiului său individual: acela e un om ales ori unde s'ar aflà. E condus de acelaș simțimânt nobil ca și aleșii omenirii. Atâta numai că lucrează într'un cerc mai restrâns și mai totdeauna tăcut. Indemnul sufletesc este însă acelaș; meritul nu poate fi de cât tot acelaș. Cel mult resultatul e diferit, după ecoul intensității desfășurate, care nu atârnă de om, căci împrejurările îi pot țărmuri sfera activității.

Faptele unor asemenea oameni cu însușiri alese, nu sunt prin restrângerea lor, de o mai mică importanță fie pentru un popor, fie pentru omenire. Ciubotarul Kristen Kold, care a prins ideia lui Grundwig pentru școala mulțimii și a realisat'o, a fost salvatorul cultural și economic al danezilor.

Când credința într'o ideie este sinceră, puternică, fapta este și ea sinceră; prin aceasta poate deveni răscolitoare ori unde ar fi săvârșită iar focul mare dintr'o nimica toată se învolbură.

Un astfel de om cu o credință sfântă, căreia i-a urmat toată viața, a fost învățătorul Mihai Lupescu. Suprafața lui de acțiune? Locul cuprins de șanțul unui sat. Pregătirea? O școală normală, pe lângă ceia ce a putut singur prinde. Indemnul? Dragostea celor din care se trăgea și în mijlocul cărora a trăit viața toată. Le-a cunoscut suferințele, care erau și ale lui. Le-a știut înțelepciunea, din care o fărâmă a căpătat'o și el prin naștere.

Erà suflet din sufletul mulțimei, după cum erà trup din trupul ei. In el s'a evidențiat însușirile și cusururile celor din care se trăgeà. Pe cele dintăi le-a întărit, pe celelalte le-a potolit prin cultura sănătoasă ce ș'a adunat'o pic cu pic. In toate a rămas țăranul moldovan: în domoala muncă continuă, în rezerva numită la dânsul modestie, în răbdarea plină de speranța îndreptării, în graiul și scrisul măsurat, cumpănit dar luminos și înflorit ca o pajiște de munte. Nu căută răsplată, căci o găseà în el: tainica mulțumire a datoriei îndeplinite. Refuzà măririle socotind că nu poate fi mai înaltă treaptă, de cât cinstirea și recunoștința celor care te înconjură. Cele dintăi fiind trecătoare, s'a ținut de proverbul bătrânesc „mai bine fruntaș între ai tăi de cât codaș la oraș". Ademeniri, mai ales în vremea din urmă, nu i-au lipsit. Curat, sincer, muncitor, a rămas toată viața; a păstrat cu sfințenie astfel nobleța caracterului celor din care eșeà.

S'a născut la 1861 în Spătărești lângă Fălticeni, loc vestit prin eroismul unui pumn de soldați români, cuminți și păstrători ai vitejiei strămoșești; au dezarmat și făcut prizonieră o divizie întreagă rusască, câștigată pentru neorânduiala devastatoare a slobozeniei rău înțeleasă.

Copilăria a dus'o în acest sat frumos, cu o priveliște pe cât de încântătoare, pe atât de înviorătoare. De aice se prind răsfirările sclipitoare ale fugalnicei Moldove, ca niște plete bătute de vânt; de aice se zărește satul Baia cu urmele celor două credinți o clipă în luptă: ruina capelei catolice a Doamnei Chiajna și altarul biruinței râdicat de Ștefan. Totul e dominat de mândrele valuri ale Carpaților moldovenești, caleidoscop de forme și culori, lăsat de umbra norilor ce sbor, de bătaia luminii soarelui, peste dealuri și munți împăduriți, de după spetele cărora se ițesc colții Pietrelor Doamnei ca și Ceahlăul. Frumoasa și primitoarea Moldovă, aice își arată unul din colțurile ei cele mai fermecătoare. Cel ce le vede într'una, cel crescut printre ele, nu poate să nu o iubească toată viața, cu patima cu care a iubit'o M. Lupescu.

Pe urmă au venit școlile. Cea mai apropiată erà gimnaziul din Fălticeni. Nici nu erà nevoie de gazdă în oraș; feciorul nevoiașului taie drumul deadreptul peste dealul Soldănești. Dar... gimnaziul, pe acea vreme se socoteà drept școală boierească. Idealul unui fiu de gospodar erà seminarul sau școala normală. Să te întorci în satul tău, învățător ori preot erà o cinste nemai pomenită. Frumoase timpuri!

Băetul de țăran, apucă deci drumul Iașilor. Școala Normală Vasile Lupu își căpătase tradiția ei culturală prin T. Maiorescu și I. Creangă. Erà un far ademenitor. Eșau absolvenții și cu un fir de însufletire, pe lângă cultură destulă ca să le ajungă toată viața.

Tânărul absolvent, cu amintirea neprihănitei copilării, cu focul sfânt furat dela educatorii lui, apucă drumul munților. Își ajunge astfel idealul: e învățător la Broșteni, cuibul plutașilor; e continuatorul strădaniei lui Nanu, dascălul lui Creangă.

Locuri sfințite de oameni. Tânărul învățător se apropie de ele cu evlavie. Cu tot focul începe activitatea proprie, fecundă. Fie care brazdă trasă, aduce, trebue să aducă, rod.

In satul acesta, „uitat de Dumnezeu între munții înalți, de după care soarele răsare mai târziu de cât în restul

lumii", învățătorul nou pune în practică adevărata munca a dascălului. Școala cu cei patru păreți ai ei nu poate rămânea singurul câmp de activitate al „luminătorului satelor". Școala e satul întreg; pe elevii mărunți, cu ochi de stigleți, vioi și sclipitori, îi învață carte; pe cei mai în vârstă, biruitorii nahlapilor Bistriței, îi îndeamnă la traiu omenesc prin sfaturile și exemplul vieții sale. Ceia ce Fichte cere dela un savant — în cerc larg —, se aplică și învățătorului, savantul din celula socială. „Scopul absolut al ori cărui om și mai cu samă al savantului, este de a lucrà la înobilarea celorlalți oameni, nu numai prin prelegeri, ci mai ales prin pilde".

Creiază bibliotecă populară, ține lecții de sară, nepreeupețind truda; adună pe colegii din satele învecinate, dă viață cercurilor culturale. „Imi pare neasămuit de rău", scrie el mai de curând unui prieten comun, „după vremurile când bătrânii și tinerii formau o ceată de oameni luminați, cei dintâi încălzindu-se la focul tinereții, iar cei din urmă răcorindu-și ferbințeala la judecata rece a bătrânilor, unii călăuzindu-se pe alții, spre a îndrumà școala pe cărări bune".

In acest regret al schimbării în rău a oamenilor din 1914, Lupescu descrie entusiasmul din vremea tinereții.

El învață pe consătenii lui, dar învață și el dela dânșii. In popor e păstrată o carte mare, cartea sufletului lui de veacuri. Suferințele ca și scânteiele de bucurie, vitejia ca și restriștea, sunt concentrate în poezia populară. Imaginațiunea celor închiși între cer și munte, având natura drept totul, Dumnezeu, dragoste și viața cea de apoi, este cuprinsă în povești, legende ori credinți. Veselia, străbătând uneori din coaja nevoilor, când limpede ca undele pârăoașului de munte, când schimbată în săgeți, a luat forma chiuiturilor în joc ori a snoavelor. Ințelepciunea cernută de generații, spusă în cuvinte scurte, dar cu tâlc, e arătată prin proverbele numeroase. Cuvintele din bătrâni, expresiuni potrivite scoase din îndelungi observări, redau nuanțele cele mai fine, necunoscute cărturarilor, care se căsnesc să le făurească adoptând pe cele străine.

Trăind în mijlocul păstrătorilor unor atari comori, dar având putința, prin cultura sa, să-și deie samă cât de necunoscute de alții sunt toate aceste nestimate, podoaba specificului etnic al tuturor literaturilor, el se pune pe muncă. Işi îndeplinește astfel datoria și într'o direcție și în alta.

Cu prietenul său de școală, A. Gorovei, întâlniți, după ce-și pierdură urma unul altuia, în „odăița mică și friguroasă“ din Broșteni — unul judecător de ocol, celălalt învățător — a pus temeiu revistei de folklor, *Șezătoarea*. In această direcție M. Lupescu a făcut minuni.

Aproape 15 ani de continuă activitatea fu desfășurată la munte. Alți vre-o 20, fură închinați mângâierii orfanilor adunați în Orfelinatul regal dela Zorleni. Aice își desfășoară întreaga lature sentimentală ascunsă în sufletul celui cu căutătura și duhul blândeții. Aproape un sfert de veac alină pe cei lipsiți de dulcea mângâiere părintească, picurând în inima lor înăsprită, vraja iubirei de oameni.

A îndrumà generațiuni întregi pe calea muncii cinstite, a dà țării sute de elemente crescute în cunoașterea conștiinții de om, este a săvârșì o operă veșnică. Nici odată nu s'a plâns de greutățile întâmpinate, nici odată nu s'a lăudat cu faptele îndeplinite. Tăceà și făceà, căci erà convins că-și împlineà o datorie. Virtutea tăcerii este cea mai de samă însușire a omului în acțiune. Apa care curge lin, fără vâltoare sgomotoasă, clădește, încet dar sigur, pat de mâl roditor.

Anii treceau, și cu ei creșteà și oboseala. Venì vremea pensiei. Bătrânul rămas tot cu însuflețirea tinereței, se retrage spre apa Moldovei, pe unde a hoinărit în copilărie. O căsuță la Bogdănești, în drumul spre sihăstria M-rei Râșca, îi fu singura avere ce o agonisise viața întreagă.

Liniștea însă nu se prinse de acest vrednic vlăstar al celor care robotesc pe lângă casă, chiar dacă port veacul în spate.

Vremurile nu erau pentru neactivitate. Iși luase o însărcinare nobilă; nobilă până la emoțiune.

Unul din elevii lui favoriți, și acela un adevărat învățător, înțelept, tăcut, muncitor, la auzul goarnei din sara de 14 August 1916, pleacă la datoria mare cu entusiasm, dar cade pe vârf de munte, lovit de un glonte în frunte. E una din cele dintâi jertfe ale răsboiului. Acel învățător, destoinic, N. Stoleriu, înființase un ziar pentru popor: *Vestitorul Satelor*. Prin moartea lui, ziarul hărăzit mulțimii, ar fi încetat, dacă bătrânul pensionar n'ar fi răspuns sacrificiului prin sacrificiu. Iși jertfi cruțarea sănătății sdruncinate, ba chiar aduse și jertfă materială, numai pentru ca opera iubitului său elev, să nu să stângă. E aceași vitejie ca și în luptă, când se iea stindarul din mâna celui căzut,

pentru a-l flutură mai departe, tot înainte, păşind spre biruinţa finală. Mor oamenii, dar simbolul trebue să conducă la înfăptuirea minunilor.

Cei care cunosc greutăţile şi truda legate de scoaterea unui ziar vor conveni că tot ce săvârşeà M. Lupescu la Bogdăneşti, în inima munţilor, departe de înlesnirile oraşului, erà un adevărat eroism. Nu urmăreà nici răsplată, cinste ori măriri. Ar fi pângărit ofranda ce o aduceà celui dispărut.

Ce tărie de caracter; adevărat stoicism. Câtă simplicitate în acţiune! Ce exemplu de delicat sentimentalism faţă de cel căzut cu faţa la pământ ca şi de cei reînviaţi, atât de strâns legaţi de el; ar fi socotit că săvârşeşte o trădare, dacă s'ar fi odihnit.

Moartea l'a lovit pe neaşteptate în plină speranţă de a fi încă folositor. Ceruse şi i se acordase reintegrarea în învăţământ. „Voi fi în stare să muncesc măcar cât un tânăr absolvent" îmi scrià cu câte-va zile înainte de a fi dus la ultimul locaş.

E unul din cele mai elocvente exemple, cât de iute s'ar săvârşì răspândirea culturii în popor, dacă toţi învăţătorii ar călcà pe urma activităţii desinteresate a lui M. Lupescu.

UN UITAT

B. P. HAȘDEU
(1836 –1907)

Hașdeu e dintre acele făpturi alese, care n'ar fi trebuit să moară, căci e păcat să se risipească în neant atâtea însușiri isvorâte din darnicia divină.

N. GANE

Cu vre-o doi ani înainte de moarte, l'am văzut pentru întâia oară la Academia Română. Erà umbra celui ce a fost.

Gârbovit, îndoit de șale, pare că duceà în spinare o grea povară, doborâtoare. Te fascinà totuși prin ochii înfundați sub bolta largă a frunții. Lumina lor vie încă, erà ca farurile în întunerecul nopții. Prinzându-te in conul lor de raze, te opreau în loc.

In trupu-i istovit, tot mai ardeà focul inteligenții uimitoare, neslăbită până'n ultimele zile. Figura lui ciolănoasă, aveà cevà din aceia a lui Michelangelo, așà cum e zugrăvit de Francisco d'Hollanda. De altfel și unele trăsături din firea lui, cu svâcnituri vioaie, aduceà aminte de burghezul florentin, „exaltarea frenetică, o uriașă viață într'un trup și suflet prea slab ca să o poată cuprinde" (R. Rolland). Apropierea să nu pară exagerată. Timpul și locul activității a doi oameni, nu înlătură asămănarea însușirilor lor firești, după cum pot influență enorm intensitatea și calitatea produselor lor.

Hașdeu aveà fruntea largă, înaltă, boltită. Țeasta capului disproporționată, pare că abeà puteà cuprinde desvoltarea creerului. Arcadele sprincenelor ca un cozoroc, umerii obrazului niște monturi, împreună cu creasta nasului mai mult coroet, alcătuiau două leici adânci, umbrite, în fundul cărora sclipeau ochii, vioi și sarcastici. O fină ironie se

trădà și din tăietura gurii, la colțuri cu două brăzdături adânci în lungul obrajilor supți. Fața erà încadrată cu o barbă lungă, sălbatecă, aproape ca cea din statuia lui Moise.

Așà erà în ultimii ani din viața-i plină de sbucium. Pe un fond de blândeță iertătoare a vârstei înaintate, se păstrau încă urmele tăioșeniei din tinerețǎ. Privirea acum alunecà peste cei din apropiere cu o fină ironie, acum se îndreptà, scrutătoare, unde-va, departe, în ținuturi nevăzute de toată lumea.

Mai venì încă o împrejurare, pe lângă darurile firești, care-i înăltă sborul. Nu se trăgeà deadreptul din popor. Pasta minții lui fu selecționată prin o cernere de generațiuni culte. Se trăgeà din străbuni aleși. Fiul ajunge un aristocrat al gândirii, prin pregătirea ancestrală; păstrează totuși din neamul de obârșie substratul psihic, care-l leagă în totul de el.

Crescut pe malul Nistrului, în preajma cetății Hotinului, evocatoarea pârcălabilor și plăieșilor apărători de țară, căpătându-și potențialitatea energiei la universitatea din Harcov, tânărul moldovan are putința să scape din atmosfera falșă a vieții din marele imperiu răsăritean.

Ajuns în Moldova, ori cât, mai liberă, vede în jurul său aproape numai paragină; florile pajiștei sunt resfirate printre scai și mărăciniș. Ori unde te-ai întoarce, este ceva de făcut, multe fiind începute, dar totul lăsat în părăsire, din cauza lipsei lucrătorilor. Energia lui uriașă, nu puteà stà multă vreme în lenevie.

Atunci începe viața lui de neasemănată activitate împrăștiată însă în direcțiuni diferite. Ar fi vroit să schimbe el singur fața lucrurilor, dintr'o dată.

Nu-și găseà astâmpăr, dar nici drumul bătut, drept, la care să se mărginească. Viața lui e un mereu clocotiș iar mintea lui ageră, cu o cultură vastă ca a puținilor dela noi, mereu e în cercetarea desăvârșitului. Dându-și sama parecă de scurtimea zilelor de trăit, îl cuprinde o furie de lucru. Erà într'o goană nebună după crearea de opere, care să iasă din obișnuit. Caută într'una mărețul, dar nu-l isprăveà niciodată. Abeà începeà într'o direcție, și geniul său, îl împingeà să croiască alte planuri. Munca ce o desfășoară aproape de cum intră în țară și până la moarte, vreme de 48 ani, nu a ajuns să aducă la îndeplinire de cât

prea puține din ce făurea mintea lui iscoditoare. Ce a produs, sunt tot crâmpeie, dar care în sine rămân monumente.

Din „Etymologicum magnum Romaniae" nu apare decât puține fascicule. Se oprește la a doua literă din alfabet. Insă cât s'a tipărit, servește altora drept model; cu greu este urnit din loc, chiar pe o scară mai redusă, de forțe unite. De toate a scris: poezii, drame, comedii studii filosofice, istorice, filologice, articole de polemică. Nu aveà nici o graduare; lucrà după inspirație, după îndemnul lăuntric al vârtejului ce-l stăpâneà ori după împrejurări. In acelaș timp scoate Ioan Vodă cel Cumplit, Răsvan și Vidra, ca și Arhiva istorică a României ori ziarul umoristic Satirul.

Isvorul cercetărilor e nesecat, căci se îndreptase spre bogăția nerăscolită încă a faptelor unui popor care a trăit în sine veacuri numeroase. Cu amândouă mânele, din plin, necurmat, scoate la iveală nestimatele păstrate cu sfințenie din trecut, a Cuvintelor din bătrâni, a însemnărilor uitate în negura lăsată dè svârcolirile istorice. O lume nouă răsare din munca lui înfrigurată, o lume ce dădeà încredere în viitor, ce atrăgeà simpatia, o lume cu suișuri până la sublim, cu însușiri de ființă plină de vlagă.

Nu a fost numai un răscolitor al trecutului, un savant scormonitor de rarități. A creat. Crâmpeiele prinse, le-a întregit prin imaginațiunea lui bogată, împlinind discontinuitățile aduse de vreme.

Erà artist înainte de a fi istoric ori filolog. Faptele și cuvintele îi servesc drept material pentru a clădi, pentru a-și susținea sborul spre zări mai largi. In toate transpiră entusiasmul prin care el definește poezia. „Fără poezie, fără entusiasm, nimic mare. Vei fi soldat dar nu erou; vei fi actor, dar nu artist; vei fi funcționar, dar nu om de stat". Toată activitatea lui, se resimte de acest crez.

Trăind, prin izvoarele ce le foloseà, într'o lume trecută, din care rămâne numai ce erà trainic, înălțându-se pentru a le întregì în singurătatea liniștei întăritoare, deasupra forfotei din jurul său, nu aveà timp prea mult să se oprească asupra acestora. Și atunci biciuià, nu atât din răutate, ci din îndemnul de a deșteptà viața, de a doborî pretențiunile goale. Neînțelegători, cei mai mulți, de înviorătoarea legătură cu trecutul spre care îi chemà, el căutà să-i tulbure din dormitarea în care zăceau, prin biciul ironiei. De aceia era

temut căci sfichiul sarcasmului lui isbeà unde trebue, lovind în cusururile pe care fiecare le aveà, dar căută să le ascundă în felul struțului. Aduceà măcar oare care turburare în toropeala născută de amăgirea traiului restrâns. Impins prin muncă încordată spre o izolare, ajunge să capete despre familie o concepție intensă. Aice găsi mângâierea vieții un timp, dar tot de aice primì și lovitura care-i îndreptă atențiunea tot mai sus, mai sus de cât imaginațiunea sprijinită pe lucrurile reale. Incetul cu încetul viața lui individuală se eterizază; nu rămâne din el de cât năzuința de a străbate dincolo de viața reală. Puterea geniului său se încumetă să sondeze Veșnicia. In fața nemăsuratului, vijelia se liniștește, de și liniștea aparentă ce-l cuprinde, este mai aspră de cât furtuna. Se uită îndărăt și măsoară vremea de îndelungă trudă pe pământ. Ce e viața? se întreabă. O strădanie spre desăvârșitul neajuns. Durerea îl cuprinde. „Mi-am înțeles misiunea pe o scară colosală. Cine știe dacă Meșterul Manole nu va cădeà de pe schelă!".

Se uită în jurul său, în casa sa. E pustiu. Mlădița ce creșteà atât de frumos, s'a ofilit. Scânteia ieșită din lumina sufletului său și care deveneà ea însăși o flacără, s'a stâns, asemenea stelelor căzătoare venite din taina depărtării. Ce e moartea? Ce e sufletul? „Sic cogito", ultima lui operă e neantul ce-l învăluie; este imaterializarea formei materiale cu cerc restrâns. Inclinarea spre misticism, biruì toate celelalte preocupări. Castelul dela Câmpina, zidit pe tapșanul ce domină frumoasa vale a Prahovei, devine altarul în fața căruia se topește viața reală, spre ceia ce e socotit ca desăvârșit. Moartea lui nu e o întrerupere bruscă a vieții. Trupul de mult se istovise; erà numai îmbrăcămintea din afară a celui ce fusese odată „om de o frumusetă bărbătească sculpturală, care se impunea privirilor" (N. Gane).

Uitându-se îndărăt, în amurgul ce se lăsà în juru-i tot mai adânc, nu vedeà nimic desăvârșit rămas în urma lui. Clădiri abea înălțate dela temelie, după un plan vast, dar pe care nu le-a isprăvit și nici n'aveà cine să le isprăvească. Sbucium neogoiat, speranțe năruite din sbor, trudă zadarnică. Meșterul Manole căzut de pe schelă, își întoarnă privirea spre cer.

Mintea se ușurase de preocupările de demult, ce-l țineau ca plumbul, legat de pământ. Rămăsese numai privirea

halucinantă de atâta încordare; încercă să străbată ceia ce pentru cei mai mulţi eră zid gros. Moartea n'avea alta de săvârşit, de cât să atingă pleoapele obosite, spre a linişti pentru totdeauna sbuciumul.

Macedonia ne-a dat un Şaguna; Basarabia un Haşdeu. Din colţurile depărtate ale românismului, din vreme în vreme scânteie puterea geniului, ca dovadă de valorile pe care le poate da neamul în condiţiuni mai prielnice.

Peste Basarabia românească, cu dealuri trăgănate şi fermecătoare, cu locuitori liniştiţi, de curând se lăsase zăbralnicul tristeţii, prin silnica rupere dela trupul Moldovei lui Ştefan. Melancolia nedreptăţii săvârşită, nu puteà să nu pătrundă până 'n adâncul sufletelor simţitoare. Contactul mai direct însă cu lumea slavă, nu puteà iarăşi să rămâie fără influenţă asupra acelora, care, siliţi de împrejurări, trebuiau să respire aerul de misticism, ce năvăleà dinspre stepele fără margini ale Rusiei.

Împotriva tiraniei stăpânitoare, acolo se duceà luptă fie prin usturătoarea ironie a lui Gogol, fie prin visul unei lumi mai drepte a lui Turghenief şi Dostoievschi. Adevărul spus deadreptul ca şi fapta călăuzită de el, duceà la ştreang sau în Siberia. Reacţiunea se făceà prin vorbe „neînţelese dar pline de înţeles". Şi astfel natura deschisă a moldovanului, capătă altoirea vizionarului, care ajunge să caute mângâere până şi în lumea eternă; durerea norodului îi născù însă adâncă ură împotriva noului stăpân, păstrată viaţa întreagă. Contrastul reacţiunii deşteaptă în el pasiunea arzătoare a naţionalismului fără restricţie. „In liceu, la universitate, în cercuri culturale, eu n'am iubit nici un profesor, considerându-i pe toţi duşmani, numai şi numai pentru că erau muscali".

B. P. Haşdeu este descendentul unei familii distinse, cu rădăcini laterale şi în Bucovina, Tadeu — bunicul — erà poet; Alexandru — tatăl — fu ales Membru al Academiei române. Scriitor apreciat şi el, erà înainte de orice un patriot cu accente de convingere înflăcărată.

„Din părinţi şi din moşi am cunoscut trei iubiri: de patrie, ştiinţă, femeie" spune fiul. Dela ei a moştenit şi uşurinţa pentru limbile străine.

Născut în satul Cristineşti, din ţinutul Hotinului, la 16 Februarie 1836, copilăria o petrecù în casa părintească,

lăsată de noi pradă năruirii. Pe urmă trecu la Chișinău, spre a se înstrăina dela vârsta de 16 ani, departe, în inima Rusiei, la Harcov, unde urmă dreptul la Universitate. Universitatea însă nu i-a dat știința-i enciclopedică. Ne spune singur: „In urmă am devenit istoric, lingvist și filolog, dar m'am format eu însumi, ca autodidact în toată puterea cuvântului". Erà mândru de origina lui și nu permiteà să se aducă nici o știrbire poporului căruia aparținea. In armată, nu suferea pornirea batjocoritoare a nobililor ofițeri. Se bate în duel cu unul dintre ei din această pricină. „Pe lângă numele de isteț moldovan și'a mai adaus și unul de viteaz". Fiind exilat în Siberia, fuge în Moldova, la 1856. Drept pedeapsă rușii i'au confiscat moșiile moștenite. Ura împotriva lor crescu.

Erà tocmai timpul când o parte din Basarabia se alipi din nou la Moldova. Neputând ajunge la Hotinul lui, basarabeanul se mulțumește să rămâie măcar la Cahul, ca magistrat (1857). Nici aice însă nu stă mult. Ocolind tirania rusască, se lovește de satrapia lui Vogoride. Spiritul de libertate, îl face să fugă la Iași (1858). Dela această dată și până când se stabilește definitiv la București, în 1873, ca profesor la Universitate, viața lui e într'o necontenită clocotire, corespunzătoare vioiciunii neasămuite a unei minti agere. Bibliotecar al Universității din Iași, e scos din funcție ca și mai târziu din profesorat, fiind dat în judecată pentru nuvela satirică „Duduia Mămuca". Chemat de Odobescu la București, la Arhivele nou înființate, peste puțin e scos și din această slujbă. Tipărește la Iași „România", spre a o înlocui cu „Foaia de istorie română", apoi „Din Moldova" și mai pe urmă „Lumina".

O înfrigurare se vede în întreaga lui activitate, în scris ori fapte. „Tot ce ne îngrijește este ca nu cumva munca și voința să fie covârșită prin sărăcia puterii" scrie el.

Nu e menajat de alții; dar nu se lasă nici el mai prejos. Curentului dela Junimea, care prin „Direcția nouă" a lui Maiorescu asvârleà îndoială dacă energia românească prin sine poate aveà un viitor, Hașdeu răspunde prin vestita farsă, trimețând poezia El și Ea, ca tradusă dintr'un poet german imaginat. In această vreme, cade însurătoarea lui. De viță basarabeană, cu rădăcini bucovinene, unirea lui cu o ardeleancă, e ca un simbol. „Tot ce-am produs mai bun, datoresc nevestei mele" scrie el undeva.

E dreptul ca dela 1864, începe productivitatea prodig-

oasa, a „celui mai mare și mai fecund învățat ce am avut noi în România dela Cantemir în coace“ (N. Petrașcu). Scrie în domenii atât de diferite deodată, în cât mintea lui e asemenea unui vulcan în erupție; „Incepe să scrie ca istoric și încheie ca romancier“ (O. Densușeanu). Poet, traducerile din Ovidiu „pot fi socotite printre cele mai bune ce s'au făcut la noi din autorii clasici“ (O. Densușianu); dramaturg, scrie „Răsvan și Vidra“, ce se joacă și astă-zi, stârnind fiorii emoțiunii nu numai prin muzica versurilor adesa, ci prin firul conducător al tendinței lui naționaliste, corespunzând devizei ce-și pune când scoate „Columna lui Traian“: „Naționalism în democrație și democrație în naționalism“, cuvinte ce sună astă-zi mai potrivit de cât la 1869.

Ca istoric trage drumuri nouă. Numit în 1878 Director general al Arhivelor statului, are putința să răscolească dovezile din belșug, din vitejie și patriotism a străbunilor noștri, uitați prea iute în repedea prefacere a țării. Pentru a scoate din lâncezeala periculoasă poporul danez dela începutul veacului al 19-lea, Grundtvig și el poet, istoric, filosof, evocă fápturile uriașe ale trecutului străvechiu pentru ca străbunii să ațâțe energia dormitândă a strănepoților. Pentru a sădi încredere în faptele trecutului nostru, ca și în frumuseța limbii plămădită atâtea veacuri, dar împestrițată până la necunoaștere cu străinisme, Hașdeu scrie „Ion Vodă cel cumplit“, sguduitoare icoană nu numai de vijelie ci și de avânt politic; scoate „Arhiva istorică a României“, neîntrecută continuare a străduinților lui Bălcescu și Kogălniceanu, ori dă la iveală „Cuvente den Betrâni“, crâmpeiele de literatură datorite făuritorilor anonimi ai limbii din veacul al 16-lea. Lângă aceste monumente, trebue de pus Istoria critică, dovada adâncii lui erudițiuni, precum și Magnum Etymologycum, „neterminat, dar cuprinde în el și azi un izvor prețios pentru cercetători“.

Poet, dramaturg, istoric, filolog, către sfârșitul vieții sale filosof, scriind și articole economice și sociale, s'a amestecat, scurtă vreme, în politică, fiind ales deputat la Bolgrad. A suferit chiar o arestare, denunțat că ar fi fost amestecat în „revoluția“ dela Ploești. Repede însă părăsește câmpul sterp al politicii, care fărâmițează fără nici un rost energia oamenilor, când nu au putința să pu e în practică gândurile bune.

Numai vârsta şi mai ales durerea îi mai ogoesc neastâmpărul şi furtuna gândurilor. Moartea fiicei sale Julia, cu daruri intelectuale atât de pline de nădejde, îl lovì în plină inimă. Işi zideşte castelul dela Câmpina, templu închinat nemuririi sufleteşti, şi tot mai retras, înconjurat de câţi-va prieteni, îşi dă sufletul la 71 de ani, în ziua de 25 August 1907.

Se stânge ca o flacără; ultima pâlpâitură e opera „Sic cogito", în care mintea tot mai descătuşată de cele pământeşti, se înalţă în văzduhurile unde timpul nu se măsoară.

„Pretutindeni el a căutat să deschidă orizonturi nouă, să iscodească ipotezele cele mai îndrăsneţe, susţinute de o erudiţie fără samăn, care au deschis câmpul la cercetări. Toate aceste însuşiri ale geniului său, pluteau într'un val de poezie, care s'a revărsat uneori şi în plăsmuiri poetice propriu zise" (A. D. Xenopol).

TABLA DE MATERIE

VI. BISERICA

VII. ȘTIINȚA

VIII. EROUL NECUNOSCUT

IX. UN UITAT

DE ACELAŞ AUTOR,

în editura „CARTEA ROMÂNEASCĂ":

Oameni aleşi. I. Străinii. Ediţia III-a. 1925 . . . . . . Lei 40
Oraşe din România. Volum. de 282 pag. cu 62 fig. . . „ 90
Calendarul Gospodarilor. (1921-1927) . . . .
Cunoştinţe folositoare. Bibliotecă periodică de ştiinţă.
Fiecare broşură din cele 120 apărute . . . . . . „ 5

A Apărut:

A. D. XENOPOL

ISTORIA ROMÂNILOR

Ediţia III-a

INGRIJITĂ ŞI ŢINUTĂ LA CURENT DE

I. VLĂDESCU

Docent la Universitatea din Bucureşti

Vol. III

PRIMII DOMNI ŞI VECHILE AŞEZĂMINTE

(1290—1457)

Vol. de 234 pag. cu fig. . . . . Lei 120